

A MAGYAR ÍRÓK EGYESÜLETÉNEK FOLYÓIRATA

LYUKAS LÓRA

XXXII. ÉVFOLYAM V.

2023/5. SZÁM

A NYOLC BOLDOGSÁG
HIMNUSZA
SUMONYI ZOLTÁN VERSEI

FEHÉRLÓFIA
A TŰZFALON

ÉGI
JELEK

10.

NEMZETKÖZI
SZÍNHÁZI
OLIMPIA

ANDRÁS,
A KÖNYVMESTER
CHRONICA
HUNGARORUM

KÜLÖNSZÁM
NYÁRIDŐBEN

...szövege:

A NYOLC BOLDOGSÁG HIMNUSZA

Sumonyi Zoltán versei

...ÉGI JELEK

...ANDRÁS, A KÖNYVMESTER

Műcsarnok –
 II. Népművészeti Nemzeti Szalon
LélekFormák

Cikkünk a 16. oldalon

SZAKONYI KÁROLY

ÉGI JELEK

Olvassom a híreket, s látom is a képeket: ég Rodosz szigetén az erdő, hajón menekítik az embereket, a változó széljárás a tengerpartig tereli a lángokat. De ég Korfun is, és ég Algériában. Kanadában, Oroszországban, Svájcban, Spanyolhonban... Itáliában júliusban öklömnyi jégdarabok hullottak az égből... A perzselő, emberhalált is követelő hőség úgy támadt ezen a nyáron a világra, mint a hajdani, őszövségi csapások, melyeket büntetésből zúdított a népekre az Úr.

Az őszövségi időkben az emberek félték is az Urat, s amikor pusztító saskajárást, hét szűk esztendő, özönvizet bocsátott rájuk, megszepeptek, mert jól tudták, miféle bűneik miatt szenvedik el a csapást. De megszeppen-e a mai emberiség, amikor pusztító árvizek, megállíthatatlan erdőtüzek, forráság tikkaszt mindenütt, amikor felmelegszik a tenger, és olvadnak a gleccserek, sárzuhatag pusztít falvakat? A természeti csapások ha kétségbe ejtik is, a XXI. század embere (elérve most már a mesterséges intelligencia örületéig), sokkal nagyképűbb, mintsem hogy a vétkeire gondolna, megnyugtató magát a csapások tudományos magyarázataival. Eszébe sem jut, hogy a folyók áradása, a nap perzselő tombolása, a földrengések, a katasztrófák figyelmeztető jelek arra, hogy

nem maradhatnak büntetlenül az elszabadult indulatok, a szervezett gyűlölködés, a hataloméhség, a testvérgyilkos háború, a harácsolás, az önelégültség. Mózes, ha jönne a csipkebokorlátomástól lelkesen, hittel és reménnyel telve a Sínai-hegyről, most is az aranyborjú körül táncolókat láthatná döbbsenten, és meglehet, mérgében közékük vagná a kötéláit.

Ha kinyitom a számítógépet, a kivilágosodó képernyőn a világ legszebb természeti tájairól láthatok képeket. Küldik valahonnan jött-helyről, hogy ezekkel kezdjem a napot. Tengeröblökről, csodás sziklaképződményekről, esőerdőkről, vízesekekről, havas hegycsúcsokról, oázisokról, virágzó völgyekről, a sarkvidék gleccsereiről, messze vidékek lankáiról, és zöld és zöld és zöld burjánzásról, tűzhányók krátereiről. Árnyas bozótosban pihenő oroslánok, szavannán vágató zebrák, színes tollazatú madarak, lusta bivalycsordák, bolondos majmok, cammogó medvék és megannyi más teremtmény látványa bűvöl el, de ember seholy. Ilyen lehetett a paradicsom.

Ilyen lehetett a Teremtés öt napjának az eredménye, amelyben méltán gyönyörködhetett az Úr. Attól kezdve, hogy azt mondta, *legyen világosság*, sorra teremtődött a világ, bele is fáradhatott, s megpihent. Mint minden

alkotó, hagyott egy kis időt, hogy távlatból tekintsen rá a művére, s úgy találta, hiányzik belőle valami. Szépek a tájak, sikerültek az állatok, pompásak a tengerek, impozánsak a hegyek, de mintha nem lenne az aranymetszés szabálya szerinti a kép.

Aztán a *hatodik napon* arra ébredt, hogy egy mondat motoszkál a fejében, s nem hagyja nyugton. És a mondat ez volt: *Teremtünk embert a mi képünkre és hasonlatosságunkra, uralkodjék a tenger halain, az ég madarain, a jóságokon...* Ez az! – gondolta. És megteremtette Ádámot, és mellé Évát, az asszonyt. Most már bennük is gyönyörködhetett, látta, tökéletes a mű. Csakhogy egy idő után elfogta az aggodalom. Hogyan is mondta? *A mi hasonlatosságunkra?* Nem hamarkodta el egy kicsit? Mert aztán nehogy nagyképűek legyenek!

Ez bizony aggasztotta. És nemhiába. Mert attól fogva, hogy megtörtént az a vétség az *almával*, ahelyett, hogy megbecsülték volna az életet, elkezdtek marakodni, vadul egymás fölé kerekedni, lehetetlenül viselkedni. *Uralkodjék a tenger halain, az ég madarain, a jóságokon?! Nem lett volna szabad hatalmat adni nekik! Gyűlölködő népségre bízni a Földet, kezükbe adni a világot! Pusztítják, s vele önmagukat is...* ♦♦

SUMONYI ZOLTÁN ODÜSSZEUSZ

Nyugodtan vándorolhatok!
Kis Télemakhoszom íjakat fabrikál
s fakardot farag magának...

Miért ne hallgatnám hát szirének énekét,
miért ne látogatnék királynők udvarába,
az illatozó s lila hűsevő virágokkal
miért ne játszhatnék kedvem szerint?!

Nem süket matrózok zsinege óv meg a
perdita-songtól,
s nem csömöröm teszi, hogy kitaszít Kikerics-ország –

Hű Pénelopé kifejtett fonala tart fenn a hajón,
s hazahúz Télemakhosz
kinyújtott karja,
ujjongó nevetése.

1968

A 139. ZSOLTÁR

Megvizsgáltál, uram, engem,
Ismersz minden helyzetemben,
Útjaimat jól tudod.
A beszéd még nyelvem alatt,
S Te már érted szávaimat,
Tőled hová futhatok?

Körülzártak elől, hátul,
A kezedet szent áldásul
Tartod fölém, Istenem.
Csodálatos a tudásod,
Oly magasba nem is látok;
Árnyékodban létezem.

menjek bár az Égbe – ott vagy,
Koporsómban is jelen vagy,
Fogod az én kezemet.
Engem sötétség se rejthet
mert nincs sötét Teelőtted:
Csontjaimat ismered.

Az időnek ős-mélyében,
Anyám titkos, szent méhében
Tudtad, miként sarjadok.
Mikor még egy sejt se voltam,
Már könyvedben írva voltam:
Hogy születek, s meghalok.

Nékem ezért olyan drága
Gondolatod summázása,
Bár elmémig föl nem ér.
Veszejtsd el a gonoszt bennem,
Ellenségedet szívemben!
Jobbik részem erre kér.

Mert ellened aki vétett
Nem csak a Te ellenséged,
Ellenem is tör, tudom.
Vizsgáld meg a lelkem, Isten,
Indíts el a jó úton!

A KORINTUSIAKHOZ KÜLDÖTT ELSŐ LEVÉL

Kelt Efezusban, Kr. u. 55 Húsvétján

1. A pártosoknak oktalansága (1,3.)

Testvérek! Kérlek urunk nevére, Krisztusra titeket,
Hogy valljátok mind ugyanazt. Pártok széjjel ne szedjenek!

Hanem forrjátok össze egyazon elvben, fölfogásban,
S amit beszéle Kloé háznépe ne higgyem, ne lássam:

„Én tartok Pállal, én meg Kéfással, én pedig Krisztussal,
Én Apollóval, aki bölcs szókkal buzdít s égi jussal.”

Ez bűn, testvérek! Krisztus négy részre oszlott, azt hiszitek?!
Kéfást feszíték keresztre, s az Igét Pál testesíti meg?!

Mi az Apolló? Mi a Pál? – Szóló szolgálai az Úrnak,
Hitre térítők, s nem vetélkedők, hisz rajtuk mi múlhat?!

Bár én plántáltam, s Apolló utánam bátran öntözött,
De a palánta növése, iránya: Isten, minden fölött!

Nem az számít hát, ki ültetett fát, ki öntöz, ki nyesi. –
Ezért hát kérlek drága testvérek Krisztusra titeket,
Hogy ezt lássátok, s nehogy a pártok részekre szedjenek!

2. A szeretet himnusza (13.)

Ha pedig szeretet nincs bennem: alkalom
Adódik emberként s angyalmód szólanom;
Csak zengő érc vagyok, vagy pengő cimbalom!

Legyek bár próféta, vagy tudós eretnek,
S lehet olyan hitem, hogy hegyeket mozdít meg,
Mégis, semmi vagyok, híján szeretetnek.

És ha vagyonomat mindet fölétetem,
És bár testemet is végül tűzre vetem;
De szeretet nélkül mit sem használ nekem –

Ha pedig szeretet nincs bennem: alkalom
Adódjék emberként s angyalmód szólanom; –
Csak zengő érc vagyok, vagy pengő cimbalom!

Hiszen a szeretet bosszútűrő, kegyes,
Hiszen a szeretet nem irigy, ingyenes,
Hiszen a szeretet egész, nem részleges.

Jövendőmondások mind eltöröltetnek,
M megszűnik tudomány, megszűnnek a nyelvek;
Mert az része csak az örök szeretetnek.

Ha pedig szeretet nincs bennem: alkalom
Adódjék emberként s angyalként szólanom; –
Csak zengő érc vagyok, vagy pengő cimbalom!

Mikor gyermek valék, úgy szóltam, mint gyermek,
Úgy is gondolkodtam, úgy is ismertem meg
Színről-színre mindent – s ti is így ismertek;

De most tükör által homályosan látunk,
Most csak rész szerint van bennünk a világunk,
Most csak, mint a gyermek, Teljességre vágyunk –

Ha pedig szeretet nincs bennem: alkalom
Adódjék emberként s angyalmód szólanom; –
Csak zengő érc vagyok, vagy pengő cimbalom!

Jeruzsálem–Budapest, 1990. március

A RÓMAIAKHOZ KÜLDÖTT LEVÉL

A keresztényi szabadság kötelme (14)
Kelt Korintusban, Kr. u. 58-ban

Testvérek! A hitben
erőtlen, merítsen
hitet tibelőletek!
De az nem segítség,
hogy amazok tettét
csupán becsmérelitek;
Mert hiszen kik vagytok
ti, hogy kárhoztattok
az Úr helyett?!

Aki nem tart bőjtöt
másban ne az ördög
fondorlatát ítélje!
De a bőjtösöknek
szintúgy nem lehetnek
kirekesztő igéjek;
Ki-ki maga felől
legyen biztos, „belől”,
s álljon Isten elébe!

Testvérek! Tudjátok:
ez a szabadságtok,
e szigorú tisztesség!
Keresztény szeretet
csak türelmes lehet,
mint a Fiú-Istenség:
Lásd kellett hálnia,
csak hogy atyádfia
meg ne botránkoztassék!

Ismétlem: ki eszik,
az az Úrért eszik,
mert hálát ad Istennek –
S ki a bőjtöt tartja,
az az Úrért tartja
és hálát ad Istennek;
Ki-ki, tudhatnátok,
maga adhat számot
önmagáról Istennek.

Testvérek! Végére
meg vagyok győződve
az Úr Jézus Krisztusban,
Hogy bár önmagában
semmi sem tisztátlan
teremtett világunkban –
De tisztátlan annak,
ki tisztátalannak
tartja, bármi valóban. –

Boldog, kinek nem kell
visszavonni egyszer
amit helyesnek tartott! –
De bűnben kárhozott
aki ingadozott,
mégis rossz mellett tartott;
Mert „botlás kövében”
botlani nem szégyen,
hogyha állva maradtok!
Szaloniki–Nis, 1990. június

A NYOLC BOLDOGSÁG HIMNUSZA

Máté, 5. 3-10

Boldogok vagytok, szegények!
Bennetek szerény a lélek,
tiétek az Úr palástja, mennyországa.
S a földi hívság, mondd, mit ér,
ha örök élet lesz a bér?!

Boldogok Ti, kik most sírtok,
mert csak napi gonddal bírtok.
Majd nevettek! S az nevetet, aki végül!
Illanó kedved, mondd, mit ér,
ha örök Élet lesz a bér?!

Szelídek! Boldogok vagytok!
Nem győzködtek, acsarkodtok,
s így lesz végre földre, égre hatalmatok.
A perc-dicsőség, mondd, mit ér,
ha örök Élet lesz a bér?!

Boldogok, kik szomjúhozzák
tudni, mi a jog, igazság;
őket megelégti a Mennyek Ura.
S ha perbe fognak hitedér’
majd örök Élet lesz a bér?!

Boldogok a könyörülők,
kik nem bosszúért lihegők;
mert azoknak Harag Napján irgalmaznak.
S tudd, hogy nagylelkű tettetédér’
az örök Élet lesz a bér!

Boldog, aki tiszta szívvel
telítődik Szent Lélekkel,
őt az Isten haza várja, mennyországba.
Lásd: újrászületésedér’
az örök Élet lesz a bér.

Boldogok a bosszútűrők,
a békességre igyekvők;
mert e hitben ők az Isten katonái.
S hidd, hogy az áldozatodér’
az örök Élet lesz a bér.

Végül: boldogok lehetnek,
akik háborút szenvednek
ideleln az én Atyámért, Igazságért,
s ne nézd, minek mi az ára:
övék a mennyek országa.

Pál apostol levelei

A HÓNAP KÖLTŐJE SUMONYI ZOLTÁN

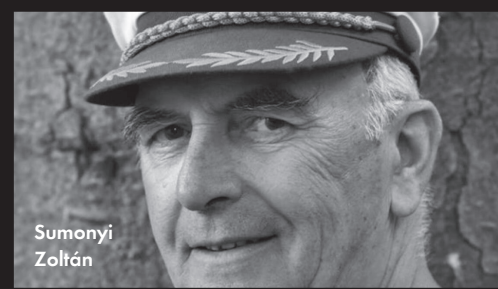
AZ ELSŐ ZSOLTÁR

A Tizenöt zsoltárból

Boldog az, ki nem jár gonoszok tanácsán,
bűnök útját átlépi;
Csúfolóknak széke nem az ő reménye,
ingyen sem kell az néki;
Hanem nappal, éjjel az Úr törvényével
gondolkodik, s azt féli.

Ez olyan lám, mint egy folyóvizek mellett
plántáltatott termő fa;
Mely gyümölcsét adja idejében hozva,
s lombját el nem hervasztja;
Ezért jó szerencsés léssen a teremtés
benne, minden szándékra.

Nem úgy a pogánya, hanem mint a polyva,
melyet a szél tova hány;
Sem az ítéletben, sem gyülekezetben
helyük meg nem állhatják;
Mert az Úr igaznak pártján áll, s amaznak
útja elvész valahány.

Sumonyi
Zoltán

NEMZEDÉKEM ÖREGEDŐ KÖLTŐI

Balatonfüred, 1997. szeptember 27.

Egyre inkább egymásra is figyelnek,
ha összefutnak néha egy fogadáson,
alkalmi dísz-vacsorán.

Poharaikat egymásra emelik a távoli asztaloktól,
kutatnak egy-egy vesszor után
(a másik vers-sora után!)
de beérik végül egy Horatiussal, latinul,
hogy: „Vides ut alta stet...”

„Nézd, a Soractét...” –

Hát te is érted?!

Mert egymás mellé sodródva most derül ki,
hogy mestereik ugyanazok voltak:
Balassi, Berzsenyi, Vas, Weöres.

De eddig csak messziről, csak méregetve. –

Most lesegítik egymást távozóban
a meredek lépcsősoron.

1997

ZSOLTÁROK IDEJE JÖTT EL?

Sumonyi Zoltán költő, dráma- és regényíró 1967-ben megjelent első verseskötönyének címe: *A spártai suhanc*. Ifjúkori sportsikereire utalt; az „ép testben ép lélek” szentenciáját követte. Céltudatosan építette föl műveltségét is, különös tekintettel a magyar irodalom és történelem nagyjaira. Érett korában tévéjátékszöveget írt a többi között Janus Pannonius és Mátyás király, Pázmány Péter és neveltje, Zrínyi Miklós, valamint Kazinczy és Batsányi politikai, pedagógiai és etikai természetű kapcsolatáról. E művek remélhetően feltámadnak kazettalétükből, s egyiket-másikat műsorra tűzik a színházak. Az ifjúság épülését szolgálhatják. A jellem- és korrajzok élétszerűek, a közönség számára fontos elvek és eszmék ütköznek meg bennük az egyéniségről és a közösségről. Takarékos szerkezetük mellőz minden „populista” leegyszerűsítést. A szerző példás magyarsággal alkalmazza a drámai jambust, anélkül, hogy mesterkélt archaizmusokkal terhelné közönségét.

Formaérzékét korán kifejlesztette lírájában. Huszonégy-huszonöt évesen már hibátlanul alkalmazta a klasszikus versidomokat, s jól tájékozódott az idősebb mesterek világában. Legfontosabb példaképe eleinte Füst Milán, majd Illyés Gyula és Vas István volt, és láthatóan vonzódott Pilinszky sugallatos jelképeihez, metaforáihoz. Mondhatnám úgy is, hogy felnőtt a katolikus költő *humanizmusához*. Igaz, egyik bemutatkozó versében, a *Szorongásaim* évében még a hazuról kapott hitüket és valóságukat elhagyó fiatalembernek állítja be önmagát és közvetve a lelki kallódásnak kitett nemzedékét. A „spártai suhancról” már a második kötete szerint sem volt idegen az egzisztenciális szorongás. Említett versében mégis a korszellemtől eltérően vallja meg, hogy eredendően köze van a keresztény kultúrához: gyerekként ministrált a szentmiséken, s bár a tételes vallásosságtól elpártolt, elmondhatja: „nem állok értetlenül a festmények előtt, / tudom, mit jelent az égő csipkebokor, / és kik a háromkirályok, Bach orgonája a gyermekkor fülemnek, / a Teremtés-kori Legelső-szavak”. A rendszerváltozás körüli éveiben verseinek egy jelentékeny részében az őskeresztény kultúra, különösen annak etikai természetű hagyományköre foglalkoztatta. Az alábbiakban főként erre a korszakára szeretnék fénycsóvát bocsátani.

A nyolcvanas évektől kiemelkedő költészetet teremtett a jézusi tanításokból, a *Hegyi beszédből*, Pál apostol leveleiből, egyúttal a hazai zsoltárfordítók – Balassi, Szenczi Molnár vagy Kecskeméti Vég Mihály irodalmi értékű átültetéseiből. (Az utóbbi, XVI. századi prédikátor 54. zsoltárának szövegét, a „Mikoron Dávid nagy búsultában”-t Kodály Zoltán zenésítette meg *Psalmus Hungaricus* címen.) A modern, Arany Jánoson és a Nyugat nemzedékeinek költőin iskolázott formaérzékével jól ismerte föl, hogy a kora újkori vershagyomány túlzottan a XVI–XVII. századi magyar nyelvű kultúrához köti a Szentírást. Ugyanakkor a Balassi-strófa fajtáinak ritmusa, a verstördelést néha módosítva s olykor a rimeket mellőzve nagyszerűen alkalmazható bármilyen bonyolult, epikával vagy esszével érintkező gondolat kifejezésére. Alkalmas, mint az ősi epikus költészetből átvett hexameter, amelyet, más görög formákkal együtt, felhasznált gondolati lírájában. (Megjegyzem, műfordításunk korai úttörője, Sylvester János hexameterekben rugaszkodott neki a próféták könyvének, de ez a forma, bár igen becses, csak epizodikus fejlemény volt; csak a XVIII. század végétől terjedt el a világi költészetben.)

Sumonyi a rendszerváltás hosszúra nyúlt éveiben – oximoronral élve – egy „konzervatív modern formát” alakított ki formaművészetében. Indokolta ezt, hogy a politikai mozgástérben az erkölcsi kérdések estek latba a legsúlyosabban. Ahhoz, hogy érvényesen szólhasson a közönséghez abban a szellemi közegetben, a kultúra történetéből a keresztény irodalom értéktárában kereste és találta meg az arkhimédészi pontot, tartalomban és formában egyaránt.

Nem moralizált a felbolydult korszellem ideológiai zűrzavarát látva.

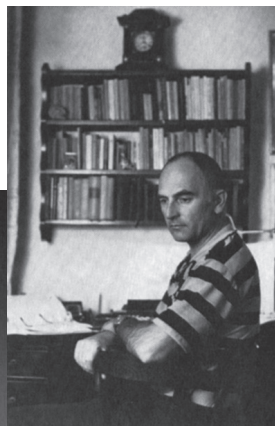
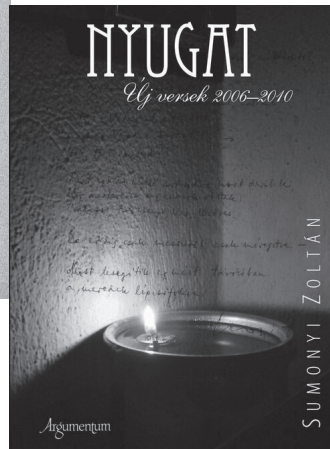
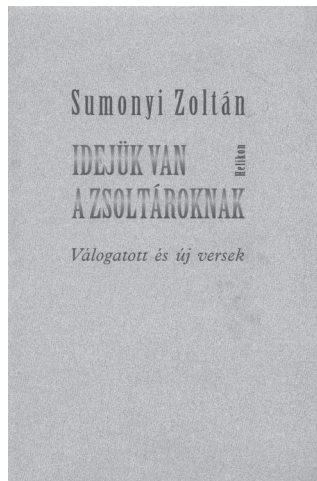
Esterházy Péternek egy írása nyomán terjedt el a *Saulusból Paulusszá* lett Pál apostol korszakos világnézeti fordulatára utaló szava: „a damaszkuszi úton mostanában nagy a tolongás”. A célzást mindenki értette: a feltámadt Jézus tanításait követő őskeresztények üldözőjét, Saulust – a Római Birodalom ügybuzgó szolgálatába szegődött farizeust – villámcsapásszerű látomás érte a Jeruzsálemből Damaszkuszba vezető úton. Attól fogva üldözőből üldözötté vált. A szegények és elesettek térítője, a jézusi tanítások terjesztője lett Pál apostol néven. Küldetésének óriási hatását látva a birodalmi hatalom emberei meggyilkolták.

Esterházy metaforája jó volt arra, hogy némelyik hangoskodót leintse e mondással: nemrég az ellenkezőjét képviselted annak, amiért most ágálsz. De voltak olyanok is, akik szintén nem alaptalanul figyelmeztették vitatársukat: jó lenne, ha végre változtatnál régi, megrögzött nézeteiden: gondoldj az előző kor egyik legharásnyabb politikusára, a „mától kezdve lövünk” jelszó hangoztatójára, aki még a nyolcvanas évek második felében is azt hangoztatta az ötvenhatos sortűzekre utalva: „Ma is lövötnék.” Az átváltozás az ő és a hozzá hasonlók helyzetében üdvös lett volna. Más példa: a magyarok apostola, Pázmány Péter tíz- és tízezeretértett meg a katolicizmus számára. A *pálfordulat* eredetileg pozitív értelemben használt fogalom: a megigazulás szava, s csak idővel lett a köpönyegforgatás csúfneve.

Sumonyi példás költői okossággal és következetességgel gondolta végig verseiben az európai kultúrában kulcsszerepet betöltő ószövetségi eredetű keresztény tanítások erkölcsi alapvetését, úgy, ahogy az újszövetségi evangélisták, Máté, Lukács, Márk, Pál és János megírta mindazt, amit Jézus hirdetett a szeretetről, bűnhődésről, megváltásról, hitről és reményről. A jézusi ígéhirdetésből és Szent Pál leveleiből kiemelte az üdvözítő szeretet intelmeit, és költői műveket formált belőlük. Vélhetőleg azt gondolta, hogy a társadalmi változásoknak úgy kell végbemenniük, ahogy Jézus és Szent Pál hirdette meg a szegények és a szabadságból kirekesztettek jogegyenlőségét, s meg kell szüntetni a gazdagok által bitorolt kiváltságokat. Sumonyi közvetlenül nem vett részt a nagy változások idején zajló

vitákban. A költészet eszközeivel emelte át az apostoli tanítások, zsoltárok hittételeit a maga *személyes* költészetébe. A kora újkori magyar szövegek patinája alól csillogjon új fényvel a „jó hír”, az etikus gondolat.

A kultúránkban elterjedt magyar szentírásfordítások kiválóan betöltötték szerepüket az évszázadok során, de nem véglegesíthették a stílust, a hittételek nyelvi hordozóanyagát. Az ortodox zsidó és az őskeresztény irodalom évszázadaiban született szent szövegek változatos művészi formában szóltak. Az ótestamentumi próféciák hatalmas szónoki erővel éreztették a törvényerejű kinyilatkoztatásokat. Nyelvismeret nélkül is megfigyelhető a héber és görög nyelven szóló szövegekben a gondolatritmus. Bárki érezheti azt a komolyságot és áhítatot, amellyel a szent szövegek szólnak. A költészet és a gondolat tökéletes egységet alkot a Szentírásban, akárcsak a zenében vagy a képzőművészetben. A magyarul szóló szent szövegekben Balassi, Károli vagy Szenczi Molnár zsoltárátdolgozásai remekül hangzanak, de nem egészen „adekvát” a formájuk, nem is lehetne az: mintegy másfél ezer évvel később keletkeztek, mint amikor az apostolok leírták őket, és erősen eltérnek a mai nyelv szokásaitól. Másként szólt az apostolok által leírt jézusi kinyilatkoztatás Máté görög nyelvén, mint egy XVI. századi magyarsággal szóló fordítás. Másként hangzott a michelangelói méltóságú *Teremtéstörténet*. Másképpen szólt a János evangéliuma, a viharzóan látomásos *Jelenések könyve* is, mint a magyar reneszánsz és manierizmus nyelvén. Sumonyi vette a bátorságot, és a maga módján átélt és újrateregette a biblikus nyelv szépségét. Nem a fordítást értelmezte újra, azt elvégezték és elvégzik újra a filológiai munkaközösségek; *személyes formát* adott a műnek. Megmutatta, hogy a XXI. századba lépő emberiségnek kiáltó *szüksége van* az Ige újszerű megfogalmazására és hirdetésére. Művészi elve párhuzamot mutat a képzőművészekével. A szentképek stílusa éppúgy lehet klasszicista, expresszionista vagy szürrealista,

Sumonyi a dolgozószobájában

mint ahogy a középkori ikonfestészet oldódott fel a gótika végén s a reneszánszban.

Jellemző formája Sumonyinak a középkori eredetű, nyugat-európai verselésbe tartozó alexandrin, ez a rendszerint tizenhárom szótagú, közepén sormetszetes jambusi sorokból álló verselés, éppúgy, mint a prózának álcázott Balassi-strófák. Az alexandrint hasonló szótag-számú, magyaros ütemfajtákhoz hajlította, de a sorvégekről olykor elhagyta a rímeket. A magyaros tizenketteshez hajló és más, ütemhangsúlyosan is értelmezhető alakzatokat hozott létre, amelyben a sormetszetek lélegzetvételi szünetei méltóságot adnak a szövegeknek. Az így kapott versforma alkalmas a kinyilatkoztatató és az imádságok magasztos hangulatának fölkelésére.

Sumonyi nemcsak az anyanyelvi művészet zenei lehetőségeit keresi, és nemcsak az egyéniség önkifejezésére törekszik: a homi és más kultúrákban formálódó „emberi kísérlet” Németh László-i eszméje ösztönzi őt, s a világirodalomból és -történelemből szerzett ismereteit is a *lényegi magyarság* minél jobb megértésére használja föl – nemcsak a népi és régi költészetrel érintkező verseiben, hanem drámáiban is. Voltaképpen a XX–XXI. század egyik legélelképezőbb költői irányzatát, a külföldön főként T. S. Eliot, Kavafisz, Babits és mások (pl. Kálnoky, Pilinszky, Nemes Nagy Ágnes) által kimunkált *objektív líra* módszerét követi: úgy személyes, hogy a *lírai ént* a *tárgyi közvetítő* által juttatja szóhoz valamely eszme kifejezésének érdekében. Sumonyi újszerűt alkotott bibliás, zsoltáros verseivel.

Indulásakor, a hatvanas években nem tartozott a nemzedék korán feltűnt költőtehetségei, Bella István, Ágh István, Utassy „súlycsoportjába”, de az évek múlásával föltűnés nélkül fölzárkózott a legjobbakhoz. Fejlődése közelebb vonta az objektív líra olyan művelőéhez, mint a vele egyívásúak közül Orbán Ottó vagy

Tandori Dezső. Igaz, politikai gesztusairól nemigen beszéltek az irodalmi kávézóknban olyan izgatottan, mint Petri György, Csoóri Sándor, Oláh János vagy Csengey Dénes közéleti természetű megnyilvánulásairól. Témáiban követhetők az önéletrajzi szálak is, utazásaival és barátságaival, de jóval fontosabb volt számára mindaz, amit a *műveltség* szóval összefoghatunk. Harmincadik évén innen már kiérlelődött a Nyugat költőitől örökölt stílusa, mely a kötött formákat alkalmassá tette az árnyalt gondolat kifejezésére, de nagyszabású megújulása a későbbi évtizedekben következett be lírájában a keresztény kulturális hagyomány mélységes újragondolásával.

Visszatérve drámáira: történelmünk nagy író-politikusai (Pázmány, Zrínyi) és fejedelmek (a Báthoryak, Bethlen és a Rákócziak) azért oly fontosak Sumonyinak, nemcsak a drámáiban, hanem számos lírai művében is, mert a Szatmárnémetiben 1942-ben született költő a sokáig Erdélyben formálódó magyar sors énekese, szellemi örököse óhajtott lenni. Írott keresztény kultúránk is ebben a korban teremt nagy értékeit. Közben lehetett rádiószínházi rendező, lehetett Európa- és világszerte kultúrátörténész, progresszív nézeteket valló homo aestheticus és homo moralis (Kosztolányi) – a történelmi múlt, jelen és jövőn, a magyar sorson tűnődő *lényegi magyarság* szellemi szolgálattevője maradt. (A „*lényegi magyarság*” eredetileg Vas Istvánnak a Kálnoky Lászlóról ejtett kifejezése). Sumonyi világszere „odüsszeusi” életformájában is egyre nagyobb szerep jutott az utazásoknak; hazafias öntudata *világfi*s európai vonásokkal gazdagodott. A templomokban, fejedelmi udvarházakban formálódó magyar nyelvű költészet, a zsoltárfordítások, a vallási és társadalmi reformgondolatok bizonyosan nemcsak az én olvasatomban fejezik ki Sumonyi hosszú távra szóló időszerejét. ☛

A CHRONICA HUNGARORUM HISTÓRIÁJA

A nemzeti könyvtár gyűjteményes ritkaságai közül folyóiratunk most Farkas Gábor Farkas, az OSZK munkatársa előadása jóvoltából a honi könyvnyomtatás kezdetére tekinthet vissza, az első magyarországi nyomtatott könyv, a latin nyelven íródott magyarok krónikája, a *Chronica Hungarorum* eseménydús históriájára. A szerkesztőség kérésére pedig Rozsondai Marianne kutató, korábban ő maga is az OSZK vezető munkatársa, megírta a *Chronicával* kapcsolatos személyes élményét. (A szerkesztő)

Buda lát képe a Schedel-krónikában (1493)

FARKAS GÁBOR FARKAS

András, a könyvmester

Hess András első monográfusa, Fitz József találó megállapítása szerint mindent, amit tudunk a neve alapján német származású tipográfusról, az a könyveiben rejlik. Magáról a nyomdász létezéséről két nyomtatványa tesz tanúbizonyságot, ami ezen túlmutató jelentőségű: egy félezer és félszáz évvel ezelőtt élt emberről csak a könyvei erősítik meg, hogy élt és alkotott; enélkül nyomtalanul eltűnt volna, senki sem ismerné ma a nevét. Így személye és munkái a szokásosnál is szorosabban kapcsolódnak egymáshoz. Könyvtörténészek sora próbálta a rendelkezésre álló kevés adatból és az európai analógiákból megrajzolni a nyomdász arcát, megtudni honnan jött és miért tűnt el, ki is volt valójában Andreas Hess, hogyan nyomtatta ki a magyarok krónikáját a budai várban. A miértről maga a mester vallott híres előszavában: óriási és sok napot igénylő munkát vállaltam magamra, tudniillik Pannónia

Krónikájának kinyomtatását, tehát olyan munkát, amely hitem szerint minden magyar ember számára kedves és szívderítő. E tettével nemcsak hogy elindította a tipográfia művészetét Magyarországon, hanem egyedülálló módon egy történelmi munkával kívánta ezt a lépést megtenni. Nem tudunk erre másik példát a XV. század Európájából.

Ugyanis a németeknek egy jóslatot tartalmazó mainzi könyvecské; az olaszoknak egy Cicero-mű; a svájciaknak feltehetően egy datálatlan almanach; a franciáknak egy párizsi levélgűjtemény; a spanyoloknak egy zsinati jegyzőkönyv Segoviából, a németalföldieknek Szent Ágoston kézikönyve; s végezetül a régiókból a lengyeleknek egy Krakóban nyomtatott csillagászati falinaptár jelentette a nyomdászat elindulását. E korai kezdetek nemcsak a téma, hanem a fennmaradt példányszámok tekintetében is említést érdemelnek. Ugyanis egy-egy példány létezik

De electione dñi comitis mathie in regem.

Quam autem peregrinis ex relatibus fama obitus ipsius regis Ladislai in regnum hugarie venit: multos contristavit. maxime autem illos qui eidem regi comitis Ladislai persuaserant necesse: cum ultores effusi sanguinis ipsius comitis Ladislai eo audire eo animosius insurgere: ac inceptam finem ad optatum perducere vindictam desiderare videbant. Quod et factum fuisset: si pro componendis regni rebus: proque eligendo rege: indicta per totum regnum hu-

az első német, svájci, spanyol, valamint lengyel nyomtatványból, Hess *Chronica*jához hasonlóan tíz-tíz példány maradt fenn az első francia, illetve németalföldi könyvkiadás termékéből, míg Itália ennek több mint duplájával, huszonegy kötettel büszkélkedhet.

A nyomdászattörténet legfrissebb eredményei szerint nincs kétezer kiadás, alig ezerhétszázról beszélhetünk, amely – akár töredékben – fennmaradt volna Európában legalább egy példányban 1474 előttről. Ugyanakkor, hogy az arányokat lássuk, az évszázad utolsó negyedéből – tehát 1474 és 1500 között – több mint huszonkilencezer tételt ismernek a bibliográfiák. Nem könnyű feladat tehát annak a feltérképezése, hogy hány működő nyomda lehetett 1473-ban a kontinensen, és közülük melyeket alapították újonnan, illetve azok milyen életciklussal rendelkeztek. Ennek bonyolultsága alapvetően az adatok bizonytalanságában rejlik, hiszen jócskán akad ellentmondás a szakirodalmi hivatkozásokban, a kézikönyvekben és az adatbázisokban az egyes nyomdaműhelyek működési idejéről, illetve az ősnymtatványok datálásáról. Kihagyva a túlságosan nagy, sok esetben akár fél-egy évtizedes pontatlanságot, a pontos vagy körülbelüli időpontokra koncentrálna, alig kétszázötven inkunábulumról tudjuk, hogy egészen biztosan vagy szinte bizonyosan 1473-ban nyomtatták Európában. Elmondhatjuk továbbá, hogy Hess Andrásét hozzászámítva hatvanhat officina működhetett.

Mennyire mondható tipikusnak vagy atipikusnak Hess András üzleti vállalkozása Budán? Úgy tűnik, hogy csupán két tucat kalandos kedvű tipográfus vágott bele a nyomdaalapításba 1473-ban Európában. A nyomdászok többségének officinája mindössze pár évet működött, de nem ritka az sem – Hesshez hasonlítva –, hogy csak 1473-ról van adatunk a nyomda termeléséről: van, ahol még a mester neve sem ismert, mások pedig nyomtalanul eltűntek. A hetvenes évek első felében alapított nyomdák nagy részében a tipográfusnak volt társa – András mesterrel ellentétben –, és ha vállalkozása csődbe ment, egy másik városban folytatni tudta a mesterségét, több-kevesebb sikerrel. Az itáliai Tommaso Ferrando sorsa tipikusnak mondható. 1473-ban alapította meg a műhelyét Bresciában. Hesstől eltérően Ferrandóról viszont ismerünk életrajzi adatokat, tudjuk róla, hogy nem sokkal később elhagyta Bresciát, majd két évtizeddel utána visszatért oda, hogy újra belevágjon – kevés sikerrel – a nyomdászba. Az olasz városban közel háromszáz nyomtatvány jelent meg a XV. században, Budán pedig csak kettő.

Borsa Gedeon bölcs mondása szerint inkább az tűnik meglepőnek, hogyan tudott ilyen korán megtelepedni, még ha rövid ideig is, egy nyomdász Budán.

Vessünk egy pillantást a kolofónra: *elkészült Budán az Úrnak 1473. évében Pünkösöd előestéjén Hess András által*. Ez a mondat nemcsak nekünk különleges, hiszen ezzel az utolsó sorral kezdődik a magyar nyomdászattörténete, hanem abban a tekintetben is fontos, hogy mind a három lényeges adat a rendelkezésünkre áll: ismert ki, mikor és hol nyomtatta az első magyarországi könyvet. Bármelyik adat hiánya komoly vesztesége lenne a könyvtörténetünknek. Kérdés az, hogy mennyire volt általános Hess kortársai között, hogy a nyomdászmesterek nevük mellett feltüntették a helyet és az időpontot is. Csak zárójelben, Hess második kiadványában már csak nevének kezdőbetűi és a helynév, Buda szerepel, feltételezések szerint római mintára.

1471 elejére óriási változás állt be a kiadványok számát tekintve. Az addig eltelt szűk két évtizedből mindössze hatszáz ősnymtatványról van ismeretünk, majd a következő három évben több mint ezer kötet jelenik meg, köztük Budán kettő. Míg a tipográfia első húsz évéből valamivel több mint száz könyvben láthatjuk valamelyik adatot a kolofónban, addig a 70-es évek elején mintegy divatossá válik megadni a hely- és a nyomdász nevét, a kiadás időpontjával. A katalógusok, a bibliográfiák, az adatbázisok és a kézikönyvek alapján nagyjából a feléről, harminckét nyomdaműhely hatvanégy kiadványáról tudjuk napra pontosan, hogy mikor készült el 1473-ban. A listán egy lyoni és egy párizsi nyomtatvány mellett feltűnik a mi Budánk, természetesen számos német és olasz helynév mellett. Az officinák első munkája jogi, egyházi mű volt, de akadt latin és kortárs irodalom, illetve bibliai történetek feldolgozása is. Am

emeljük ki ismét: *Chronica* viszont csak egy. Az adatsorokból látszik, hogy a német minta (Mainz, Bamberg, Köln, Augsburg) honosodott meg Itáliában (először Subiacóban, majd Rómában és Velencében), miszerint érdemes lehetőleg mind a három adatot (hely, nyomdász, idő) feltüntetni, mert komoly hírveréssel bírhat, a jogos büszkeség mellett. Mindent összevetve, óriási szerencsénk van, hogy András mester ötszázötven évvel ezelőtt hasonlóképpen döntött.

A könyvtörténészek egyik legnagyobb töprengése, hogy mi maradt meg, és miért ennyi példányban? Vázoljuk fel a magyar, majd utána az európai adatsort! Magyarországon két ősnymda működött, a másik feltehetően Pozsonyban, meglehetősen rejtélyes körülmények között, az 1470-es évek végén; tehát öt kiadvány köthető hozzájuk, és ezekből mindössze tizenkilenc kötetet őriznek ma a könyvtárpolcokon. Van arra persze remény, hogy a salzburgi és a braunsbergi Hess-nyomtatványok előkerülhetnek valamikor, egyik talán az Egyesült Államokban, a másik pedig Oroszországban várja a kíváncsi magyar kutatókat. A XV. század Európájában tizenhét országban indult el a könyvkiadás, több mint kétszáz város büszkélkedhetett rövidebb-hosszabb ideig műhelylyel, harmincezer címet ismernek a bibliográfiák, amiből több mint félmillió példányt tartanak számon világszerte. Árnyalva az eddigieket, könyvtörténészek néhány évvel ezelőtt megkísérelték megbecsülni azon nyomtatványok számát statisztikai elemzésekkel, amelyek elpusztultak és nem ismerünk róluk egyetlen adatot sem. A feltételezett szám igen magas lett: mintegy húszezer könyvet, még inkább alkalmi kiadványokat, évkönyveket, búcsúcédulákat, hírlapokat nyomtathattak ez idő tájt a kontinensen, amelyekről nem maradt semmilyen emlékünks. Még ha ijesztően soknak is gondoljuk ezt a számot, figyelemre méltó, hogy milyen korlátok közé vannak szorítva ismereteink a korai nyomdászattörténettel kapcsolatban.

Mint már láttuk, a *Chronica Hungarorum* tíz fennmaradt példánya jó arány az európai elsőkhöz hasonlítva, s alighanem – egy kivétellel, ami az Egyetemi Könyvtár kötete, hiszen végig a Kárpát-medencében használták – annak köszönhetik túlélésüket, hogy idejekorán, legfőképpen Mohács előtt, külföldre kerültek. Olvasta-e valaki a *Budai krónikát*? Nyilvánvalóan, de több jel arra mutat, hogy végzetes dolog történhetett az 1470-es évek első felében a *Chronica*-kötetekkel. Ugyanis az 1480-as évekre erős igény keletkezett egy latin nyelvű történeti munkára Európában, hogy megtudják végre az olvasók: valójában honnan jöttek, mit akarnak, és kik is ezek a magyarok?

Csak korabeli *kézírtos másolatából* négyet ismerünk a *Budai krónika*-nak, ami feltételezheti a nyomtatott tomuszok eltűnését vagy legalábbis hozzáférhetetlenségét. És tegyük hozzá, másfél évtizeddel később aligha lett volna remek üzleti ötlet Brünmben és Augsburgban, hogy – figyelem, három hónapon belül kétszer! – megjelentessék Thuróczy János krónikáját 1488-ban, ha nem hiányzott volna maga a történeti szöveg. A princetoni, a párizsi, a bécsi, a lipcei és a pesti kötetekben maradtak fenn megjegyzések, amelyek tanúsítják, hogy nem porosodott olvasatlanul a polcon András mester munkája, mintegy bizonyítékul, hogy mennyire kitűnő kikapcsolódás a magyarok történetének olvasása, sőt, a mai naptól kezdve: hallgatása.

Ma már megdönthetetlen tény, amelyet sok közvetett, de egy irányba mutató forrás támaszt alá, hogy a hazai könyvnyomtatás *spiritus rectora* Vitéz János esztergomi érsek lehetett. Az előzményekkel kapcsolatban a következő időrend képzelhető el: Kárai László római követsége alkalmával – Vitéz megbízásából – 1470 késő őszen hívta meg Hess András Budára. A tipográfus már nem számított fiatal, kezdő segédnek; ahogyan ő fogalmazta meg ajánlásában: *kívánságomhoz képest meglehetősen előrehaladást tettem* a nyomdászban. 1471 késő tavaszán megérkezett Budára, ahol nem az elképzelései szerint alakult a könyvkiadás elindítása, hiszen pár hónappal később kirobbant a Vitéz-féle összeesküvés Mátyás király ellen, amit gyorsan felszámolt az uralkodó, s a következő év augusztusában, 1472-ben házi őrizetben halt meg az

tradidit electōi de rege polōie facta. Et corōari fecit Ladizlāu puerū trimētre. Nichilominus inductus fuit V ladizlaus Rex polonie: coronatūq; corona alia de capite reliq;ay ſci Stephani ſumpta. Quibus habitis regina Ladizlaum filium ſimul cum eorona regi: tradidit ad manus Friderici romanorum regis: & ducis aſtrie. Regnauit autem ipſe V ladizlaus i diſſenſiōe regni: annis prope quatuor. & in bello contra turcos iuxta mare prope caſtrum uarna perit: Anno domini milleſimoquadringēſimoquadragēſimoquarto. Hic fuit pnceps optis moribus inſtitutus. religioſus. pius. caſtus. uerax & magnāimus i armis.

Mortuo V ladizlao: & Ladizlao puero in manibus Friderici romanorum regis exiſtente: Iohannes de hunya ad in gubernatorem regni eligitur.

Post V ladizlāu: & Ladizlao puero in manibus Friderici romanorum regis exiſtente: cum ſtatus regni declinaret in periculum: electus fuit in gubernatōre felix memorie Iohānes de hunya ad: tunc uoy uoda tranſſiluanus. qui gubernauit regnū annos. ppe octo. multa egit prelia. ſepiſſime proſigauit turcos. ipſe etiam bina uice a turcis pſigatus fuit. & reduxit regnū in meliorem ſtatum q̄ acceperat. Demū tradidit regimē regni in manus Ladizlai regis. per quem ob merita ſua creatus fuit in comitem: biſtricien ppetuū. Poſtreo repulſo turcoꝝ impatore ab obſidione arcis ſeu caſtri nandoralben: felix uictorie copos obiit: ibidem in nandoralba: Anno domini milleſimoquadringēſimoquinquageſimoſexto. Sepultuſq; eſt in eccleſia albei tranſſilua.

De reductione Ladizlai regis in hungariam.

Ladizlaus filius Alberti romanorum: hungarie: & bohemie regis: circa duodecimū etatis ſue annū ereptus fuit de maibus Friderici regis romanoꝝ. corōa regni hungarie nichilominus per eundem Fridericū retēta. Hic fuit iuuenis probis moribus

pollens. pudicus. fidelis: & p etate prudēs: cepitq; regere uiuēte ad huc Iohanne gubernatore. Poſtea cū eſſet in bohemia: obiit prage anno etatis & coronationis ſue decimo octauo: ſepultuſq; ibidem in eccleſia cathedrali: Anno domini milleſimoquadringēſimoquinquageſimoſeptimo.

De coronatione regis Matiae.

Post mortem Ladizlai regis electus eſt in regem hungarie Matias fe. me. filius Illuſtris Iobis de hunya ad ppe. co. biſtricien Anno dñi milleſimoquadringēſimoquinquageſimo octauo: q̄ tam exterris ut bohemiis & poſoiſ: q̄ nonnullis incolis ſacre corōe ſubiectis ſibi plurimū iudatibus ut leo fortiffimus: inuictiffimulq; reſtitit. Hic etiā cū ualidiffimo exercitu regnū bozne ingreſſus caſtrum munitiffimū Iayca noie e manibus turcoꝝ glorioſe eriperit: deinde uictor rediens ad hungariam: dyademate ſancti regis Stephāi qđ apud Fridericū romanoꝝ impatore habebat: in ciuitate alberegalis potitus eſt. Poſtea uero collecto ingēti exercitu moldauiam terram: puinerā ſacre corōe ſubiectam ſed p id temporis rebellem ingreſſus eſt. ibiq; habito acerbiffimo conſictu triūpbū preclarū atq; memorabile obtinuit. Vnde & uexilla pluria in clyte uictorie ſue ſigna budā uſq; adduxit. que magna cū celebritate in proebial: beatiffime Marie uirginis eccleſia affixa hodie conſpiciunt. Reliqua autē preclara ac mēorabilia facinora ſerēſſimi atq; inuictiffimi dñi noſtri regis: quia tanta ſunt q̄ breuiter cōprebedi nequeunt: in aliud tempus differenda: ac latius proſequenda erunt. Pro quo dño noſtro illuſtriſſimo atq; gratiſſo optimis maximulq; deus etiam atq; etiā rogandus eſt: ut eum in pace tranquilla: iuſticie obſeruatione: ſuorum dilectione: regni incremento: & diuturna demū uite incolumitate tenere: ſeruare: & augere dignetur.

Finia Bude Anno dñi. M. CCCC. LXXIII
in uigilia penthecoſtes: per Andrā Helſ

esztergomi érsek, Hess fő támogatója. Úgy tűnt, hogy András mester egyedül maradt Budán.

Az eddigieket átgondolva fel kell tennünk egy megkerülhetetlen kérdést: mikor készülhetett el a *Chronica* első változata, amelyben még a Vitézhez szóló ajánlás szerepelt? A legkorábbi dátum: 1472. január, ami előtt nem született volna meg az első magyar könyv első változata, kevés idő lett volna az előkészületekre és kinyomtatására, fél évet számolva a nyomdai munkára. A legkésőbbi dátum: Vitéz 1472. márciusi letartóztatása és házi fogságba kerülése, ugyanis utána Hessben nem merülhetett volna fel egy Vitézhez szóló dedikáció.

Mindent együttvéve: 1472 tavaszán már lehetett egy nyomtatott és befejezetlen *Chronicánk* itt, Budán. Ugyanis nemcsak a *Chronica* elején, hanem a végén is történetet utólag beavatkozás: túlságosan összecsapott a Mátyás koronázásáról szóló fejezet. A két üresen hagyott utolsó levél (pontosabban öt oldal) papírra pazarlás, ám feltehetően Hessnek abba kellett hagynia a nyomtatást 1472 márciusában V. László magyar király történeténél, mert a rendelkezésére álló kézirat, amely jóval hosszabb lehetett a most ismert nyomtatott szövegnél, politikailag érzékeny részletet tartalmazhatott: Kázmér lengyel herceg magyar trónra törését.

Bár mély tudományos kutatásra nem adódott lehetőségem, de az áttekintett adatokból és az online elérhető digitális másolatokból úgy sejtem, hogy, néhány római és egy firenzei példa kivételével, nem volt éppen elterjedt ezekben az években, hogy egy nyomdász előszót fűzzön a nyomtatványához. Ez az olvasókhöz szóló ajánlás egy munkájára büszke mesterember vallomása, aki nem volt híján sem az intellektuális bátorságnak, sem a vállalkozó kedvnek. Sajnos hiányzik forrás arra vonatkozóan, hogy terveiből mi valósult meg, és nem zárható ki az sem, hogy további kiadványai elpusztultak a történelem viharjaiban. Ugyanakkor az biztos, hogy 1473. június 5-én, pünkösd vigiliáján a

budai vár egyik legboldogabb embere egy német származású, Itáliából elcsábított tipográfus, Hess András lehetett. Ez már a harmadik pünkösd volt, amit Magyarországon tölthetett, így tapasztalatból jelölhette ki a dátumot: a budafelhévi vásár időpontját. Sokan kíváncsiak arra, hogy a *Chronica* mennyibe kerülhetett 1473-ban. Körülbelül száz aranyforint kellett (ennek fele a papír ára) hozzávetőlegesen kétszázötven példány előállításához. Ebből az összegből egy házat lehetett venni a királyi vár alatt fekvő mezővárosban. Egy kötet önköltsége tehát negyven dénár, s ha minden példányt eladott, akkor a profit elérhette a száz-százhusz aranyforintot is. Akkortájt egy ehhez hasonló terjedelmű, díszítetlen és kötetlen könyv ára ugyanis száz dénár, azaz egy aranyforint volt. Ez megfelelt egy napszámos havi bérének, amiből egy ökröt tudott venni. Manapság egy fiatal, jól megtermett bika ára egymillió forint. Ennél azért olcsóbb a mi 2023-as hasonmás kiadásunk, legalábbis ökröben mérve.

A Rómában töltött pár év meghatározó volt Hess számára, ugyanis nemcsak a tipográfia művészetét sajátította el olyan szinten, hogy nyomdát tudott alapítani, és képes volt könyveket kiadni, hanem előtte állt egy minta: a történeti munkák népszerűsége. Sorra jelentek meg ugyanis a klasszikus históriák az Örök Városban 1469 és 1471 között: először Livius, majd őt követte Justinus, Plutarkhosz és Suetonius, míg végül megfordulhatott a kezében Rodrigo Sánchez Hispánia-története is 1470 októberében. Ahogyan a római Ulrich Han vallotta büszkén: megszülethetett a könyv kalamus és penna nélkül. Nem tudjuk, végül mi lett a mi Hess Andrásunkkal, nyomtalanul eltűnt, de két könyve bizonyítja, hogy itt élt és dolgozott, s tudásának legjavát arra használta, hogy örömet szerezzen nekünk, az olvasóinak. Ki ne cserélné most helyet András mesterrel, legalább egy pillanatra? ♦♦

(Elhangzott Budán, 2023-ban, kevéssel pünkösd vigiliája előtt.)

ROZSONDAI MARIANNE

Hess András

Chronica Hungarorumának
tizedik példánya

Az 1473 pünkösdjének előestéjén befejezett Chronica Hungarorum fennmaradt példányaiból kettő Budapesten van, az egyik az Országos Széchényi Könyvtárban (OSZK), a másik az Egyetemi Könyvtárban, a többi külföldi könyvtárak féltett kincse. Betűrendben: Bécs (Österreichische Nationalbibliothek), Krakko (Biblioteka Czartoryskich), Lipcse (Universitätsbibliothek), Párizs (Bibliothèque Nationale), Prága (Universitní knihovna), Róma (Biblioteca Corsiniana), Sankt-Petersburg [lánynevéen Leningrád] (Rosszjizskaja Nacionalnaja Biblioteka).

A szakma tudott egy tizedik példányról is, amely Lipcsében egy egykori lelkész leszármazottjának magántulajdonában volt. És láss csodát: ez a példány a berlini fal leomlását követően hamarosan a müncheni Hartung & Hartung cég 1990 tavaszán tartott 62. árverése katalógusának 124. tételeként bukkant fel. A nemzetközileg is jól ismert magyar könyvtörténész és bibliográfus, az OSZK főmunkatársa, Borsa Gedeon utazott ki Münchenbe, és az árverés előtti bemutató napon sikerült alaposan megvizsgálnia a Chronica Hungarorum e példá-

nyát. Ebből a példányból hiányzik az első (a₁), az utolsó előtti és az utolsó (g₇-g₈), valamint az 53. (f.) levél. A nyomtatott lapokat facsimilékkal pótolták. A kötetet nagyon körbevágták – így a meglévő példányok közül ez a legkisebb –, s új, fehér pergamenkötésbe kötötték, tokot is készítettek hozzá. A szöveget annak idején gondosan rubrumozták. Hess mesternek a Chronica elejére nyomtatott ajánlása alatt egy XVI. század eleji tulajdonos tintás bejegyzése („M. Joannis Czuly Ab ober Glogaw Siles”) és két kis festett címer látható. Az utolsó lap verzőjén ötsornyi, későbbi (XVIII. sz.?) latin nyelvű szöveg a könyv sajtóhibáit sorolja fel.

1990. május 15-én a müncheni antikvárium zsúfolásig megtelt termében a 124. tétel szerező Hess-féle Chronica 22 000 DM német márkával indult, s 90 000-ig még többen licitáltak, de ezután csak ketten. Az egyik a londoni Quaritch cég (mert Angliában nincs ebből példány, és a British Library igyekszik minden 1500 előtt működő ősnymondásztól valamilyen kiadványt megszerezni), a másik, telefonon licitáló a tengerentúlról volt. A londoniak 400 000 márkánál kiszálltak, és ezután 420 000-nél koppant a kalapács. Ez a licitáló a New York-i

Kraus cég megbízottja volt. A cég a Chronicát végül egy neves amerikai bibliofilnek adta el, de kínálta az MTA Könyvtárának is félmillió márkáért. (Jó lett volna... de hol van/volt ennyi pénz könyvre nálunk.)

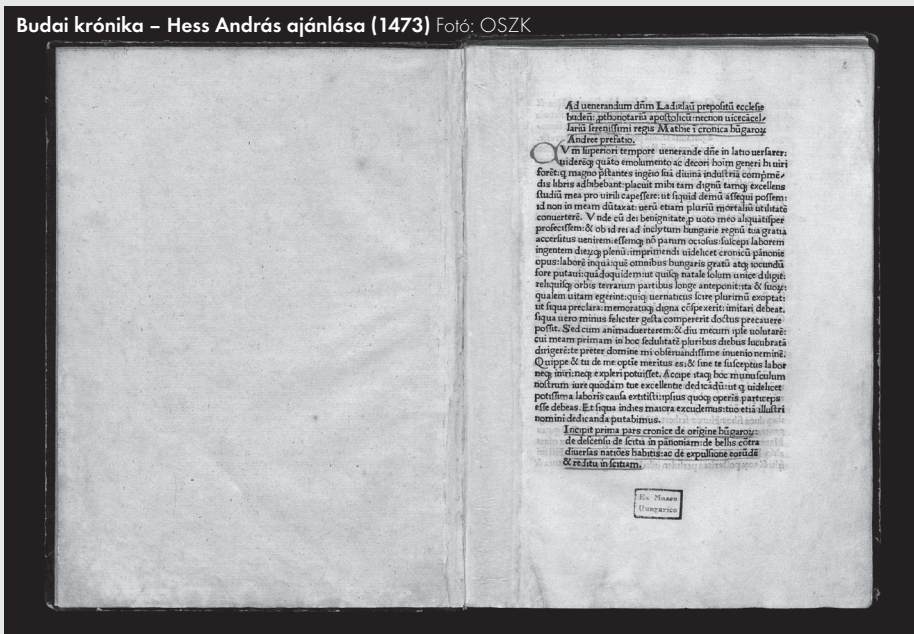
2001-ben másfél hónapig férjemmel az USA-ban kalandoztunk. Több mindent látni szerettem volna, többek között a Niagara-vízesést, a Monument Valley-t, és persze az öt, Amerikába került corvina kódexet is. (Ezeket előre hivatalosan leleveztem.) Azonban ért ezeken kívül is egy nem mindennapi meglepetés, például Princetonban. William H. Scheide amerikai bibliofil csodálatosan gazdag könyvtára a Princeton University Library állandó letétje. A Scheide-könyvtár vezetője dr. Paul Needham, régről ismert kollégám. Régikönyves szakember és könyvkötés-kutató. (Twelve centuries of Bookbindings: 400–1600. New York–Oxford, 1979 c. könyvét megküldte nekem annak idején ismertetésre a Magyar Könyvszemlébe.)

Amerikai utunk egyik állomása éppen Princeton volt, s Paul bemutatta nekünk a Scheide-könyvtárat. Sok ritkasággal szolgált, pl. Gutenberg 42-soros Bibliáját is kitette szemlére, de egyszer csak kivett a páncélszekrényből egy könyvet, és a kolofonnál kinyitva hozta felém lassan lépkedve. Elkerekedett a szemem, tátva maradt a szám, több méter távolságból felismertem, de alig hittem el, hogy a Hess-Chronicát látom! Fogalmam sem volt, hogy az amerikai Scheide vette meg az addig csak Európában létező Hess-Chronica eme, tizedik példányát. Nem akármilyen érzés egy ilyen könyvet kézben tartani, belelapozni, elmélázni a kolofonban olvasható utolsó két soron, hiszen ezt még Hess András keze is érintette jó félezer évvel korábban Budán, a híres Mátyás király székhelyén:

Finita Bude Anno dñi M.CCCC.LXXIII. // in uigilia penthecostes: per Andreã Hess.

A Lipcsében, Prágában, Bécsben és Budapesten őrzött példányok voltak a kezemben előtte már, de hogy találkozom az Amerikába jutott, 1990-ig magántulajdonban lévő példánnyal, az felülmúlta képzeletemet. Igazán boldog magyar vagyok! ☘

Budai krónika – Hess András ajánlása (1473) Fotó: OSZK

A PETŐFI-BICENTENÁRIUMHOZ

Folyóiratunk a Petőfi 200 emlékévként meghirdetésének kezdetétől figyelemmel kíséri a Petőfi-bicentenáriumi eseményeit és gondolati útját hazánkban. Most, az emlékévként vége felé közeledve – úgyszólván a Petőfi-év esszenciájaként – közreadjuk miniszterelnökünknek, Orbán Viktornak azt a beszédét, amely 2023. március 15-én hangzott el Kiskőrösön, Petőfi Sándor szülővárosában. (A szerkesztő)

ORBÁN VIKTOR

Csillagösvényen

Szerelmes fiunk, Petőfi Sándor

(Részletek a Kiskőrösön elmondott beszédből)

Ha egy idegen rátekint a 200 éve született Petőfi Sándor életére, aligha hiszi el, amit lát. Születik a fővárostól többnapos járóföldre eső kisvárosban. Születések olyan gyenge, hogy spirituszban fürdetik. Megmarad. Lesz belőle vándorszínész, csepűrágó. Majd az ország ünnepelt költőjévé emelkedik. Öt év alatt ezer verset ír, nemzetközi hírnevet teremt. Kirobbant egy forradalmat, amely elhozza hazájának a szabadságot. Katonának áll a függetlenségi háborúban. Huszonhat évesen a megszálló csapatok fegyverétől elesik. Beteljesedik rajta saját versbe szedett kívánsága: nem ágyban, párnák közt, hanem a szabadság harcmezején éri a halál. A csatáren szemtanúk nélkül esik el. Ekkor már senki sem él azok közül, akik látták érkezését az e világi életbe. Ahogy jött, úgy távozik. Egyszerűen átlépett a legendák világába. Egy huszonhat éves röppálya a magyar égbolton, amely mély Magyarországból indul, és a csillagösvényen végződik. Egy villanás, amelyet saját nemzete lélegzetviasszafojtva követ és csodál. Egy külföldi azt mondaná: rejtély. Egy amerikai filmrendező pedig azt, hogy Petőfi-rejtély. Mi, magyarok semmiféle rejtélyt nem látunk itt. Magyar sors – mondjuk inkább. Közülünk való, aki fölénk emelkedik. A magyar nehezen fogadja el az ilyesmit, de most örömmel beadjuk a derekunkat, mert tudjuk, ha szeretnénk is, mi aligha tudnánk utána csinálni. Petőfi Sándor a mi szerelmes fiunk. Minden magyar gyermekora óta tud legalább egy verssort tőle. Ezért nem kell kimondani, szavak nélkül is tudjuk: minden magyarban van egy kis Petőfi, és Petőfiben ott van minden magyar.

Amikor Petőfi megszületik, Kölcsey éppen véglegzezi a Himnuszt. A Himnusszal örök érvényűt alkot, és egyben programot ad a hazának. „Megbűnhődte már e nép a múltat s jövődőt”, és ahogy Lukács evangélista folytatja: „ezért egyenesedjete fel, és emeljéte

fel a fejeteke”. Szerezzéte vissza nemzetünk önbecsülését, és állítsátok helyre önérzetét. Ez a magyar nemzet programja a következő huszonöt évre. S így is lesz. Huszonöt évvel a Himnusz után, 1848-ban Magyarország már nem ugyanaz az ország. Fejét felemelő, felegyenesedő nemzet, amely önbizalommal tekint szét az európai népek világában. Magyarország meghökkenítő mennyiségben kezdte teremni a tudomány és az irodalom világszínvonalú remekműveit. Medret szabott vad folyóinknak, vasutat épített Vácig és Szolnokig, köhidat húzott Pest és Buda közé, gőzhajókat indított el a Balatonon és a Dunán, otthont emelt a magyar tudománynak és kultúrájának. Szép jövő előtt áll, csinosodó ország. Ekkora utat megtenni óriási teljesítmény, nagy bravúr, igazi magyar virtus. Ez mind szép és jó, és egy bécsi vagy berlini polgárnak talán elég is lenne, de nekünk, magyaroknak kevés. Mi tudjuk, hogy kell még itt lennie, mindig kell lennie egy hivatásnak, amely a hétköznapi felett áll, és magasabb rendű értelmet ad véges életünknek. A nyugtalan magyar lélek azt kérdezte és kérdezi azóta is: mi is volna az a világraszóló tett, lelket felemelő küldetés, sursum corda, amiért érdemes volt felegyenesednünk? Vörösmarty írja: „gondolj merészet és nagyot, és tedd rá életedet”. De mi is volna az, s merre induljunk el, hogy megtaláljuk? Mit kezdjünk a visszanyert önbecsülésünkkel, megtöbbszörözött erőnkkel? Búvópatakként felbukkanó kérdése ez minden öntudatra ébredő nemzedéknek a magyar történelemben, fel, egészen a mi életünkig. Mindig a kor nyelvén és divatja szerint, de mindig ugyanaz. Ahogy Szórényiek énekeltek: „bár tudnám, hogy hova, de hova, de hova megyek”. Ugyanígy várta a XIX. század közepének Magyarországa, keresve a szót és keresve a hangot, amely elmondja, merre szabjunk irányt a saját személyes sorsunknak, s vele a hazának is. Ezt a várva várt, keresett szót, a keresett hangot, az iránykijelölő mozdulatot Petőfi adta meg a hazának. A szó egyértelmű, a hang tiszta, a mozdulat magával

ragadó volt. Talpra magyar! Rabok legyünk vagy szabadok? Éljen a szabad és független Magyarország! Ha csak ennyit tettek volna, már helyük lenne a magyarok nagykönyvében.

Annak, aki nem magyar, nehéz megértenie, akár nevetségesnek is találhatja, hogy mi százhetvenöt éve, március 15-én újra és újra elmeséljük e nap történetét. Nem értik, miért nem ununk rá? Azért nem ununk rá, és nem is fogunk, mert ez egy születésnap. Egy nagy közös születésnap. És amikor eljön az ember születésének napja, összesereglik a család. És elérkezik a pillanat, amikor édesanyánk és édesapánk elmeséli annak a napnak a történetét, amikor világra jöttünk. Így él a mi emlékezetünkben a magyar szabadság születésének napja is. Ezért mondjuk el minden évben újra és újra annak az esős szerdai napnak a történetét, amikor a márciusi ifjak nekiindultak. És az a menet, a magyar szabadságnak ez a hatalmas, korlátokat, kishitűséget, előző századokból itt maradt koloncokat elsöprő menete nem a Pilvax kávéháztól, nem is a Nemzeti Múzeum kertjéből indult el, hanem innen, Kiskőrösről...

Ha két magyar összetalálkozik, jó esély van arra, hogy percekben belül három véleményen legyenek. Ritka, mint a fehér holló, amikor valamilyen mindannyian egyetértünk. E ritka dolgok közé tartozik, hogy Petőfi Sándor a legnagyobb magyar költő. Különös, hogy éppen egy irodalmi kérdésben értünk egyet, holott a magyar lírában sorjáznak az írófejedelmek és a nagyasszonyok. Egy olyan józan nép esetében, mint mi vagyunk, meglepő, de irodalom nélkül nincs magyar élet. Bennünk, magyarokban verssé és dallá érik a szerelem, az öröm és a bánat. Talán a nyelv vagy a lelkialkatunk teszi, de mi, magyarok költőien lakozunk ezen a földön, ahol gyakran nagyon is prózaian zajlik az élet. Minden nagy költőnkben van valami, ami megtestesít egy arc- és jellemvonást a nagy magyar néplelek egészéből. Arany zseniális egyszerűsége, József Attila lelki tusái, Ady önvádoló ostorcsapásai, Babits bölcséleti mélysége, Karinthy fergeteges feketehumo-

Barabás
Miklós
litográfiáján
(1848)

Petőfi Sándor

ra: ez mind mi vagyunk. Mégis, amikor meg kell neveznünk valakit, akiben egyben találjuk mindazt, amit magyar sorsnak, magyar génusznak tartunk, akkor Petőfi Sándort nevezzük meg. Nehéz megmondani, miért van ez így. Talán mert a szabadságnak saját nyelve, világnyelve van. De van francia, német, olasz vagy lengyel nyelvjárása, s ebből a kórusból mi, magyarok azért nem maradtunk ki, mert a szabadság magyar nyelvjárását Petőfi Sándor megteremtette. Így lettünk mi, magyarok a szabad világ részévé. Talán megbocsátható részrehajlás, ha azt mondjuk, hogy a magyar a szabadság legsikerültebb nyelve, mert Petőfi nyelvét a világon mindenhol értik, mind az öt földrészen, több mint kétszáz nép nyelvére fordították le.

Petőfi úgy toppant be közénk, mint egy fergetegből előlépő garabonciás vagy a földből kibúvó, tövises vadvirág. Nem volt katonának való ember. Törekeny testalkatú volt, de az igazi bajokat inkább az okozta, hogy semmit se adott a katonaelet rigorózus rendszabályaira. Valószínűleg mind a mai napig ő tartja a vérig sértett hadügyminiszterek világrekordját. Nem volt – az akkori világ fogalmai szerint – férjnek való sem. Szendrey Júliához való volt. Két elbűvölő külön, a szivarozó, kávézó, nadrágban járó, öntudatos magyar nő és a lila frakkot viselő Petőfi, aki egy tenyérnyi széles, guillotine-nak becézett pallost tartott a szobájában. Barátnak sem volt könnyű eset. Igaz, könnyű úgy barátkozni, ha a barátunk tökéletes. Tudott cézárként uralkodni, ostoroz-

ta, akit fűzfapoétának tartott, és kárhoztatta a tehetséges költők tunyaságát. A kritikásokat és a kritikát végképp nem szívelhette. Azt írta: „ha nem volnának kritikások, a tormamártást utálnám a legjobban a világon”. Nehéz ember volt, áradt belőle a lelki erő és a magabiztosság. Az ilyen embert a többiek általában, bár tehetségét elismerik, inkább elutasítják, és kizárják a szívükből. Petőfi Sándort, épp ellenkezőleg: bár okuk lett volna rá, nem elutasították, hanem a szívükbe zárták. A Jóisten megsegítette őt, nem engedte, hogy tehetségéből gőg, önbizalmából pedig hamis magabiztosság, hübrisz legyen, amely a kevésbé tehetségeseket megszegyentíti a fölényeskedésével. Nagy kegyelem és nagy kiváltság ez a kiemelkedően tehetséges emberek számára. Talán azért kaphatta a Jóistentől, mert bár a klérust nem szívelhette, elvégre evangélikus volt, de sosem hagyta el a szellemi világ keresztény erőterét. A világszabadság prófétájaként is tudta, hogy a szabadság, egyenlőség, testvériség hármasa nem a hit, remény, szeretet parancsa helyett, hanem mellett érvényes. Se a sértettség, se az igazságtalan hátrátétel, se a politikai kudarcok nem sodorták át a teremtő Isten mellől a romboló szellem, a nagy szétdobáló mellé. Ahogy az manapság oly sok celebbel és világsztárral megtörténik.

Megállás nélkül dolgozott. Annak az embernek az elszántságával, aki tudja, a Sors szűk marokkal méri számára az éveket. Csak huszonhat évet élt, és ebből a huszonhatból is mindössze öt adatott valódi alkotásra. Verset úgy írt, ahogyan mi, egyszerű halandók levegőt veszünk. Fordított valamennyi műnemben. Írt drámát, regényt, novellákat, vígposzt és elbeszélő költeményt, útirajzokat és leveleket. Szerkesztette a *Pesti Divatlapot*, majd az *Életképeket*, és közben szervezte a magyar irodalmi életet és a politikai ellenállást. Csak öt év, és Petőfi életműve mégis teljes. Nem úgy kerek és egész, ahogy manapság egy befejezett költői pályára gondolunk. Az ő életművét az tette teljessé, hogy maradék nélkül megfizette a hazának mindazt, amire verseiben kötelezettséget vállalt. Bár korán halt meg, mégis irigyeljük őt. Nem azért, mert korai halált kívánunk magunknak, hanem azért, mert mi is úgy szeretnénk távozni a világból, hogy minden nekünk kirótt köteletségünket teljesítettük.

Ámulva és vágyakozva figyeljük azt is, hogy olyan világot teremtett magának, amely egyértelmű, egyenes, ahol a dolgok között nincs átmeneti szürkezőna. Az ő világában nincs olyan, hogy egy kicsit ebből, egy kicsit abból összerakott élet. Kardból lehet láncot, láncból lehet kardot kovácsolni, de olyan nincs, hogy a végeredmény egy kicsit kard meg egy kicsit lánc is legyen. S amikor megfélemezünk erről, megrovóan és fenyegetően magasodik fölénk verseinek felhői közül. Éreztetni velünk: méltatlanná váltunk. Nem hozzá, még csak nem is a szabadsághoz, de leginkább önmagunkhoz. Ha

beérjük kevesebbel és hitványabban, mint amik lehetnénk, méltatlanná válunk önmagunkhoz, hiszen mi nem akarjuk, hanem magyarok vagyunk. S magyarnak születni kötelességet jelent. Méltónak lenni a fajtánkhoz. Petőfi ezt olvassa a fejünkre naponta. Vagy rabság, vagy szabadság – lehet választani. Úgy élt, hogy tudta, egyszer majd el fog jönni a döntés végső pillanata. Nemcsak úgy, ahogy eljön az ember személyes életében, amikor elkötelezzük magunkat a hit, a házasság és a hazaszeretet szent kötelékeivel. Ő tudta, hogy el fog jönni a döntés pillanata a nemzet életében is. Ezért egy magyar hazafinak az a dolga, tanította Petőfi, hogy készen álljon, s ha itt a pillanat, harcba szálljon. Dereka legyen felőveve, kardja kifelve, lova megabakolva.

Petőfi, éppúgy, mint mi, mindannyian, egy szabad Magyarország szabad és boldog polgára akart lenni. Férj volt és apa. Biztosak lehetünk abban, hogy ő is szívesebben élt volna a kivívott szabadságban, mintsem meghaljon érte. Választhatta volna a biztos, jómódú, már-már nagypolgári életet. Már megvolt a tágas otthon, a szép feleség, az első gyermek, sikeres, sőt a legsikeresebb költő, sorban álló kiadók, zsiros szerződések és jogdíjak. Szép, gazdag, kerek polgári élet. Mi, mai, elpuhult utódai úgy gondoljuk, megérdemelte volna, hogy ágyban, párnák közt, Júliája kezét fogva, tisztességben megöszülve, a nemzet koszorús költőjeként távozzon a dicsőséget visszanyert és világszerzte megsüvegelt Magyarországból. Ő azonban másként döntött. Úgy halt meg, ahogy megénekelte: a világszabadság apostolaként a magyar szabadságért vívott csatában. Talán azt gondolhatta, amivel mi is csitítani szoktuk az idő előtti halál gondolata miatt nyugtalanító szívünket. Senki nem él egy nappal sem rövidebb ideig, mint ahogy az rendelve van a számára.

A magyar szabadság hatalmas menete, bár tett néha vargabetűt, s olykor zsákutcába is tévedt az elmúlt kétszáz évben, ma is tart. És Petőfi Sándor ebben a menetben ma is itt van velünk. Ebben akkor is biztosak lehetünk, ha éppen nem látjuk őt. De időnként mintha látnánk is, felrémlik a szemünk előtt. Mindig akkor, amikor elbizonytalanodunk, amikor megtorpanunk. Látjuk, ahogy fellázad, amikor idegenek akarják megmondani a magyaroknak, hogyan éljenek. Látjuk, ahogy szembefordul a világ hatalmasaival, akik újra be akarják olvasztani a magyarokat egy európai szuperállamba. Látjuk, ahogy odakanyarítja a *12 pont* elé, hogy legyen béke. S ha a szó nem segít, látjuk, ahogy elindul helyettünk, újra meghalni a magyar szabadságért. Tartozunk neki. Ezért sohasem fogjuk megengedni, hogy a szabadság zászlaját kicsavarják a magyarok kezéből. Nem fogjuk hagyni, és nem is fog sikerülni, mert minden magyarban van egy kis Petőfi. ♣

BORBÉLY LÁSZLÓ

HÁROM HALÁLON TÚL ÚJRA A GYERMEKÉVEKBEN

*Temesi Ferenc a Tündér utcáról, Páskándi Gézáról,
Tombác Jánosról és az Apám című hangjátékról*

Temesi Ferenc évekkal ezelőtt új otthon talált magának a fővárosban. A közelmúltban Méhes György-díjjal is elismert Kossuth-díjas író a Damjanich utcában lakik, ugyanabban a régimódi házban, ahol anno Karinthy Frigyes megszületett. Képzletben innen kalandozik el szüntelen szegedi – vagy ahogyan prózáiban ő nevezi: porlói – gyermekkorának és készülő regényének helyszínére, a Tündér utcába.

– *Hogyan kapcsolódik az új könyv a Porhoz?*

– Nemcsak a *Porhoz* kötődik, minden fontos írásomban szerepel a Tündér utca. Szegeden Rókus és Felsőváros határán van: az Ősz utca és a Gyöngytyúk utca keresztezi. A *Porban* körülbelül hetven címszót látok, amit megírtam már a Tündér utcáról, és annak helye van ebben a regényben is. Miért írnék újra valamit, amit egyszer már megfogalmaztam? Színre lépnek benne olyanok is, akikről szintén írtam már. Nemcsak a szüleimre gondolok, hanem például *Tombác Jánosra*, a Jani bácsira, akiről mindig elmondom, hogy szerintem a legnagyobb szegedi író volt. Dacára annak, hogy ő „csak” a mesélésig jutott el. Tudott írni-olvasni, de a meséit mind fejben tartotta, és emlékezetből mondta el. Ha néhanapján valakitől átvett egy fordulatot vagy epizódot, mindig hozzátette, hogy „ezt ettől vagy attól hallotta”, tehát még a szerzői joggal is tisztában volt. Döbbenetes atmoszférát keltett, miközben mesélt, egyem meg a szívét! Három hónappal azelőtt hunyt el, hogy kiadták a meséit Bálint Sándor szerkesztésében.

– *Talán vigaszra lelt annak tudatában, hogy kiadó által gondozva jelennek meg a meséi?*

– Az én válaszom erre az, talán az Úr meg akarta óvni attól, hogy lássa, miképpen omlik össze mindaz, amit addig képzletben teremtett és élőbeszédben fenntartott. Kinyomtatva, könyv formátumban ugyanis már visszaadhatatlan volt a Jani bácsi mesélő volta, ahogyan előadta a történeteket a közönség előtt. Neki szüksége volt az eleven hallgatóságra ahhoz, hogy úgy meséljen, ahogyan csakis ő tudott. Hogy belenézzen a szemekbe, mintha onnan olvasná az egészet. Hogy megérezze, miképpen hangolják rá magukat mások a meséi rokon rezgéseire. Hogy visszahozza ugyanazt a közösségélményt, mint a regősök, akik a tábortűz mellett elbeszéltek mondanivalójukat.

– *A készülőben lévő regény kapcsán már említette Edgar Lee Masters amerikai író, aki 1915-ben megjelent, Spoon River-i holtak című verseskötetében a Közép-Nyugat Illionis államában töltött gyermekkori élményeit úgy írta meg, hogy a szereplők a sírból vallják meg múltbéli kapcsolataikat. Az antológiában szereplő alakok olyan, valóságos személyekre épültek, akiket Masters maga is ismert, vagy hallott róluk. Ilyesféle „multidézés” a Tündér utca is?*

– Masters költészeti bravúrja megismételhetetlen, ugyanolyan nagy becsben tartom, mint Faulkner, Hemingwayt vagy a többi amerikai regényíró, akiről folytatásokban írtam a *Kölcsön időben*. Kétségtelenül hatott rám, de én másképpen szerkeszttem meg a *Tündér utca* ívét. Annál is inkább, mert meggyőződésem, hogy nincsen annál égbekiáltóbb bűn, mint amikor valaki ellopja egy másik szerzőtől az elbeszélés szerkezetét. „Tetemre hívom” azokat, akik valóban ott éltek, de ábrázolom azokat is, akik nem jártak arrafelé sohasem – legfeljebb az én képzletemben.

Emlékezetből írom meg az egészet, úgy, ahogyan én láttam gyerekkoromban, és ahogyan csak én tudom elmondani. Ha úgy tetszik, ez egy gyerekkönyv, sok bandázással és annak minden velejárójával.

– *Boldog írás közben?*

– Ki nem szeret emlékezetében visszatérni a gyermekkorába? Nekem a *Tündér utca* érzelmileg a legbensőbb kör, vagy, ha úgy tetszik, a „hazai pálya”, ahová minden prózai művemről visszavágytam. Egyedül talán a *Bartók* volt kivétel. A gyermekkorom, az utca, a banda, a megélt tapasztal-

Temesi Ferenc
Fotó: Scolar Kiadó

L'Harmattan
Könyvkiadó

Temesi Ferenc

APÁM

ALEXANDRA

TEMESI FERENC A SZÍV BÖJTJE

scolar

TEMESI FERENC

KÖLCSON IDŐ

ELSŐ RÉSZ

HELIKON

POR

Temesi Ferenc regénye

Magvető Könyvkiadó

POR

Temesi Ferenc regénye

Magvető Könyvkiadó

talatok. Annak a tudata, hogy az utcán legalább nem kellett hazudni, és nem kellett egészen mást mondani, mint odahaza vagy az iskolában. Már ötévesen befogadtak az utcakölykök, holott én voltam az iskolaigazgató fia. Hála az Istennek, hogy utcagyerek lettem... Nem volt rám idejük a szerencsétlen szüleimnek, akik látástól vakulásig dolgoztak. Még otthon is... Anyám néha éjjelig írta a másnapi órák vázlatát, apám pedig szépen könyörgött, hagyja abba, mert „ezeknek” teljesen felesleges. Én meg ott lapítottam a háttérben anyám jóindulatának védelmében, és úgy hallgattam a Luxembourg Rádió zenei műsorait. Hihetetlen rizsákat, szlengeket, tájszólásokat tanultam meg. Freud megmondta, hogy tizennégy éves korunkig megtörténik velünk minden, ami a további életünket meghatározza. A regény cselekménye tizennégy éves koromig tart. Amíg nem tudom az utolsó mondatot, soha nem kezdem el írni az elejét – ez most is így van. A *Por* írásakor kiszámítottam, hogy húsz százaléknál ne legyen több *ő*-zés. Ezúttal nem osztok, nem szorzok, minden szereplő ugyanúgy beszél, ahogyan a valóságban. Elsősorban a Jóistennek és magamnak írom.

– Nemrégiben hangjáték készült az *Apám* című regénye nyomán. Az elbeszélő író Blaskó Péter Kossuth-díjas színművész alakította, külön említést érdemel a korhű zenei szerkesztés is.

– Nagyon élveztem Blaskó Péter narrációját. Visszatértek azok az érzések, amelyek a regény megírására inspiráltak attól kezdve, hogy kikértem az édesapámra vonatkozó besúgói jelentéseket az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárából. Kiváltképp tetszettek a zenék, minden epizód a Rolling Stones ikonikus számával – *I Can't Get No Satisfaction* – indul, de helyén van a többi beat- és rockdal meg a magyar slágerek is. Nagyon sok ember hallhatta a Kossuth Rádióban és a Médiaklikk Rádiószínház oldalán, még sokáig vissza lehet hallgatni az interneten. Olyanokhoz is eljuthat így, akik a regényt még nem olvasták, de remélem, ezután elolvassák. A harmadik, bővített kiadás a *Scolar Kiadó* életműsorozatában kapható. A hangjáték rendezőjével, Horváth Péterrel régóta haverok vagyunk, fiatal íróként sokat jártunk bulizni, csajozni. Lengyelországban is voltunk együtt. Emlékszem, bementünk az „ottani *Nagyvilág*” szerkesztőségébe. Akkor tudtam meg, hogy már két novellám megjelent lengyelül. Utána elváltak egymástól újtjaink, és a rádiójáték miatt kerültünk újra kapcsolatba egymással. Egy hangot nem változtatott a regényen. Szintén Horváth Péter rendezésében a Rádiószínház ősztől bemutatja öt folytatásban *A szív böjtje* című könyvem adaptációját.

– Májusban lett volna kilencvenéves Páskándi Géza író, akihez nagyon mély barátság fűzte. Az *indián* címmel emlékezetes előadást tartott róla a tiszteletére rendezett konferencián a Magyar Művészeti Akadémián.

– Géza életem egyik nagy adománya volt. Az írók közül talán Gion Nándorról, Császár Istvánról, Lázár Ervinről, Vathy Zsuzsáról, Ács Margitról, Ágh Istvánról vagy Száraz Miklós Györgyről mondhatom el ugyanezt. Én januárban jöttem Budapestre, Géza februárban érkezett. Tisztára úgy nézett ki, mint egy indián – miképpen azt megírtam róla. Gézának egyszerűen nem lehetett elég – hosszú, drága és erős! – cigarettája és elég – jó! – konyakja, bora, söre, nője. Egy börtönviselt embernek az ilyesimből már sosem lehet elég. Talán Géza miatt van az is, hogy taxival járok. Gézát ötvenhat miatt csukták le. Mert verset írt, mert a Kossuth-nótát, a Rákóczi-indulót húzatta a cigánnyal, és mert reformjavaslatokat tett az univerzitás dolgában: tanítsanak más filozófiát is, mint a marxizmust, az orosz nyelv ne legyen kötelező stb. Mindezt Kolozsvárt művelte. Egy nap, amikor az egyetemi kávézóban két férfi várta a pultnál, úgy köszönt el a kollegináitól: „Minek búcsúzzam? Mindjárt jövök!” Ez a mindjárt, mint talán már köztudomású, hat évig tartott. Egy férfi legpotensebb évei ezek. Előbb Szamosújvárt – ahol Rúzsa Sándor is raboskodott –, aztán a Duna-delta mocsaraiban. Segítették a barátok. Például úgy, hogy neki kellett a pallón feltölt talicskát kifordítani. Addig fejben írhatta a verseit. Mint a *Nyulak miatyánkja* című ötsoros, amelyből csak az első két sort idézem: „A nyúl miatyánkja rövid: az ámen előtt lelövik.” Gézát nem lötték le, de a barátai tízfuszba estek. Ivott a csajkájukból, felvette a ruhájukat, kiállt az esőre – semmi. Nem kapta meg a konstancai börtönkórház szállodás kényelmét, ami a barátaira várt. Egy ember barátok nélkül egy koncentrációs táborban el is pusztulhat. De Géza túlélte. A leghetesebb, legerősebb fiatal magyar költőt választották ki a szervek, nem óhajtottak mártírt faragni. Minden könyvét olvastam Ilia Mihály jóvoltából. Hogy Géza zseni volt, azt akkor is tudtuk, csak nem mondtuk. Megbántott, amikor azt mondta nekem: „Ha majd megöregszel, rájössz, hogy nincs idő a barátokra. Csak a munka számít.” Megveszekedett íráskedvvel dolgozott éjjelnappal. Hosszabb munkája közben néha ki kellett cserélni az írógépe kocsiszekrényét, olyan lendülettel írt. A kézikönyvek körülötte a földön. Úgy bánt az írással, mint véle az élet. Midőn megjelentek a *Por* első fejezetei, követelte, hogy szerepeljen a neve. Ezért *Ézagh*, a filozófus helyett *Hézagként* bukkan fel. Majd a mottó címszóban van egy tőle való idézet: „A betű: lásd a B betűnél – Nem mondhatod, hogy NINCS OTT.” Géza hatvankét évesen halt meg! Hát kor az?! Kérdelem, három halálon túl. Hetvenhárom évesen. ♦♦ Fotó: Scolar Kiadó

**Lélek
Formák**
SoulShapes
II. NÉPMŰVÉSZETI NEMZETI SZALON
2ND NATIONAL SALON OF FOLK ART
2023

Enteriőr felvételek
a Műcsarnok kiállításából

Richly Gábor főtitkár

LélekFormák

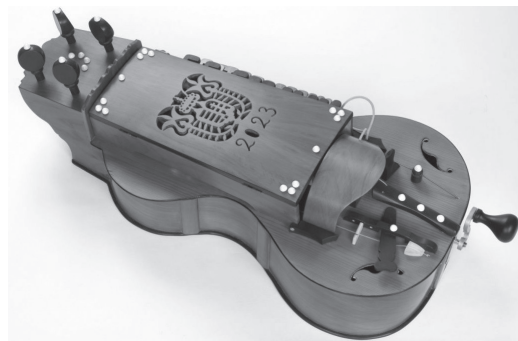
A II. Népművészeti Nemzeti Szalonról a Műcsarnokban

Három hónapon keresztül, tavasztól egészen július közepéig láthatta a nagyközönség a Műcsarnokban, a II. Népművészeti Nemzeti Szalon eseményeként azt a számos népművészeti alkotót bemutató, valamint még számosabb és különféle népművészeti alkotást felvonultató kiállítást, amelyet a Magyar Művészeti Akadémia rendezett. Az áprilisi megnyitón Richly Gábor, az MMA főtárosa foglalta össze köszöntőjében a nagyszabású bemutató lényegét, elsőként tehát az ő gondolataiból idézünk.

„A Magyar Művészeti Akadémia 2014 óta biztosítja a feltételeket a Nemzeti Szalon elnevezésű, nagyszabású kiállításorozat évenkénti megrendezéséhez, amely a vizuális művészeti ágak kortárs hazai eredményeinek és trendjeinek átfogó bemutatására vállalkozik. Az ötéves ciklusokban egymást követő szalonok – építőművészeti, képzőművészeti, fotóművészeti, ipar- és tervezőművészeti, valamint népművészeti – a felsorolt művészeti területek legfontosabb hazai seregszemléivé váltak, alkalmanként több száz alkotó kiemelkedő műveit mutatva be a szakma és a nagyközönség előtt. Az egyes szalonok koncepcióját és konkrét tartalmát, megjelenését a Műcsarnok vezetése által felkért kurátorok, egy-egy művészeti terület kiváló szakértői dolgozzák ki.

Az MMA és a Műcsarnok az elmúlt években azt a gyakorlatot követte, hogy a kurátorok és szakmai tanácsadók évente és szalononként változnak, új megközelítésmódokat hozva. Tudatos törekvés volt az is, hogy a kurátorok csak részben kerüljenek ki akadémikusaink közül, teret engedve az adott művészeti területnek az Akadémián kívüli szakembereinek.

A *LélekFormák* című II. Népművészeti Nemzeti Szalon meggyőzően tükrözi e szemléletet. Újrágondolt ősi motívumok és kézműves hagyományok, generációkon át öröklődő mesterségbeli fortélyok, kollektív tudás és készségek, ugyanakkor kreatív egyéni megoldások kölcsönhatása került bemutatásra. Hétköznapi funkcionalitás és művészi megformálás harmóniája, anyag és lélek egybekapcsolódása, kivételes tehetségű mesterek és tanítványi körre nemesülő műhelyek szimbiózisa, a teremtett világ és a mára mindinkább kifosztott környezeti erőforrások bölcs megbecsülése – mindez felfénylik a szemlélő számára... Akadémiánk ebben a perspektívában, ilyen gondolati keretek között igyekszik élő kapcsolatot teremteni múltunk és jelenünk értékei között, hogy erre alapozhassuk nemzeti jövőnket és egyedi kul-

Baloldali Vetró Mihály, a kiállítás főkurátora

túránkat a mind bizonytalanabbá váló európai környezetben.”

Vetró Mihály, a *LélekFormák* kiállításának főkurátora az I. Népművészeti Nemzeti Szalonon hasonlóan össze a mostanit. Elmondta, hogy a 2018-ban rendezett kiállításon egy seregszemlélt láthatott a közönség – hónapokon át tartó regionális pályázatokon választotta ki a zsűri azt a közel ötszáz alkotót, akik bemutatkozhattak. Ezúttal nem az alkotók személye volt az elsődleges, hanem az üzenet, amelyet az egész tárlat képviselt. A *LélekFormák* cím az egységet jelképezi, a kiállítás hármasszeregezettségében, a hármasszeregezettségben pedig a gyökerek a tudás átörökítésére, az *oldalágak* a kortárs művészetekre tett hatásra, a *termés* a népművészet jövőjét jelentő fiatal alkotókra utalt.

Vetró beszélt arról is: sokan azt gondolják, hogy a népművészet ma már múzeumba zárt emlék, amely a múlthoz tartozik. A kiállítás azonban ennek éppen az ellenkezőjét bizonyította.

A népművészet olyan kortárs művészet, amelynek képviselői műalkotásokat és használati tárgyakat egyaránt készítenek. Akkor hagyományozódik tovább, ha nemcsak másolataiban él, hanem úgy reflektál a kor változásaira, hogy azt a mintát és szépséget, amelyet őseink sok száz éven át megőriztek, a mindennapjainkba illetve használhatóvá teszi. Ezt bizonyították a kiállítás alkotói is, hiszen tárgyaik – melyek a mindennapi élet vagy a szakralitás eszközei – nem vitrinbe készültek, nem egy közülük már „a használó kezéből” került a tárlatra. A főkurátor örömmel állapította meg azt is, hogy nagy érdeklődés övezte a szalont, egész családok, iskolai csoportok érkeztek és járták be együtt a termeket.

A tárlat létrehozásában az MMA népművészeti tagozata a Népművészeti Egyesületek Szövetségével működött együtt. Kolozsvári István elnök és Igyártó Gabriella ügyvezető igazgató pedig társkurátorként is részt vett a II. Népművészeti Nemzeti Szalon létrehozásában.

ZÖLD ÚT AZ IFJÚ TÁNCMŰVÉSZEKNEK

Pataki András, a Szegedi Kortárs Balett igazgatója és a Nemzeti Kulturális Alap Imre Zoltán program ideiglenes kollégiumának vezetője vall a kollégium elmúlt éveiről, tapasztalatairól és arról, hogy miért tölt be fontos szerepet a magyar hivatásos táncművészet fiatal alkotóinak, koreográfusainak és előadóművészeinek indított táncművészeti program támogatása.

Pataki András portréja

– Miért Imre Zoltán neve fémjelzi az ideiglenes kollégiumot?

– 2017-ben, a győri táncfesztiválon merült fel az ötlet, hogy a Halmos Béla és a Hangfoglaló programhoz, amelyet „leánykori” nevén Cseh Tamás programnak hívtak, hasonló módon a fiatal alkotói generációnak alkotói lehetőséget biztosító, tagjait helyzetbe hozó, a táncművészet területén működő ideiglenes kollégium alakuljon meg. Amikor megszólították a szakmát, rögtön Imre Zoli neve jutott eszünkbe, hiszen Imre Zoltán, aki sajnos nagyon korán elhunyt, kimagasló alkotó koreográfusa volt a táncszakmának. Karrierjének nagy részét külföldön futotta be, de hazatérve a szegedi balett megalapításában az első pillanattól kezdve szerepet kapott mint művészeti tanácsadó, művészeti vezető, majd később igazgató. Az ő szakmai krédója volt a nyitás a fiatal generáció helyzetbe hozása felé. Ebben az időszakban indult el pályáján Bozsik Yvett, ma már Kossuth-díjas alkotó, Juronics Tamás, aki később művészeti vezetője lett a Szegedi Balettnek, majd a Szegedi Kortárs Balettnek, szintén Kossuth-díjas. Hogy ők annak idején esélyt kaptak, az Imre Zoltán nevéhez fűződött. Szinte evidens módon Imre Zoltán neve jutott eszünkbe, hogy róla nevezzük el a programot.

– Ki az a szakember, akitől a legtöbbet tanulta pályafutása során?

– Szerencsés voltam, mert amikor néptáncosként elkezdtem az iskolát, akkor az évfolyamvezetőm Timár Sándor volt, négy éven keresztül első kézből, tőle tanultam a szakmát. Amikor befejeztem a tanulmányaimat, egyenes út vezetett a Honvéd Együttesbe, ahol Novák Ferenc volt abban az időben művészeti vezető, az ő világa határozta meg az együttes repertoárját. Három éven keresztül voltam tagja a Honvéd Együttesnek, majd onnan egyenes út vezetett a Győri Baletthez, hiszen ebben az időszakban együttműködött a két társulat, három közös produkciót is létrehoztunk: *A szarvassá változott fiúkat*, *a Jézus az ember fiát* és *az Izzó planétákat*... Én még honvéd együtteses tagként kerültem kapcsolatba a győriekkel, Markó Ivánnal, aki aztán a Győri Balettbe hívott. Ott eltöltöttem két esztendőt, majd itt voltam a Szegedi Balett megalakulásakor 1987-ben a bemutaton, és nem sokkal a bemutató után át is szerződtem Győrből Szegedre. Most már harmincöt éve Szegeden vagyok, korábban vezető táncosként, majd, amióta abbahagytam a szakmát, igazgatóként működöm a mai napig. És olyan nevekkal sikerült kapcsolatba kerülnöm aktív pályafutásom során, akik meghatározói voltak a magyar táncéletnek. Nem beszélve Imre Zoltánról, aki 1987-től '93-ig a mesterem volt, akitől a kortárs tánc alaptechnikáját tudtuk elsajátítani.

– Mitől kortárs a kortárs tánc? Van-e pontos definíció erre?

– Örök kérdés ez. A klasszikus balettes kollégák azt szokták mondani, hogy mi is ma élünk, mi is kortársak vagyunk. Technikai szempontból talán annyiban lehet megkülönböztetni, hogy a kortárs tánc nem a klasszikus balett táncnyelvét használja, hanem azokat a XX. század második felében kifejlődött tánctechnikai stílusokat, amelyek a mai napra már persze szintén klassziczizálódtak. És természetesen nemcsak a táncnyelv, hanem a témaválasztás, a mondanivaló is különbözik, inkább napjainkhoz szól.

– Milyen tapasztalatokat szereztek a fiatal generáció pályázóival kapcsolatban az Imre Zoltán program ideiglenes kollégiumában?

– Vízióink voltak, de nem láttuk át teljeségben a területet, hiszen pont ez volt magának a programnak a lényege, és talán az egyik

fő mottója is: láthatóvá tenni egy generációt. Azokat a táncművészzel kapcsolatba kerülő fiatal alkotókat akartuk megszólítani, akik nem igazán jutottak lehetőséghez. Töredékes információink voltak, mégis ugrás volt a sötétbe. Annak idején a Táncművészeti Kollégium volt az egyetlen lehetőség a Nemzeti Kulturális Alapon belül, ahol leginkább a befutott alkotók jutottak lehetőséghez. Pont azért hoztuk létre a programot, hogy ne velük kelljen versenyezni egy pályázati rendszerben azoknak a fiataloknak, akiknek nem volt még semmilyen referenciájuk. A kockázat nagy volt. A program első periódusában alakult ki az a fajta közösség, az Imre Zoltán program közössége, akik megerősödve most már fókuszban vannak. A támogatás adott egy lehetőséget nekik, hogy minden, a pályázathoz kapcsolódó tevékenységet maguknak kelljen elvégezniük. Ahhoz segítjük hozzá őket, hogy tudatos alkotókká váljanak, és saját maguk tudják menedzselni a produkciójukat.

– Tudják-e követni a megvalósult pályázatok, illetve a minőségüket értékelni?

– Nemcsak mestermunkák születtek, ám a program ki is rostálja azokat, akik nem tudják hozni a színvonalat. Sokan vannak, akik befutottak, egymást is megismerték, közös produkciókban is részt vesznek, követjük őket, nézzük a bemutatóikat, úgy gondolom, nagyon sokan tudtak elindulni ezzel a programmal. Komoly archívumot is sikerült létrehozunk, az előadásokról felvételeket, fotókat készítettünk.

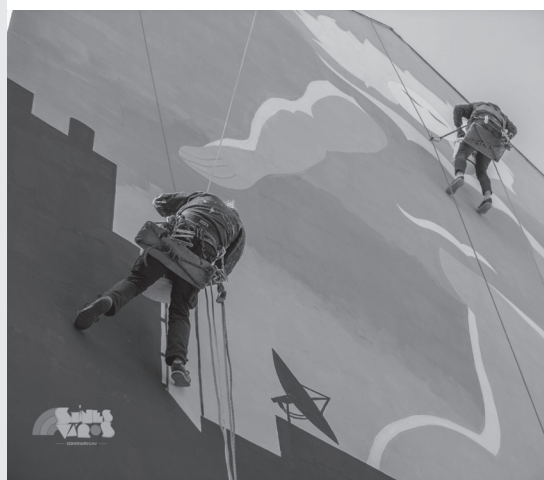
– Mely színházak partnerszínházak?

– Úgy terveztük a programot, hogy a bemutatóval ne a végére érjünk a programnak. Olyan színházakat kerestünk meg, ahol a tánc nem volt idegen a közönségnek. Gondolok itt Pécsre, Győrrre, Szegedre, Miskolcra, a határon túl Nagyváradra, de más színházak is szerepet kaptak időről időre. Körbeutazzattuk az előadásokat, eljuttattuk a közönséghez a kuratórium és az adott színházak vezetésével kiválasztott produkciókat, ami már némi piaci hangulatot teremtett, megmutatta a pályázóknak, hogy gyakorlatilag hogyan működik a kulturális piac. Úgy érzem, és a tapasztalatok is azt jelzik, hogy nagy szükség van erre a programra.

☛ (Az NKA hírnyaga alapján: W. I.)

Balról Bús Balázs, az NKA alelnöke és Rubovszky Éva

FEHÉRLÓFIA A TŰZFALON

Harmincéves lett a Nemzeti Kulturális Alap, a nemzeti és az egyetemes értékek létrehozásának, megőrzésének, valamint hazai és határon túli terjesztésének támogató intézménye. Ennek megünneplése alkalmából Jankovics Marcell, a Kossuth-díjas grafikus, rajzfilmrendező, művelődéstörtész emblemikus mesefigurája, a *Fehérlófia* alakja elevenedett meg falfestmény formájában a Gyulai Pál utca 13. szám alatti székház udvari homlokzatán.

Jankovics Marcell (1941–2021) kétszer töltötte be az NKA elnöki pozícióját, s ez alatt az időszak alatt számos maradandó intézkedésével és az általa megalkotott, életfamtívumot ábrázoló logóval az intézményt a kultúrátámogatás egyik legrangosabb helyévé avatta. A Nemzeti Kulturális Alap egykori elnöke tiszteletére és emlékére 2023 januárjától ismét a nevéhez fűződő logót használja a szervezet.

A városképet is meghatározó falfestményen

a sétáló *Fehérlófia* egy modern város fekete színű sziluettjének háttéréből tekint le a járókelőkre. Az egész alakos hős aranyszínben és narancssárgában ragyogó arcával és lángoló hajkoronájával a Napot szimbolizálva utal a film utolsó jelenetének sugallatára.

Szentmártoni János, a KIM művészetért és közösségi művelődésért felelős helyettes államtitkára ünnepi köszöntőjében kiemelte, hogy a *művészetnek* és a *művésznek* nemzetépítő küldetése és tudatformáló ereje van – Jankovics Marcell monumentális életművének megismertetése és ápolása pedig nemes kötelességünk és kötelességünk.

„A kultúra gazdagítása mellett a kultúra támogatása is szívügye volt Jankovics Marcellnek – mondta el Bús Balázs, az NKA alelnöke. – Feladatunknak éreztük ezért, hogy szimbolikus alkotásait és ezek hordozott üzeneteit életben tartva, azokat az NKA szimbólum

mává tegyük. Ezért választottuk a művész által megalkotott életfát ismét a Nemzeti Kulturális Alap címeréül, s így valósult meg a *Fehérlófia* összetett karakterét ábrázoló emlékfal is. Az életfa a kultúra jövőjének és így az NKA missziójának is a jelképevé vált, és az NKA egybeforrt az ősi jelképpel, amit a szervezet támogatáspolitikája is tükröz.”

Rubovszky Éva, Jankovics Marcell özvegye köszönőbeszédében emlékeztetett arra, hogy a negyvenkét éve bemutatott *Fehérlófia* film üzenete ma is érvényes. Fanyűvőnek, akinek a hajában van az ereje, három sárkánnyal kellett megküzdenie, s nekünk is meg kell küzdenünk korunk sárkányaival.

Az animációs film egyedi képi világát idéző falfestmény tervét az Advertisz Reklám Iroda – Stúdió Kft. rajzolta meg, és a Színes Város Csoport festette mementóként az épület tűzfalára.

♣ Weltler Ildikó

ALFÖLDY JENŐ

„...arcod lesz tükrödnek a tükre”

Könyvjelzők Kányádi Sándor verseihez

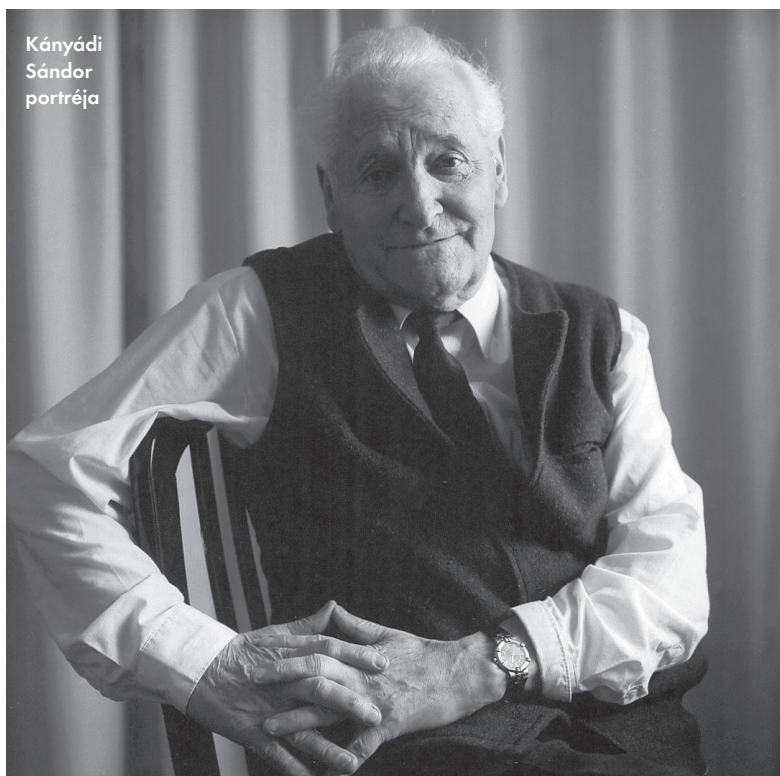
Kányádi Sándor (Nagygalambfalva, 1929 – Budapest, 2018) azon költők közé tartozik, akinek nemcsak a verseit, hanem a személyét is szívébe zárta az olvasóközönség. Elragadó humorú, bizalomkeltő és közlékeny egyéniség volt. Kifogyhatatlan ötlettárával 'itthon' is, 'otthon' is lebilincselte hallgatóságát a tiszteletére rendezett irodalmi esteken. Kányádi Sándor mint költő, egészen azonos volt Kányádi Sándor magánemberrel. Úgy, „ahogy” e sorait írja: „ahogy nyelved a rímre rájár / mint ujjaid a billentyűkre / ahogy foncsorodva már-már / arcod lesz tükrödnek a tükre” (*Ahogy*, 1994). Érvényesül ebben a poétikai elv, amelyet Babits így fejezett ki: „Nem az énekes szüli a dalt: / a dal szüli énekesét.” Weöres Sándor hasonló véleményen volt: „ne csak az ember olvassa a verset, a vers is az embert”. Nyelvünk is tudja ezt, amikor azt mondjuk: vers születik. Kányádi ezt is hozzátette: „vers az, amit mondanak”. A vers közvetlenül fejezi ki szerzőjét és előadóját; a kölcsönösség megvalósul.

Fényképein feltűnő karakterjegyek utalnak a költő gyászt és szenvedélyt kifejező, „fekete-piros” lelkületére: arcvonásai egyszerre árulkodnak a súlyos transzszilván évtizedek, történelmi korszakok okozta szenvedésekről, és arról az anyagi derűről, amellyel el tudta viselni minden idők egyik legiszonyúbb zsarnokságát, a kondukátor bő másfél évtizedig tartó uralmát. Kányádi az állandó fenyegetettség állapotában, az illyési „szekértábor” elleni hajszában is helytállt az erdélyi és az összmagyar közösségért, a szabad szólásért. Megtalálta az ellenállás formáit. Számos közéleti versében szinte összekacsint azzal, aki egy húron pendül vele. A legbátrabb versekből jó néhányat ő írt a XX. század utolsó két évtizedében. *Könyvjelző* című versének alcímében kimondta: *Az újfasiszmus ellen* (1984). Bátorító szavaival bölcsen járt elől. Tanult az erdélyiekkel a legzordabb időben is együttérző anyországi mesterétől, Illyés Gyulától. Óvatosságra intette pályatársait és közönségét. Arra, hogy nem kell túlzottan hősködni: „csak hős ne légy, / mert ebben / a hősietlen / korban hősnak lenni nem érdemes és nem szabad / de meg ne add magad” (*Krónikás ének – Illyés Gyulának odaáttra*, 1988). Ám az utat akkor se tévesszük el, ha ki-kitér, kanyarog. „Légy okos, kanyarogj, mint az út, mint a kígyó” – Illyés így tanította.

Kányádi szája szögletéből, szeme sarkából és homloka ráncvetéséből anyagi adottsága, az ironia nem hiányzott. Sokan mondták már, alig merem leírni a szót: veleszületett Tamási Áron-i „góbésága” derűt keltett akkor is, ha *Szürke szonettjében* összevonta szemöldökét: „meg ne tévesszen mosolyom / senkit az égvilágon / magamat rég nem álta-
tom / s téged se barátom”. A politikai bűnök elleni tiltakozása csipős malíciával és a derű önvédelmével párosult. Erőssége volt a játékosan elmés gyermekdal is. Székely paraszt őseitől kapott, s a magas művészet fokán megnyilvánuló, csavaros észjárására büszke volt; gyönyörűen írt mélyen gondolkodó édesapjáról, Kányádi Miklósról, legfőbb gyerekkori nevelőjéről. (Korán elhalt édesanyja után tízéves korától félárva volt.)

Apjának ragyogó költői emlékművet állított *Levéltöredékek* című költeményében. Ennek belső rétegződése a költészet ígézetével szen-

Kányádi
Sándor
portréja

tesíti a gyászban is minduntalan meg-megcsillanó derűt. A több rövid versből egyberótt költemény elején bocsánatot kér apja szellemétől, amiért tegeződve szólítja meg, holott a régi szokás szerint mindig magázta őt. 'Apja szellemét' hamleti értelemben is emlegeti gyászában: „bosszút kin állhatnék azért / ami bennünket ért / meg a kint kin torolhatom / és ha megtorolom mit érek azzal el”. Ebben az idézetben is meg-süvegelhető a székely nyelvjárás: az erdön túliak így vetik előre-hátra az igekötőt, különös nyomatékot adva az igének (*meg a kint kin torolhatom*); a *kin* kérdőszó és a *kin* főnév szójátéka is figyelmet érdemel, akárcsak a *mit érek azzal el* szórendje. Kertjük végében állt a nagyapa sírja, apjával ásták egy emberöltővel korábban. A vers 'mostanában' ide temeti el az apát is. A költői gondolatársítás előhozza a régi jelenetet: „századunkban van példa / hogy tréfálkoztak az utolsó percben is / végsőkig viccelődtek / akiket végül a gödörbe belelőttek”. Sándor a nagyapja sírját ásva tréfálkozott atyjával, közben elmélkedtek a végzettről, „mint abban a híres darabban / melyet neked többször is fölolvastam” – eszerint apját Shakespeare-drámával szórakoztatta meghitt együttléteik alkalmával. S most felsugárzik a földből az angol remekíró képzetköre a székely család gyászában: „megbékül-e a lélek ha már nincs a test / vagy a testnél szörnyűbb kínokat növeszt” – a temetkezés komor hangulatában költőnk Hamlet nagymonológjának hangulatával vigasztalódik, és oldalvást céloz a hatalom bitorlóira.

A székelység életének lüktető valósága Kányádi egész költői élet-

művében a magyar és a világirodalom nagyjainak gondolati vérkörébe kapcsolódik. Csak néhány név a verseiben megidézettek közül: Illyés Gyula és Weöres Sándor, Tamási Áron és Jékely Zoltán, Shakespeare és François Villon, a Biblia prófétái, a fő-kedvenc Petőfi – és a népköltészet dalainak, balladáinak motívumai. A levélforma a halottíratást humorral keverő Mikes Kelemen szellemét is fölidézi. Bartók Béla szelleme motiválja a hatvanas években Juhász Ferenc és Nagy László nyomán kibontakozó költő működését – a nagy zenész emlékének ajánlott *Húros és ütőhangszerekre* (1963) címe hasonlít Juhász Ferenc egyik, Bartókot idéző verscímére. A költemény félre nem érthetően utal Kányádi *bartókiságára*, úgy, ahogy ezt Csoóri Sándor, Tornai József, Fodor András és mások elméletben is lefektették.

A népköltészet nemcsak a dalok, balladák, regősénekek vagy a román beütésű kolindák eszközeivel hatottak ösztönzőleg Kányádira. Külön említendő a mese s az életből közvetlenül vett adoma és a mese is. Műveiben és előadó műsoraiban Kányádi az élőbeszédnek is mestere volt. Böven merített anekdotakincséből, amelynek hajszálygökerei a folklórból szívták éltető nedvüket. Nem titkolhatom ámulatomat, amelyben például *Sörény és koponya* című verskompozíciója részesített, meggyőzvé személyemet arról, hogy Kányádi nemcsak a politikai és történelmi igazmondásával lett népe nék, nemzetének hű szolgálattévője, hanem a költészetnek ama magasrendű mivoltával is, amelyet 'tisza költészetnek' – *poesie pure*-nek – mondanak a XIX. századvég nagy francia költői megújulása óta. Tudta: a szépség sem „öncél”: *közügy*.

A *Sörény és koponya* több szempontból is fontos poéma. A gyermekkori emlékek mélységes kútjából meríti önéletrajzi motívumait. Két kedves játszótársát idézi föl a múltból, a halálra ítélt alom öt kölyke közül kimentett, saját nevelésű, okos kutyáját, és a család kincset érő lovát, 'aki' árva volt, akárcsak a gyermek Kányádi Sándor. Mindkét jószág a barátja és szeme fénye volt. Tízévesen mélyen átélte mindkettőnek halálát – a lovat farkasok marcangolták szét, a „sörény” és a „koponya” az ő maradványaira utal. A látomásos meseköltemény tiszta költészet, de a diktatúrában minden olvasója az erőszak jelképét látta a műben. Érdemes a művet összehasonlítani Nagy László ugyancsak gyerekkori emlékre utaló, táltosló-motívumára épülő költeményével. A *Búcsúzik a lovacska* (1963) Nagy László mítoszteremtő, „lázás beszéd” egy mén-ló – és jelképesen a paraszti kultúra – haláláról. Mementó a gépkorszak könyörtelen beindulásáról az iszkázi gyerekek múltjából. A nevezett költőherold *Vértanú arabs kancája* pedig (1967) egy arabs kanca áldozati emlékét szenteli meg. Roppant energiát sugárzó hosszúversek ezek. Az előbbi lázas siratóének a paraszti gazdálkodás gépesítő kényszerében fölősléggessé vált lovak „vértanúságáról”, az utóbbi pedig egy csikóbőrreért megnyúzott, újszülött lovacska mártíriumának állít emléket fájdalmasan, prózavers formában. Kányádi hosszúkölteménye is ebbe a mítoszkörbe tartozik: azt a 'kollektív tudattalant' teszi közkinccsé a művészi érzékeltetés eszközével, hogy az ember és a ló tízezer éves szövetsége immár véget ért, s így az emberiség visszahozhatatlan értéktől vált meg. Ebben megegyezik Nagy László és Kányádi Sándor. Az eszmei rokonság mellett azonban jól látható a két költő között a stílustörténeti eltérés. Nagy László látomása szürreális: képsorai kozmikusán, szilajon magasodnak az égig, Kányádi a maga erős plaszticitásával és derűs csillogásával közelebb marad a realitások talajához. De nagyszerűen kiegészítik egymást, és bizonyosságot adnak a magyar költészet egyik nagy, kulturális régiókat átfogó stílustörténeti áramlata, a bartóki eszme érvényességéről.

Kányádi hosszúverseihez hasonló jelenséget más erdélyi költőtársánál is láthatunk, főként Szilágyi Domokosnál. Észrevehetjük, hogy nála is többféle műfajból épül föl a bonyolult szerkezeti kombináció. A „többdimenziós” módszerről ad példákat, az archaikus harmónia és a modern disszonanciák együttes hatásával. Ezt a *Sörény és koponya* mellett a *Halottak napja Bécsben* című verskompozíciójával is szeretném alátámasztani. E költemény a különböző kultúrák szembesítésével tűnik ki. Mozart hazájában a vándorlelkű székelyföldi költő

megigézten szemlélődik és eszmélkedik, olykor elbajlón ironizálva az egykori császárváros furcsaságain. Regös éneketét vegyül a klaszikus menüettek hangulatába. Az objektív líra irányába való elmozdulása arra utal, hogy Kányádi, bár Nagy Lászlóval is egy húron pendül, másféle hagyományokra és korérzuletekre is fogékony. Ha Kányádi a látomásos képei révén Nagy Lászlóval tart rokonságot, akkor Szilágyi Domokossal az ironia, az ironikus színlelés mutat figyelemre érdemes párhuzamokat – különös tekintettel a hosszúverseire. Megegyeztet, hogy a régi és a modern igenis összebékíthető a bartóki minőség konszonanciát és disszonanciát váltogató és egyesítő jellegével. Az egyazon korszakhoz tartozó, de más-más műveltségi régióból jött nagymesterek művészete sokszor meglepő egyezéseket mutat.

Nagyobb kompozíciói mellett a szonettnek, a néhány soros versnek, általában a miniatürnek is kiemelkedő művésze. Sírversnek, harangfeliratnak írt és „két köröm” terjedelmű költeményeiben egyetlen képbe tömöríti a velős igazságot – mintha egy nagy fa magját nyomná ujjával a földbe, hogy az majd kilombosodjon olvasói képzeletünkben. Ritkán éreztem még ennyire, hogy egy költő a cinkosává avatja olvasóját. Szinte összekacsint vele a *szeku* feje fölött. Így érzünk akkor is, mikor a *Pergamentekercsekre* írt szonettciklusában, mely a despotikus fáraót és az egyiptomi íródeákat állítja szembe: egyértelmű az írrok szellemi és erkölcsi fölénye és lelki szabadsága a diktátor fölött. Különös, nagy korszakára esik a Kányádi-életmű az erdélyi magyar irodalomnak. A romániai diktatúrában teljes gözzel üzemelő irodalmi ellenőrzés, a tilalmak sokasága okot adott a bűjtattott, ellenálló gondolat költészetére. Ez pedig a közvetett érzelmkifejezés József Attila-i elvének kedvezett. Költői világa nyitott volt a tárgyias líra, ha nem is személytelen, de szemlélettágító minőségére, a modern kor változásainak özőnében.

A Kányádival foglalkozó irodalom is érezteti a költő szeretetreméltóságát. A kiváló erdélyi kortárs-előddel, Székely Jánostól Gyimesi Éváig és más „urbánusokig” szinte minden jóakarató irodalmár-kortársa letette mellette a garast. Az anyaországi monográfusok és kritikusok is méltányolták működését, Pécsi Györgyitől, Görömbei Andrásától, Márkus Bélától, Szokolczay Lajostól Bertha Zoltánig és tovább. A folklór talajában is mélyen gyökerező költészetek közül Kányádit a modernizmus hívei is elismerték. ♣

KÁNYÁDI SÁNDOR

KÓS KÁROLY ARCKÉPE

Hajlékot Istennek,
hajlékot embernek
kőből, fából
házat,
raktál a léleknek
kónél, cserefánál
erősebb igékből
várat.

Áldjon érte Isten,
áldjon érte ember,
Isten s ember
dolga.

Falak omolhatnak,
kövek is váshatnak,
magaslik, nem porlad
a megtartó példa.

Barázdált orcádról
az idő aláfoly,
mint az olvadó hó
a vén Maguráról.

1968

ÖREG ÉNEK

omladó falú cinterem
repedt hangú torony
korhadó hársfán zümmögő
gyermekkorom
kidőlt-bedőlt idő
süppedt sír mohos kövek
egyszer mindenkit
elfelejtenek

vár volt vár
de még milyen vár
tatár elől török elől
bújtunk mi a kántor elől
alagút is volt alatta
attila király rakatta
ha nem ő hát akkor istván
képében a megyés ispán
ha nem lászló ha nem kálmán
minden köve tiszta márvány
úgy bizony galambom
elszolgált budavárig
de látod-e kincsem
hogyan elporlad minden
bim-bam bim-bam
mindenütt csak sír van.

1968

Kányádi
Sándor

HARANGFÖLIRAT

(ars poetica)

azért harang a harang
hogy hívja az élőket
temesse a holtakat
s hogy árvíz jégverés
tűzveszély idején
s hódító horda láttán
félreverjék
1986

SZERENCÉS EMBER

szerencés egy embernek mondható
az én nyolcvan felé
járó édesapám bal lába lábfejét
akna tépte s ezért hadi-
rokkant nyugdíjra jogosult ekképpen
háromszor annyit kap mint épen
meggörnyedt falusfelei mondogatják
is nem minden irigység nélkül
ellőtték a lábát ellőtték
de legalább megfizetik szó
ami szó haszonélvezője
ő is a háborúnak
akár a nagyhatalmak vagy
a fegyvergyárosok

1983

INVOKÁCIÓ

Nagyasszonyunk hazánk reménye
tekints a déli féltékére
bús nemzedet csekély paránya
ítélve örök árvaságra
zokogva esd
mint a pusztában a zsidókat
hajdan az Úr vezérelj óvjad
segítsd a nyelvben bujdosókat
s vezesd a vándorénekest

1983

PERGAMENTEKERCSRE

1
én a fáraó írnoka
ezennel kijelentem
bár kényszerítettek soha
semmit nem szépíttem

utáltam mit a hivatal
naponta rám rótt
packázásaival
a gyáva előljárót

s mert szóval szólnom nem lehet
s mert törvény sincs mi védene
kivághatják a nyelvem

a számadások szélire
versekbe szedtem amiket
le kellett volna nyelnem

2
a fáraó nem hallgatott
a geometerekre
maga döntött s az alapot
túlméretezte

aki tehette megszökött
hiába hajcsárolják
a népet a felügyelők
rabszolgákat a szolgák

nem jön össze a mű pedig
az idő egyre sürget
a munkát már csak mimelik

az arra kényszerültek
bőrük akár a pergamen
melyre írom az énekem

3
olykor ha nem néztek oda
arról is maszektoltam
ami a való s a csoda
közötti félúton van

egy boldogtalan szárnyanincs
madárról kinek párja
egy áhitott de lábanincs
égi madárka

egy virágról nem ismerem
csak az illatát érzem
arról amiben idelellem

s odafenn se lesz részem
arról mi már szerelem
s még nem bánat egészen

4
írónádat leteszem
mintsem vályogból sziklát
hazudni legyen kénytelen
vakuljon ha vakítják

s higgye hogy véghezvihető
s törvénye szerint élnek
a kéjt csak kínzásban lelő
alattomos heréltek

és hallgassa az éjben
hallgassa hogy zokognak
hallgassa örök éjben

hallgassa hogy jajognak
a nagy mű érdekében
szülésre parancsoltak

5
írónádatam letevém
és elfűjtam a mécszet
időm egy imbolygó tevén
a sivatagban léptet

ami belőle mérhető
becsülettel kimértem
most elhagy engem az idő
elporoszkál se érdem

se fortély soha vissza nem
hozhatja mit a teve visz
ennyire tellett istenem

szikkadok holtraváltan
egy elfuserált piramis
fullasztó árnyékában

1985

ISTEN HÁTA MÖGÖTT

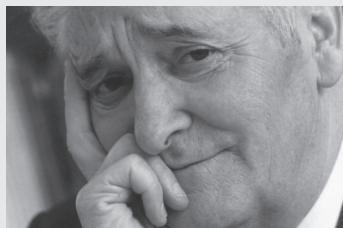
üres az istálló a jászol
idén se lesz karácsony
hiába vártok
nem jönnek a háromkirályok

sok dolga van a teremtőnek
mindenkivel ő sem törődhet
messzi a csillag
mindenüvé nem világíthat

megértjük persze mit tehetnénk
de olyan sötétek az esték
s a szeretetnek
hiánya nagyon dideregtet

előrelátó vagy de mégis
nézz uram a hátam mögé is
ott is lakoznak
s örülnének mosolyodnak

1985

KÖNYVJELZŐ

Az újfasiszmus ellen

van amikor máglyákba gyűjtve
fojtogat áldozati füstje
úgy érzed amíg könyvre könyv ég
mintha agyvelőd pörkölődne
van amikor a megmaradtra
vadásznak mint a ritka vadra
becsöngetnek éjnek évadján
és besurrannak mint a patkány
szimatolnak szaglászknak körbe
majd polcostul döntik a földre
és gyanúsított könyved örven
elhurcol téged is a törvény
van amikor finomabb módját
eszelvén ki nem indokolják
miért s miért nem mint a zúzák
a bebegyelt ocsút bezúzzák
mielőtt még világot látna
átpréselik a másvilágra
van amikor csak lipve-lopva
elfelejti hozni a posta
ha merszed volna s tudakoznád
pilátusként kezüket mossák
van amikor szemük se rebben
csak ráböknek hogy mi van ebben
s mi amabban leszedni mindet
átnedvesül a gatyád inged
megszégyenülten mint a tolvaj
maradsz a szennyes kis motyóddal
mintha velődöt vetted volna
szédelegsz ki a folyosóra
reszkető kézzel matarászva
fordítva gyűjtsz cigarettára
s egész életed kesernyéje
harap tikkadt szád szögletébe

1984

KRÓNIKÁS ÉNEK

Ilyés Gyulának – odaáttra

ég már a szekértábor is
remény sincs fölmentő seregre
a föld is ég
futja-e még
csonkán-bonkán elkeseredve
egy utolsó lesz-ami-leszre
csak hős ne légy
mert ebben
a hősietlen
kurban hősnek lenni nem érdemes
és nem szabad
de meg se add magad

van aki már
kötélre vár
csüggedni is erőtlen
ég már a szekértábor is
istenem hová vetődtem
van aki sír
van aki szül

van aki hallgat
van aki jajgat
a zsoldosok az elmaradt
hópénzért kiabálnak
a tisztjeik
az átállás esélyeit
latolgtatják suttymban
szorosra húzzák a hevedert
s a tönkrevert
védők közt kilovagolnak
van aki sír
van aki hallgat
akik elmentek közülünk
nem voltak közülünk valók
mert ha közülünk valók lettek volna
nem mentek volna el
szétosztjuk az úr testét
utolsó kenyereinket
mindenki hallgat

ég már a szekértábor is
ég már a szekértábor is
a föld is ég
füstje a kék
egekben tova ködlik
potomság
a többi
megírja ha megírja más
zizegni kezd zizegni kezd
a hajdani
a majdani
kukoricás

1988

VALAKI JÁR A FÁK HEGYÉN

valaki jár a fák hegyén
ki gyűjtja s oltja csillagod
csak az nem fél kit a remény
már végképp magára hagyott

én félek még reménykedem
ez a megtartó irgalom
a gondviselő félelem
kísért eddigi utamon

valaki jár a fák hegyén
vajon amikor zuhanok
meggyűjt-e akkor még az én
tüzemnél egy új csillagot

vagy engem is egyetlenegy
sötétlő maggá összenyom
s nem villantja föl lelkemet
egy megszülető csillagon

valaki jár a fák hegyén
mondják úr minden porszemen
mondják hogy maga a remény
mondják maga a félelem

1994

ZILAHY L. ÁGNES

„EGY FÖL-FÖLDOBOTT KŐ”

Zilahy Lajos mint tehetséggondozó

1939. december 15-én, a *Kelet Népe* hasábjain jelent meg: „Zilahy Lajos író a Kitűnőek Iskolája létrehozásához 2 millió pengős adományával alapítványt hozott létre.” Publikációjában kifejtette, hogy Magyarországon hiányoznak a kitűnően felkészült, nyelveket beszélő, a diplomáciai és társadalmi életben otthonosan mozgó szakemberek. Külföldi minták alapján ki kell építeni a népi tehetségek felkutatásának és támogatásának intézményét. A *Kitűnőek Iskolája* nem egy új egyetem alapítását célozta, hanem a „szétszórt” népi ifjú tehetségek egy fedél alá gyűjtését, képzését, a társadalmi fejlődés szolgálatába való állítását.

Legtöbbször a *Kitűnőek Iskoláját* Zilahy Lajos írónak egy kudarcra ítélt próbálkozásaként emlegetik, mert vagy nem, vagy keveset hallottak erről a nagyszerű kezdeményezésről. Az előbbi megállapításra több szerző is utal, mivel 1942-ben az író rózsadombi, Áfonya út 3. szám alatti villáját bombatalálat érte, így ezzel a ténnyel végleges kudarcnak tekintették az író eredeti céljának megvalósulását.

Papp Rezső a *Tehetség* 1997/1. számában saját pápai élménye alapján röviden ismertette a *Kitűnőek Iskolája* történetét, de más fontos körülményeket – mint például az eredeti in-

tézményi cél folyamatos változása vagy a keretek szűkítése – nem vizsgálta. Bánfai József a *Tehetség* 2017/4. számú tanulmányában sok, eredeti dokumentumokkal (forrásul szolgált többek között Siklói János *Zilahy utolsó évei* című, 1986-os munkája) alátámasztható konkrétumot közöl az iskolaalapítás eredeti céljának folyamatos változásáról, az utolsó tudósítástól kronológiailag visszafelé haladva. Az ok-okozati összefüggéseket azonban nem taglalja.

Jelen írásban Zilahy Lajos kudarcra ítélt próbálkozásaira szeretnék választ kapni, az ok-okozati korrelációkat feltárni, amit két szálon közelít meg: ezek az eredeti cél folyamatos változása az általános céloktól az elitnevelésig, valamint a keretek szűkítésének körülményei a történelmi éra kontextusába helyezve.

*

Az eredeti cél folyamatos változása az általános céloktól az elitnevelésig

Zilahy Lajos Nagyszalontán született – épp, mint Arany János –, 1891. március 27-én. Apja Zilahy Lajos közjegyző, régi református család sarja volt, anyja dunántúli földbirtokos családból származott. Apja 1905-ben meghalt, a család vagyontalanná vált. Ahhoz, hogy tanulmányait tovább tudja folytatni, Nagyszalonta előljárói Bihar vármegye bizott-

sági tagjaihoz fordultak, hogy támogassák a Száraz Alapítványhoz benyújtott ösztöndíjkerelmüket. A sikeres pályázatnak köszönhetően 750 korona jutalomban részesítették a színjeles bizonyítványú diákot, így fejezhetette be a nyolcosztályos református főgimnáziumot Máramarosszigeten, és tanulhatott tovább a Pázmány Péter Tudományegyetemen, ahol jogi doktorátust szerzett. Az ösztöndíj elnyerése után személyes indítatásból eredően határozta el, hogy egy saját alapítványú kollégium létesítésével fogja támogatni a szegény, ám tehetséges fiatalok kibontakozását. 1939-ben adománya segítségével létrehozta a *Kitűnőek Iskolája* alapítványt. Szándékáról élete során soha nem mondott le.

1942. február 3-án elhangzott, de csak a *Híd* (Zilahy folyóirata) október 1-jei számában közölt rádióelőadásában az író az államigazgatás megjavítását jelölte meg célul – több ízben hivatkozva Teleki Pál releváns gondolataira. Egy, az egyetemekkel párhuzamosan működő intézményről volt szó, melynek a *Kitűnőek Iskolája* csak ideiglenes elnevezése lett volna. Ennek diákokthonában – kifejezetten Horthy Miklós kormányzó javaslatára – katonai fegyelmet kellett volna megkövetelni a hallgatóktól. A kormányzó indoka: „Fegyelmezés nélkül nincsen jellemfejlesztés.” Ebben a kontextusban az állami élet „vezérkari iskolájára” utaló „civil Ludovika” képének víziója körvonalazódott.

A *Híd* 1942. decemberi számában az író visszatekintett a kezdetekre: „Az első előadásom arról szólt, hogy kitűnő, tehetséges, erős jellemű, magas műveltségű ifjakat neveljünk, akik majd vezető helyeken fogják megoldani azokat a közigazgatási, műszaki, egészségpolitikai és egyéb feladatokat, amelyek a népek egyre erősebb ütemű versenyében a közeljövőben Magyarországra várnak.” Ugyanebben az írásban későbbi fejleményként az önálló alapítvánnyá alakulásról, „a magyar mérnökök elitképzésének” kidolgozásáról olvashatunk. A mérnökök előtt álló hatalmas műszaki feladatok között szó volt az Alföld alatt található rejtett kincsek felhasználásáról; földgázról és meleg vízről, az egész Európát primőrökkel ellátó üvegházakról és a sikeres gyapottermesztési kísérletekről. Ezek a gondolatok a Teleki Pállal való egyeztetés során merültek fel. A hangsúly egyértelműen a lehetőségek kiaknázásának anyagi következményei felé tolódott. Írásában így érvelt Zilahy:

„De ha igaz, hogy nekünk meg lehet gazdagodnunk, akkor meg kell gazdagodnunk, s ezen a ponton válik a magyar jövő elsősorban műszaki feladatokká. Jöjjenek tehát a magyar mérnökök, mert szegény a népünk, szegény a középosztályunk – ők fognak minket gazdaggá tenni.”

Amikor kiderült, hogy az alapítványi forma sem megfelelő, Zilagy Lajos elfogadott egy, a terv megvalósítását a távoli, teljesen bizonytalan jövőbe kitolító megoldást: „Alakuljon meg egy olyan társaság, amely (...) mint önálló jogi személy akkor is fennállhat és működhet, ha nincs olyan vagyontárgyak birtokában, amelyekkel az Iskola teljes felépítését és önálló fenntartását mint végső feladatot belátható időn belül teljesítheti (...)”. Így alakult meg a Bárdossy László által vezetett és prominens személyekből álló *Magyar Nevelési Társaság*. A formai korrekciók megtörténtek. Felvázolásra kerültek a pedagógiai elképzelések, az iskola építési tervrajza, illetve a szervezeti és működési szabályzat. A *Kitűnőek Iskolája* a „*Magyar Nevelési Társaság műszaki intézete*” néven szerepelt, ami már Bárdossy László (elődje Teleki Pál) és Zilagy, az utóbbi által megfogalmazott elitnevelési célját szolgálta. Az író így érvelt emellett: „Új és magasabbrendű, magyar öntudattal átítatott magyar ifjakat akarunk nevelni, akiknek meg kell adnunk a tehetségüknek méltó legmagasabb műveltség lehetőségét.”

1943-ban, a második világháború idején az író az épülő Iskolát hadiárva-házi célokra ajánlotta fel. Zilagy a *Híd* 1943. szeptember 15-i számában a következőt írta *Béke és háború* című cikkében, egy évvel a házat ért bombatámadás után: „Bor-nemissza Géza ipari miniszter azt mondta, hogy tavasszal kezdődik a munka.” 1944-ben, a hatalom nyilasok általi átvétele után mégsem került sor az építkezésre. 1946-ban tudatosult az íróban, hogy a felszabadító orosz csapatok tulajdonképpen megszállókká váltak. Az őket kiszolgáló hatalomnak „szürke eminenciásokra van szüksége”, az elitnevelést nem támogatták. Zilagy többé nem látta biztosítottak, hogy szabadon alkothasson.

Mivel rendkívül agilis személyiség volt, ha-

talmas munkabírással rendelkezett. Úgy érezte, hogy jelen helyzetben beszűkül a mozgástere, ami egy nyüzsgő, alkotó ember számára egyenlő a halállal. Úgy is fogalmazhatnánk, „nem lelte honját a hazában”. 1947-ben Amerikába emigrált családjával együtt, de soha nem mondott le az alapítványi iskola megvalósításáról. 1956-ban amerikai állampolgárságot kapott, és a Nemzetközi PEN Klubban az Amerikai Egyesült Államokat képviselte.

1971-ben az emigrációból hazatérni vágyó beteg és megtört író élete végén Szegeden találkozott Nemeskürty Istvánnal, akinek ismét felvetette a kérdést, de az újabb alapítvány –eredeti elképzelésének folytonosságaként – már egy kutatóintézet és egy hozzá kapcsolódó könyvtár létesítését célozta volna, ami Zilagy Áfonya utcai telkén épült volna fel. „Gondolod, hogy kiröhögének, ha megint előhozakodnék vele?” – kérdezte Nemeskürtytől. Ebben a formában a felvetés a megfáradt író pillanatnyi ötletének tekinthető.

Amikor Jugoszláviában az ottani magyar kiadó, a Forum elhatározta Zilagy összes magyar művének kiadását, a szerző Amerikából Jugoszlávia magyarlakta területére költözött. Hosszú éveken át élt Újvidéken a hazatérés reményében. Ekkor már egy színművét itthon is játszották, és néhány könyvet szintén írt. Tervezte a hazaköltözését. Jugoszlávia és Spanyolország úgyszólván saját írójának tekintette. És mégis, 1974. december 1-jén szinte teljesen magára hagyatva hunyt el egy újvidéki szanatóriumban a már megöregedett, elszegényedett író. Kívánságára itthon, hazai földben helyezték végső nyugalomra. Sírja a Fiumei úton van. „Egy pár fekete cipő a szék alatt, sötét öltöny, télikabát, sál és kalap a fogason, egy kopott bőrdő és egy még kopottabb, ócska írógép maradt utána a kórházban” – írja róla Fábrián Titusz a *Szép Szóban*.

*

A keretek szűkítésének körülményei a történelmi éra kontextusába helyezve.

Zilagy Lajos a máramarosszigeti líceumban Száraz Zsigmond-ösztöndíjban részesült. Ezt tanárainak is köszönhette, akik korán felfigyeltek okos, szorgalmas és tehetséges diákjukra.

Franz Mönks professzor töbttényező tehetségmodellje – mely szerint „a család értékét ad, a tanár kaput nyit, a társak mint katalizátor hatnak” – mai szemmel tökéletesen érvényesült az író líceumi éve alatt, ami alkotói korszakára szintén nagy hatással volt. Nem érdemtelenül kapta az ösztöndíjat, mert egyesült benne a tehetség, a tudás és a kreativitás, amit aztán gazdag életművével bizonyított is. A két világháború között a magyar irodalom egyik legjelentősebb alakjává vált.

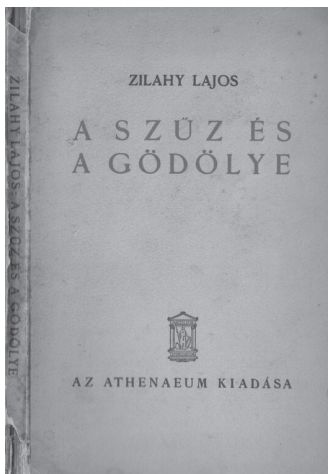
A közönségnek olyan – bírálói szerint – „félgiccset” írt, mint például a *Halálos tavasz*. Harmincegy évesen nyolc nap alatt alkotta meg! Mi ez a maga nemében, ha nem zsenialitás? A regényt a korabeli fiatalok falták. De melyik író az, aki nem a közönségnek próbálna írni? (Az természetesen más kérdés, ezt befogadják-e, vagy sem.) Az 1939-es filmváltozat romantikus érzelmességével igazi hollywoodi típusú sláger, kasszasiker lett. A regény sokmillió példányszámban jelent meg szerte a világban; háromszor vitték vászonra, de egyik változat sem közelítette meg a Karády-Jávorféle verziót. Telt házzal játszották a Fórum (a későbbi Puskin) moziban. A színész páros legjelentősebb filmjeit – a *Halálos tavaszt* és a *Valamit visz a vízt* (1939) – a magyar filmgyártás nagy sikerként könyvelhette el itthon és a határon túl egyaránt.

A szerző tizenegy regényéből és színművéből készítettek filmet. Hetet Magyarországon, a többi Franciaországban, NSZK-s, olasz-spanyol, cseh-amerikai és jugoszláv-amerikai vállalkozásban. Pegazus néven filmvállalatot alapított, ahol *A szűz és a gödölye* (1941), illetve a *Tűzmadár* (1941) című műveiből forgatott filmet. Megannyi terve között szerepelt egy Krúdy-, valamint egy nagyszabású Kossuth-film forgatása is. Több mint tizenöt filmet forgatott.

De mást is írt! *A lélek kialszik*, *A fegyverek visszaneznek*, továbbá *A két fogoly* fontos, igazán színvonalas regények. Mind bestsellerhez közelítők. Már említett művét, *A szűz és a gödölyét* műsorra tűzte az akkori Jókai Színház (Egri István, Bánki Zsuzsa és Csákányi László főszereplésével). 1923-ban a Nemzeti Színházban játszották *A hazajáró lélek* című darabját. 1924-ben *Süít a nap* című műve került bemutatásra – témáját az első világháború utáni falusi életből merítette – a Nemzeti Színházban. Ez utóbbi elnyerte a MTA Vojnits-díját. Szintén említésre méltó a *Zenebohócok* (Lavotta gyönyörű zenéjével játszották annak idején) és a *Fatornyok* – utóbbi miatt bujkálnia kellett, mert a második világháború kitörése után következetesen fordult szembe a fasiszmissal.

Publicistaként, 1940-től 1944-ig tulajdonosa és szerkesztője a *Híd* című képes hetilapnak. Munkatársul a kor jeles íróit nyerte meg, köz-

Zilagy Lajos esküvője Bárczy Piroskával (1930)

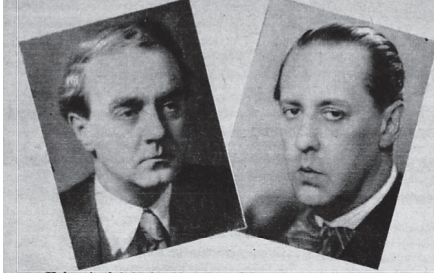
tük Móricz Zsigmondot, Németh Lászlót, Nagy Lajost, Tamási Áront, Jékely Zoltánt, Sinka Istvánt és még másokat. Több országos lapban is publikált. A *Pesti Napló*ba vezércikket írt, az *Új idők*ben novellái jelentek meg, az *Apolló Kabarének* pedig egyfelvonásosokat, sanzonszövegeket készített. Am a cenzúra nem volt mindig kegyes az íróhoz, többször megkeserítette az életét. Engedélye nélkül politikai okok miatt kihúztak a regényeiből sorokat – így végül többlapnyi terjedelmet likvidáltak. Bart István erről így ír a Népszabadság hasábjain: „*A Dukay család* című regénytrilógiát (mely a magyar arisztokrácia társadalomrajza) az újvidéki Forum adta ki a hatvanas-hetvenes években, az opus természetesen hazánkba is eljutott, csakhogy az engedélyezők későn kaptak észbe, hogy a mű végén »már jönnek az oroszok«. Úgyhogy az utólagos cenzúra eszközéhez folyamodtak: egyszerűen kivágták ezt a részt. Minden egyes példányból. Pengével.”

Pontosan egy évvel a villáját ért bombatalálat után, a Híd különszámaként, 100 000 példányban megjelent röpiratában közzétette ajándékozási nyilatkozatát (*Ami a romok alatt s ami a romok felett van* címmel). A röpiratban foglaltatott, hogy Bárczy Piroskával, feleségével együtt úgy határoztak, a „legsükségesebb életfenntartási ingóságok” és az írói jövedelem „szerény megélhetést” biztosító része kivételével összes ingó és ingatlan vagyonukat (...) visszavonhatatlanul a magyar királyi kincstárnak adományozzák.

A nagylelkű adományról értesülve a New York Times *A hét emberének* választotta Zilahyt. Az itthoni sajtó is több helyen méltatta az írot. De támadások szintén érték! Kodolányi János szerint például „az állam pénzéből akarja újraépíteni a villáját és kárpótolni magát”. Egy szélsőjobbos megnyilatkozás pedig így szólt: „kifúrja a fiát az örökségből”. Mondhatnánk erre: tessék tájékozódni, kedves „támadók”, mielőtt ilyen sorokat vetnek papírra! A valóság ugyanis merőben más.

A villáját ért bombatámadás után kilenc nappal jelentette be Zilahy Lajos, hogy lemond minden vagyonáról az állam javára, azzal a feltétellel, hogy ebből feláll a tehetséges, szegény gyerekek számára fenntartott *Kitűnőek Iskolája*. Markó István közjegyző rögzítette a feltételeit, és figyelmeztette, hogy mindez nemes cél, de gondoljon a gyermekére is. Így Mihály fiára testálták az új, főtí ingatlant – egy lakóházat gazdasági épülettel, valamint egy huszonöt holdas gyümölcsöst és szántót –, de az író kezelésében és hasznélvezetében. Továbbá mindezt megelőzőleg már 1933-ban a feleségével egyetértésben beszélgetett arról, hogy lemondanak vagyonukról, erről említést is tett 1938-ban készülő könyvében. Leírta, hogy a vagyont kollégiumi célra, az ifjúság nevelésére, szegény sorsú tanulók támogatására fordítják. Motivációját is megfogalmazta. (A Nagyszalontán kelt okirat hasonmását Kurucs

ZILAHY LAJOS ÉS MÁRAI SÁNDOR A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA TAGJAI LESZNEK

Film, Színház, Irodalom, 1942

Zsigmond tette közzé a Honismeret 2000. évi 4. számában.)

Az író 1939-ben 2 millió pengős adománnyal alapítványt hozott létre a Kitűnőek Iskolája megalapítására. 1940-ben a kormányzó személyesen közölte: „Most már van rá pénz, megszűnik az iskola.” Egy millió pengőt ajánlott fel, amiből létrejött a Horthy Miklós Jubileumi Alapítvány. Horthy maga is támogatta a paraszti tehetséges gyerekeinek taníttatását, vezető pozícióba emelését. Végül a pénzt mégsem kapta meg Zilahy, valószínűleg a *Fatornyok* bemutatása miatt. (Megjegyzés: 1943-ban volt a Nemzeti Színházban a premier, ami hatalmas sikert aratott. 1944-ben ezzel zárták be a színházat, mert a szélsőjobb oldali sajtó nekiment a darabnak németellenesség vádjával. Az író nem gondolta, hogy ezzel a színművel búcsúzik majd a magyar színpadtól.)

1942. szeptember 4-én éjszaka lehullottak az első bombák Magyarországra; Budapestet szovjet légitámadás érte. Az oroszok részéről valószínűleg egy teszt lehetett ez, mert messze volt még a front. Csapataik Sztálingrádért küzdöttek. Kapott bombát Kispest, a városmajori templom és a Rózsadomb is. Az egyik az író budai villáját érte. A Zilahy család pont vidéken tartózkodott, így „csak” a földszinti bérlő két kislánya és nevelőjük halt meg a támadásban.

Romokban hevert a villa és a gyönyörűen gondozott parkja. Az író szerette a növényeit, a fákat, a bokrokat. Sajátos kapcsolata volt

velük, még nevet is adott nekik. A pusztítás borzasztó látványának lenyomatát, *Búcsú a fáktól* című versét a *Nyugat* utódja, a *Magyar Csillag* 1943. december 15-i száma közölte. A költemény utolsó versszak a remény hangján az elkészülő iskola képének vágyálmát adja: „S e nagy fatemető helyén Hajnalban, / mikor ibolyásan kél a nap, / Tíz emelet ablaksorának fényeit Kelet felé nyilazva itt fog állni. / A dombtetőn az Épület.”

1943-ban a *Kitűnőek Iskolájára* vonatkozva, az állami kincstár köteleességét rögzítő megállapodásban a következő olvasható: „(...) ezt a vagyont a magyar ifjúság magasabbrendű magyar és igaz értelemben vett keresztény szellemű nevelésére fordítsa. Közelebről meghatározva azon elvek alapján, amelyek a Kitűnőek Iskolájának gondolata körül egyrészt a magyar közvélemény, másrészt magyar szakferfiak elbírálása során kialakultak. Feltételül szabjuk, hogy az iskola egykori házuk telkén épüljön meg (...)” Ezzel a nyilatkozattal biztosította az író a Kitűnőek Iskolájához szükséges ingatlant, valamint a telepítéséhez és működtetéséhez szükséges összeg – konkrét tervek hiányában nem meghatározható – hányadát. A megvalósítandó intézmény munkájával kapcsolatban csupán általános elveket fogalmaztak meg. Az író és felesége csak nagyon korlátozott lehetőségeket tartottak fenn maguknak az ajándékozás visszavonását illetően. Ilyen eset lett volna, ha „a meghatározott cél a megajándékozott hibájából nem valósulna meg”, illetve a „történelmi események folyamán nem érhető el”. (Ez a kitétel három évtizeddel később hivatkozási alapként szolgált a nyilas hatalomátvétel utáni hosszú bujkálásra kényszerült író terveiben – mint arra Bánfi József is utal.)

Magyarország német megszállása után, a *Fatornyok* betiltását követően az író bujkálni kényszerült a nyilasok és a Gestapo elől. Egyik bújtatója Vantsa János zongorahangoló volt. (Leszármazottja Vantsa Erika, aki az Egyesült Államokban tartotta a kapcsolatot Piroskával, Zilahy özvegyével, illetve Lisa Gravesszel, a szerző hagyatékának gondozójával. Mivel azonban az irodalomhoz nem értett, keresett

FELHASZNÁLT IRODALOM:

Antal Gábor: Meghalt Z. L. (Magyar Nemzet, 1974. dec.3.)
Bánfi József: „Én nem kérni, hanem adni jöttem” (Tehetség, 2017. 3. sz.)
Bárany Tamás: Egy író hazatért (Élet és Irodalom, 1975. 1. sz.)
Fábián Titusz: Lelki zsidó, rohadt kommunista, amerikanizálódó értelmiségi (24.hiKultúra, 2018. 05. 20.)
Horváthné Zilahy Ágnes: Tehetségfejlesztés az elmélet és a gyakorlat tükrében (Debreceni Egyetem, Bölcsész tudományi Kar Pedagógiai-

Pszichológiai Tanszék, ECHA-Műhely I. kötet 2000., 173.p.)
Köves József: A Dukayak sorsa (4 Szép szó, 2021. okt. 9.)
Kulcsár Zoltán: Zilahy Lajos szerepe a magyar film történetében (Filmtudományi Szemle, 1976. 1.sz.)
Nemeskürty István: Egy föl-föl dobott kő. In. A lélek nem aludt ki: Tisztelgés Zilahy Lajos születésének 100. évfordulóján. (Szerk. Bihari József. Szentendre, 1991. 31–38. p.)
Siklósi János: Zilahy Lajos utolsó éve (Bp., Népszava, 1986.)

egy kiadót, s Piroksa asszony nevében a tulajdonosra, Giniger úrra bízta a Zilahy-jogokat.)

1945-től az író közéleti aktivitása megnőtt. A Magyar-Szovjet Művelődési (később Baráti) Társaság élén állt mint a szervezet elnöke. A díszelnök Szent-Györgyi Albert volt; vele közösen szerkesztette az *Irodalom és Tudomány* című új folyóiratot. (Az irodalmi részben a szerző folytatásokban közölte *Ararát* című regényét.)

A *Szabadság* napilap megkeresése után ő írta meg a felszabadult magyar sajtó első vezércikét. A szimbólumokért mindig is rajongó író egy mondatában utalt arra, hogy az óvóhelyről feljőve az egyik szakállas orosz katonában Jézust vélte látni. Kapta is a fenyegető leveleket erre. „Te rohadt kommunista, ezért meg fogsz lakolni!” 1946-ban kommunista propagandatevékenységre akarták rávenni a MTA-ba beszüvegő kommunisták. Ezt követően lemondott elnöki feladatáról. Az orosz csapatokban először naivan a felszabadítókat látta, majd szomorúan tapasztalta, hogy tulajdonképpen hazánk megszállásáról van szó. A kommunista fordulatot követően feleségével és Mihály fiával 1947-ben az Egyesült Államokba emigrált.

1949-ben alkotóerejét egy időre megtörte egyetemista fia egy lövészbalesetben bekövetkezett tragikus halála. Majd a regényírás mellett művei kiadásával, színpadra állításával, megfilmesítésével kezdett foglalkozni, így gyakran utazott külföldre. Az 1950-es évektől sokat tartózkodott Szabadkán.

1965-ben, a puhulni látszó Kádár-korszakban a Kardos György vezette Magvető Kiadó szerette volna megjelentetni *A dühödte angyalát* és előzményregényét, a *Bíbor évszázadot*, amelyek New Yorkban láttak napvilágot angol nyelven. Aczél György felhatalmazásával Kardos többször is Újvidékre utazott, hogy tárgyaljon Zilahyval a magyar kiadásról – mindeközben a hazatelepülésre is szeretne volna rávenni.

1972-ben Siklósi János, a *Népszava* főszerkesztője felkereste Szabadkán az írókat. Sokat beszélgett vele életének jelentős eseményeiről, amit „epizódfüzetében” rögzített, majd 1986-ban *Zilahy Lajos utolsó évei* címmel jelentette meg. Ebben a következő olvasható: „Ezzel akart még egyszer és utoljára, a világ érdeklődésének középpontjába kerülni, és öregségére újra a régi Zilahy lenni.” Az író minden pénzét a *Halálos tavasz* újszerű, jugoszláv–spanyol koprodukciós forgatásába investálta abban a reményben, hogy az itt befolyt összeg egy részét az iskola megvalósítására fordítja majd. Sajnos az 1972-es film csúfosan megbukott, régi álma pedig – „Én nem kérem, hanem adni jöttem” – szertefoszlott.

Végezetül lássuk, kaptam-e válaszokat az esszé elején feltett kérdésekre. A *Kitűnőek Iskolája* megvalósításának céljai folyamatosan változtak a második világháború zűrzavaros évei miatt. Az iskola alapításának eredeti cél-

ja, „a hátrányos helyzetű, de tehetséges ifjak összetételése” az író szociális érzékenységére utalt. Adni szeretett volna, a haza felemelkedését szolgálja. Ez a vonal végigkövethető a szerző egész életén át. 1939-ben a megvalósítás alapfeltételei még adva voltak alaptőke formájában, sőt az épület, azaz saját villája is rendelkezésre állt az alapítványi intézmény működtetésére. Csupán az iskola menedzselésére kért állami támogatást. Változás a célokban akkor következett be, amikor az iskolának szánt épületet bombatámadás érte: ettől fogva a népi ifjú tehetségek felkarolásán, a Civil Ludovikán, a mérnökök képzésén, és az elitnevelésén át a hadiársvaház koncepciójáig jutott a kezdeményezés – azaz a módosult elhatározást a háborús kényszerhelyzet szülte.

Az író céljai közül változatlan maradt az adni akarás ténye, illetve az, hogy szolgálja „a haza felemelkedését”. Horthy kormányzóval és a miniszterekkel (Tiszával, Telekivel és Bornemisszával) való koncepcionális változtatások sorából számomra a Teleki Pál-féle változat volt a legértékesebb, mert az akkori történelmi érőben az szolgálta volna leginkább „a haza felemelkedését”.

1973-ban hazatérése előtt az „én nem kapni, hanem adni jöttem” szándéka foglalkoztatta: „Az Áfonya utcában olyan épületet építtetnék, ahol egy-egy évi időtartamra három nyugati és három keleti országból érkező természettudós élhetne, kutató ösztöndíjasként. Az épület mellett egy szép könyvtárat létesítenék.” A telken álló épületre nem tulajdonjogot, hanem csak lakhatási jogot szeretett volna kapni felesége és saját maga részére egészen a halálukig. Valószínű, hogy ha 1939-ben egy komplex programmal áll elő – és az alapítványi pénzhez egy kidolgozott, a mai normához hasonló pedagógiai-tehetségfejlesztő programot mellékel, nagyobb esélye lett volna az iskola tényleges elindítására...

A Halálos tavasz című film plakátja

Mivel a Magyar Tehetség gondozó Társaság csak 1987-ben alakult meg, előtte kidolgozott tehetségfejlesztő programok sem léteztek. Viszont az akkori évek feltételeihez igazítva elkészített pedagógiai programmal megvalósítható lett volna az iskola. A tehetségsegítés terén 1997-ben az Európai Tehetségsegítő Tanács (ECHA) indította el ezt a folyamatot. Hazánkban 1997-től volt lehetőség tehetségfejlesztői szakértő szakot végezni és nemzetközi tehetségfejlesztői diplomát szerezni, amit jómagam is elvégeztem a Kossuth Lajos Tudományegyetemen. A *Kitűnőek Iskolája* ekkor még nem volt része a hazai tehetségfejlesztő szakirodalomnak.

Végezetül elmondhatom: a válaszokat megkaptam. Kirajzolódott előttem, hogy Zilahy Lajos írói és közéleti tevékenysége mellett milyen állhatatosan küzdött – sokak számára ismeretlen – fiatalkori álma megvalósításáért. Zilahy életététjét „babérok” és kudarcok kísérték. Nem sikerült emelt fővel hazatérnie, sem az „én nem kérem, hanem adni jöttem” szándékát beváltania. Ellentmondásos személyiségnek tartották; az igazság azonban a részletekben keresendő. Jobbról és balról is támadták. Méltatlanul illeték a következő jelzőkkel. Itthon „lelki zsidó, amerikanizálódott értelmiségi”, míg az USA-ban „rohadt kommunista”. Tudomásom szerint nyugati tartózkodása alatt soha nem kritizálta a hazai eseményeket. Ezért így alaptalanul kerekedett Amerikában kommunista, itthon pedig reakciós híre.

Megítéléséről az „Oly korban éltem én e földön...” kezdetű Radnóti-vers jut eszembe. Sokszor igazságtalanul beletiptortak pusztán azért, mert hiányos információkkal rendelkeztek róla és tevékenységéről. Generációk nőttek fel úgy, hogy Zilahy Lajos munkásságát nem ismerhették (ugyanis tiltólistára került), amit méltatlannak tartok. Megpróbálták a feledés homályába süllyeszteni, mint Márait is. Zilahy Lajos nem volt a mai értelemben vett „celeb”. De igenis gazdag életművet hagyott örökül. Olyan kitűnő, maradandó műveket adott nekünk, mint *A fegyverek visszaneznek*, *A lélek kialszik* vagy *A két fogoly*. Utóbbi regényével világsikert aratott. 1930-ban megkapta érte a Corvin-koszorút.

A név viselése nagy felelősséggel jár, még mindig tapadnak hozzá negatív jelzők. Örömmel tapasztaltam, hogy szülővárosában, Nagyszalontán szobrot állítottak emlékére. Büszkeséggel tölt el, hogy nagyrészt rehabilitálták a szerzőt – a Duna Tv például időnként vetíti a filmjeit. 2020-ban az Új Színház műsorára tűzte a *Fatornyokat*, amit 2023 tavaszán újra láthattak a nézők. A *Kitűnőek Iskolája* pedig – ezen esszé központi témája – az egyetemi képzésben a tehetségfejlesztő szakon a szakirodalom részévé vált. ♣

Eötvös Loránd báró (Székely Aladár felvétele, 1912)

EÖTVÖS 175

Báró Eötvös Loránd, a természettudományok világszerte elismert, munkásságával máig ható kutatója és oktatója, a tudományszervező, az államférfi és az ifjúságnevelő tudós 175 éve, 1848-ban született. Az Eötvös Loránd szellemi örökségét ápoló szervezetek, intézmények és egyesületek 2023-ban az évforduló alkalmából mindenütt rendezvényeket tartanak. A programok július 27-én, Eötvös Loránd születésnapján kezdődtek, és folyamatosan, szeptember végéig tartanak.

Különleges eseménynek ígérkezik a Magyar Tudományos Akadémián szeptember 20-án megrendezésre kerülő tudományos emlékülés, Freund Tamás akadémiai elnök megnyitójával. A nemzetközi *Eötvös 175* programok közül kiemelkedik az International Union of Geodesy and Geophysics (Nemzetközi Geodéziai és Geofizikai Unió) berlini kongresszusa, ahol a Földfizikai és Űrtudományi Kutatóintézet kiállítja az egyik legszebb *Eötvös-ingát*.

Az *Eötvös 175* eseménysoráról programfüzet készült, amely nyomtatásban és online is elérhető. Az érdeklődők informálódhatnak info175@eotvos100.hu honlapon is. ➡

Báró Eötvös Loránd menedékház, Dobogókő

A világhálóra költöztetett emberi kapcsolatok napjainkban már inkább csak felszínes kulturális benyomásokat, pillanatokra töredező élményeket nyújthatnak. Hogyan reagáljon ebben a helyzetben a Magyar Művészeti Akadémia a közvéleményt formáló tömegkultúrára és divatokra? Ezekről a kérdésekről és a legújabb kulturális trendekről beszélgetett *L. Simon László*, a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója *Richly Gáborral*, az MMA főtitkárával és *Hoppál Péter* miniszteri biztossal július 19-én Tuszványoson, a nyári szabadegyetemen. Richly Gábor erdélyi látogatása során három helyszínen – Kolozsváron, Sepsiszentgyörgyön, Csíkszeredában – találkozott erdélyi akadémikusokkal, köztestületi tagokkal és ösztöndíjasokkal, hogy felmérje, miként látják az MMA eszközrendszerét, reális jelenlétét a térségben, illetve milyen lehetőség és igény mutatkozik a MMA Titkársága regionális központjának megalapítására Erdélyben. A főtitkár a beszélgetés során találkozott az ottani magyar kulturális élet szereplőivel is. A tágas spektrumú, nagy ívű beszélgetésből most Richly Gábornak az MMA álláspontját reprezentáló véleményét adjuk közre.

– A kulturális trendek nem magyar specifikumok, hanem nemzetközi, európai vagy globális összefüggésekbe illeszkednek, és elválaszthatatlanok az aktuális gazdasági, társadalmi, technológiai folyamatoktól – állapította meg Richly Gábor a beszélgetés elején. Milyen reális célokat érdemes kitűzni válaszul? – Az atomizálódó társadalommal szemben lehet és kell akár szélmalomharcnak tűnő utóvédharcot is folytatni, még ha a világban zajló folyamatokat nem is tudjuk visszafordítani – mondta az MMA főtitkára. Majd így folytatta: – Hiszünk a valós jelenlét: a személyes kapcsolatok, a közösségteremtő események és a művészettel való elmélyült, testközelű találkozások erejében, mert ezek az élmények és tapasztalások az igazán meghatározóak életünkben. S ha ez így van, akkor az MMA-nak akár a pillanatnyi trenddel szemben is ennek megfelelően kell meghatároznia törekvéseit, céljait. Gyakran tapasztalhatjuk, hogy már nemcsak a fiatal nemzedék, hanem az idősebb generáció is a világhálóról szerzi a legtöbb benyomást és élményt. Elsőnek a mobiltelefonjáért nyúl, ha tájékozódni akar egy kérdésben. Mindeközben a számunkra fontos értékek, a minőség és a hagyományos szépségideál defenzívája látható szerte a világban. Milyen válaszaink vannak erre a jelenségre? Az értékvilágunknak és minőségeszményünknek megfelelő kulturális termékek kerüljenek fel a világhálóra, magyarán nem elég könyvet kiadni, hanem minden államilag támogatott könyv jelenjen meg e-book, elektronikus könyv formában is – folytatta Richly Gábor. – Kulturális programjaink szintén legyenek megtalálhatók a világhálón: a YouTube-csatorna, a Facebook-oldal, a 3D-kiállítás és a digitális adatbázis ugyanis megsokszorozza a közönséget, és talán kedvet támaszt azoknak is a kizögzülésre, akik eddig csak az internetről követték az eseményeket.

A mélyülő nemzetközi gazdasági-társadalmi válság miatt élesedő feszültségek figyelhetők meg a közéletben, a politikában és a kultúra területén egyaránt. Miközben világtrend az eltörlés kultúrája – cancel culture –, és általános a valóságshow-val leírható szórakoztatóipar térnyerése is, a különféle művészeti csoportok és irányzatok itthon egymás ellen hadakoznak.

A csíkszeredai megbeszélésen

Egyediség vagy reprodukálás?

Kulturális trendekről a 32. Bálványosi Nyári Szabadegyetemen

Hoppál Péter, L. Simon László és Richly Gábor Tusnádfürdőn

– Miért ne gondolkozhatnának úgy a magaskultúra képviselői, hogy bár nem mindenben értenek egyet, de az eltörlés kultúrájához vagy a valóságshow-k világához képest mégiscsak ők azok, akik együtt magasabbra tudják tenni a léceket? Most ugyanis már azért kell küzdeni, hogy a társadalom elfogadjá: a magaskultúra is egy az érvényes narratívák közül, és nem csak az van, amit a tömegeknek kínálnak – figyelmeztetett Richly Gábor. – Mi, magyarok erősek vagyunk abban, hogy az igazság kizárólagos birtokosaként a másik ellenében fogalmazzuk meg önmagunkat. Némi malíciával szoktak utalni rá, hogy az MMA-t sokan a ketrecharccal – mixed martial arts – azonosítják, mert ugyanaz a szervezet rövidítése, de mi, a magaskultúra követői mégse ketrecharcosként ugorjunk egymás torkának, inkább próbáljunk összefogni, mert különben menthetetlenül el fognak törölni bennünket. Aki a MMA történetét ismeri, az tudhatja, hogy az intézmény létrejöttét erőteljes ideológiai viták kísérték – emlékeztetett Richly Gábor. – Pedig ma már nem az alapítást kísérő ellentéteken kellene rágódnia, hanem megfogalmazni közös célokat, amelyek mentén össze tudunk fogni, együtt tudunk működni. Az MMA feladata az, hogy a kortárs magyar művészeti élet széles spektrumát lefedje, támogassa és képviselje – tiszteltben tartva, hogy nem mindenről gondolkozunk egyformán.

Hoppál Péter „trendi” kékfestőmintás inge ürügyén Richly Gábor felidézte a Műcsarnokban rendezett, *LélekFormák* címet viselő II. Népművészeti Nemzeti Szalon koncepcióját: a kiállítás bemutatta,

hogyan értelmezték elődeink a hagyományt, tették érvényessé a maguk számára generációról generációra, és mit jelent a népi iparművészet a mi hétköznapjainkban vagy a kortárs művészeteknek.

– A kiállítás koncepcióját végigkövetve találjuk meg annak az általánosabb kérdésnek is a kulcsát: milyen módon érdemes reagálni a mai kulturális trendekre. A megmaradás tétje a változásokhoz való alkalmazkodás képessége. Ennek konzervatív értékeltvű formája, ha saját hagyományainkra, erősségeinkre támaszkodó választ adunk az új kihívásokra. Nem elég lemásolni mások sikeres mintáját, receptjét – jelentette ki a főtitkár –, vagy várni, hogy majd mások ránk kényszerítik a saját korszerű válaszaikat. Magunkra szabott választ kell adni a kor kihívásaira, és ebben a művészeti élet korszerű, innovatív művelése segíthet.

L. Simon László kérdésére, hogy vajon az angolszász kultúra dömpingje mennyire fenyegető a magyarokra nézve, Richly Gábor kifejtette: önpusztító felülni a trendeknek, és csatlakozni ahhoz a nemzetközi kórushoz, hogy konyhanyelvűként vagy a szépirodalom „rezervátumában” tartsuk meg anyanyelvünket – mint egzotikumot –, mert minden, ami korszerű és jövőbe mutató, az úgyis angolul zajlik.

– Tudományosan igazolt tény, hogy mindenki a saját nyelvén tudja kreatívan leképezni a világot. Versenyképes természet- és társadalomtudományos innováció csak anyanyelven, anyanyelvű egyetemi és doktori képzés révén érhető el, miközben természetesen az angol nyelv is szükséges a nemzetközi kommunikációban.

Richly Gábor a beszélgetés végén utalt az MMA elnökének, Vashegyi Györgynek és az MTA elnökének, Freund Tamásnak azon, tudományosan is megalapozott meggyőződésére, hogy a kreativitást és a személyiség kiteljesedését a művészet általi nevelés révén lehet a leghatékonyabban biztosítani.

– Eszerint lenne érdemes újragondolni a közoktatást – tette hozzá. – A mesterséges intelligencia ugyanis egzisztenciális kérdéseket feszeget, és visszavezet az ember teremtett voltáig. Megismételhető lenne a teremtés csodája? Az MMA-ban a legkiválóbb művészekkel és életművekkel kerülök nap mint nap kapcsolatba, ezért pontosan látom az egyediség és a reprodukció közötti különbséget: élesen elválik a született zsenialitás és az igazi tehetség a mesterséges intelligenciától! Tóth Ida

A három kulturális követ beszélgetése

TEÁZÁS, NAPFELKELTÉBEN

A 10. Nemzetközi Színházi Olimpiáról

Győrött, a Moby Dick előadásán

A Szlovák Nemzeti Táncgyűttes Passió című előadása

Lucifer egyik alakja
Az ember tragédiájából az Eiffelben

„Harmincöt ország kétszáz társulata érkezik hazánkba a 10. Nemzetközi Színházi Olimpia keretében 2023. április 1. és június 1. között. A magyarországi olimpiához csatlakozó budapesti és a vidéki teátrumok egy külföldi és egy határon túli produkciót fogadnak – hogy melyeket, arról ők maguk döntenek. Így a Magyarországgal szomszédos országok magyar nyelvű színházi műhelyei is részei lehetnek az olimpiának, a külföldi társulatok meghívása pedig tartós nemzetközi kapcsolatok kialakulását jelentheti a magyar teátrumok számára” – így harangozta be a Nemzeti Színház még 2022 decemberében a 10. Nemzetközi Színházi Olimpia eseménysorát. És valóban, ahogyan joggal remélték, húsvétól Szent Iván éjjelég a világszínház ünnepi találkozópontjává vált Budapest és Magyarország. Sőt! A valóság túl is szárnyalta a számításokat, hiszen, ahogyan a Nemzeti Színház főigazgatója, a Kossuth-díjas rendező,

Vidnyánszky Attila, a színházi olimpia művészeti vezetőjeként a fesztivál végén az Origónak elmondta: „Az idén a világ legjelentősebb színházi eseménye volt ez, ahol négyszáz társulat hétezeröttszáz képviselője vendégeskedett hazánkban. És a társulatok száma még emelkedik a nyári és az őszi szabadtéri színházi bemutatók által.”

A számok tükrében is világos, hogy többkötetnyi élményanyagról lehetne beszámolni. Érdekes tehát az olimpia honlapján tallózni, és nemcsak a lezajlott színművészeti események, kuriózumok felől tájékozódni, hanem a még hátralevő nyár végi és őszi színházi produkciókra is felfigyelni. Most lapunkban mi csupán arra vállalkozunk, hogy néhány, képekben megörökített pillanat révén növeljük a színházszerető közönség érdeklődését. Ezért közreadjuk Vidnyánszky Attila összefoglaló gondolatait is az olimpiáról az Origónak adott interjúból. (A szerkesztő)

– Húsvétól Szent Iván-éjig a 10. színházi olimpia műsorainak többsége lezajlott. Hogyan értékeli a színházi olimpiát?

–Több szempontból is sikeres volt, véleményem szerint színháztörténelmet írtunk. Mert lebonyolítottunk egy olyan nagyszabású, nemzetközi színházi eseményt, amilyen még nem volt Magyarországon. Ez a rendezvény a világ legfontosabb színházainak sorába emelte a Nemzeti Színházat. Ezen túlmenően a 10. színházi olimpia az idén a világ legjelentősebb színházi eseménye volt, amelyen négyszáz társulat hétezeröttszáz képviselője vendégeskedett hazánkban. A társulatok száma még emelkedik a nyári és az őszi szabadtéri színházi bemutatók által. Rendkívül sikeres volt a rendezvény azért is, mert a friss adatok szerint az előadások látogatottsága kilencvenöt százalék felett van. Ez óriási eredmény. Évtizedeken át egyfajta bezártság jellemezte a magyar színjátszást. Sokkal kevésbé kommunikáltak a magyar színházak külföldi kulturális intézményekkel. Nem kerestek partnereket olyan intenzitással, mint például a románok vagy a lengyelek. Miközben csodálatosan széles spektrumú, színes színházi életünk van, a nemzetközi kapcsolatok mégsem működtek. Most – a színházi olimpiának köszönhetően – megtörtént a találkozás a külföldi társulatokkal Budapesten és vidéken is, olyan intenzitással, amire nem volt példa. Úgy gondolom, hogy ezek a kapcsolatok évekre meghatározzák majd a magyar színházak jövőjét. Jót tesz egy-egy társulatnak, ha külföldi vendégeket fogad vagy külföldre utazik, esetleg részt vesz nemzetközi fesztiválokon. Társulatépítő hatása is van, valamint sok erőt ad a színészeknek, színházi dolgozóknak a mindennapi munka mellett. Nem utolsósorban reális képet is alkothat saját magáról egy-egy színház, elhelyezheti magát Európa színházi térképén, ha látja, hogy milyen előadások születnek a világban. Az sem szegény, ha egy-egy izgalmas, érdekes újdonságot, amit külföldön látnak, kipróbálnak itthon. Aztán sikeres volt ez az olimpia azért is, mert rengeteg fiatal látogatta az előadásokat, akik vagy már ifjú kollégák, vagy szeretnének bekerülni a szakmába, vagy éppen egyetemen tanulnak. Olyan lehetőséget kaptak, amire korábban soha nem volt példa. Látták a világot. Látták az utakat, a különböző színházi formákat, megszólalási módokat. Azért is értékelem

Pirandello IV. Henrik című darabjának előadása a temesvári társulattól

Madách Tragédiája a Hajógyári-szigeten

Bánk bán? Jelen! – diákelőadás a kolozsvári alternatív társulattól

Csíksomlyói passió, előadás a bazilikánál

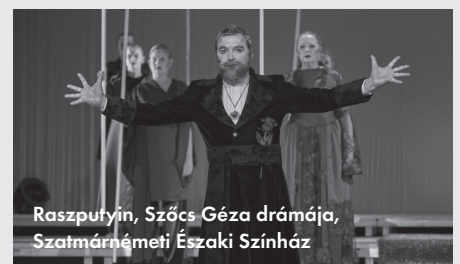
A Figura Stúdió Színház Portugál című előadása, gyergyószentmiklósi társulat

Győr, mozgásszínházi játék Dél-Koreából

Passió a bazilikánál

Raszputyin, Szöcs Géza drámája, Szatmárnémeti Északi Színház

Madách-projekt, Vidnyánszky rendezés közben

Jelenet Az ember tragédiájából

Schwajda György: Csoda, a petrozsényi társulat előadása

Büchner: Woyzeck, Nemzeti Színház

NEMZETI SZÍNHÁZ

Jelenet a Mindaz, ami történt című előadásból a Tüskecsarnokban

Madách-dráma
a Hajógyári-szigeten

NEMZETI SZÍNHÁZ
A NEMZETI SZÍNHÁZ

Jelenet a Nemzeti Woyzeck
című előadásából

NEMZETI SZÍNHÁZ

A Csíksomlyói passió
a bazilika előtt

NEMZETI SZÍNHÁZ
A NEMZETI SZÍNHÁZ

Fotó: Tólné Csaba

továbbá sikeresnek a színházi olimpiát, mert ebben a keszkesza, zűrzavaros világban párbeszédet tudunk folytatni. Kíváncsiak voltunk egymásra. Érdekeltek minket az, hogy Tibetben vagy Szicíliában milyen a színház. Fontos volt, hogy a világról másként gondolkodó emberek egy nyelven – a színház nyelvén – megszólalva közelebb kerültek egymáshoz. Rendkívüli volt például a *Madách-projekt*, amikor tizenegy ország kétszáz színészhallgatója tizenegy nyelven adta elő a hajógyári sziget egyik csarnokában *Az ember tragédiáját*. Azt hiszem, méltán megemlékeztünk Madách Imre születésének 200. évfordulójáról. Egy sor esemény, pillanat, mozzanat miatt lehetünk büszkéek, és még hónapok telnek el, mire fel tudjuk dolgozni azt az irgalmatlan mennyiségű dokumentumot, fotót, videót, érdekesebbnél érdekesebb felvételt, ami készült. Megjelenik majd egy dokumentumfilm a 10. színházi olimpiáról, és könyvet is szeretnénk kiadni. Sok még a feladat.

– Milyen visszajelzések érkeztek a külföldi társulatoktól, művészektől?

– Aki csak megfordult itt az elmúlt hónapokban, mindenki elismerően nyilatkozott a fogadtatásról, a kiszolgálásról. A tízezernyi külföldi vendég, aki az olimpia miatt jött hazánkba, jó hírért viszi Magyarországnak, a magyar kultúrának. Büszkén mondhatjuk, a 10. színházi olimpia azt is megmutatta a külföldieknek, hogy jeles kultúrnmazzettel van dolguk. Megtapasztalták, milyen rendkívüli tudású, komoly színházi szakembergárda áll készen, hogy minden igényüket kielégítsék. A külföldi művészek szuperlatívuszokban beszéltek az olimpia szervezéséről és a magyar színházi szakemberekről. Azt is megtapasztalták – és meg is osztották velünk –, hogy Magyarország és a rendezvény mennyire szabad szellemiségű, ahol valóban szabadon lehet kommunikálni, vitatkozni, érveket és ellenérveket felhozni. Nincsenek tabuk, nincsenek kötelezővé tett témák, nincsenek rájuk erőltetett gondolatok. Sajnos, ha elindulunk Nyugatra, ez már szinte sehol nincs így. Bátran merem állítani, hogy a 10. színházi olimpia az egyik legszabadabb kulturális rendezvény volt, amit a világon rendeztek.

„A 10. színházi olimpia jelképe egy bárka. A bibliai párhuzamot is megidézve ezen menthetjük át önmagunkat és értékeinket. Hogy hová? Azt reméljük, a békés jövőbe.”
(A 10. Nemzetközi Színházi Olimpia szervezői)

– Néhány héttel ezelőtt – a *Madách-projekt* keretén belül – *Az ember tragédiájának egyik próbáján beszélgettem magyar és külföldi színészhallgatókkal, akik azt mondták: csodálatos a közös munka, és egyetlen kívánságuk van csupán: bárcsak minden évben lenne színházi olimpia, és minden évben újra és újra együtt dolgozhatnának egy ilyen nagyszabású előadásban. Nyilván nem lesz minden évben színházi olimpia Magyarországon, de véleménye szerint van lehetőség hasonló projektre az olimpián túl?*

– Mivel meglehetősen költségigényes, ezért nem valószínű, hogy ilyen hatalmas méretben, ilyen szétterített formában minden évben lehetőség nyíljon a megszervezésére. Elindultak viszont a színművészeti egyetemek közötti együttműködések. Azokkal az egyetemekkel kötöttünk előzetes megállapodásokat, ahol – úgy érezzük – komoly munka folyik, és érdemes együtt dolgozni velük, mert lehet tőlük tanulni, és ők is úgy gondolják, hogy nálunk is komoly szakmai munka folyik, és tőlünk is tanulhatnak. Ennek eredményeként tervezzük, hogy minden évben találkozót szervezünk. Ha nem is lesz ilyen nagyszabású esemény, mint a *Madách-projekt*, de előreláthatólag nyári mesterkursusokra várjuk majd a külföldi színészhallgatókat. A kurzusok középpontjában vagy egy jelentős színházi mű vagy színházi szöveg lesz, amelyen majd közösen dolgoznak a magyar és a külföldi hallgatók. Hasznos esemény lesz ez nekik és az SZFE hallgatóinak is, ugyanis megismerik egymást, szót értenek

egymással, és akár életre szoló barátságok is szülehetnek.

– *Visszatérve a 10. színházi olimpiára: személy szerint önnek van-e olyan pillanat, esemény, amely megmarad, amelyet nem felejt majd el?*

– Nagyon sok ilyen pillanat van. Szeretettel közeget sikerült kialakítanunk itt, a Nemzeti Színházban az olimpia ideje alatt – ez az érzés, ez a hangulat egészen biztosan megmarad a szívemben. De az a pillanat is, amikor a gyerekek felszabadultan kihívtak engem *Az ember tragédiája* után, és együtt tudtunk örülni, hogy sikeresen színpadra vittük ezt az egészen különleges, nagy ívű előadást. Azt

Vidnyánszky Attila
rendező, a színházi
olimpia művészeti
vezetője

sem felejttem el soha, amikor Szlava Polunyin előadása után több száz ember labdázott a nézőtérben, és nem akart elmenni a színházból. Felejthetetlen az Alessandro Serra *A vihar* című előadása után felharsanó tapsvihar is. Heiner Goebbels *Mindaz, ami történt és történhetne* című előadásának záró képe is egy életre megmarad, amikor a Tüskecsarnokban az utolsó tíz percben madarak szálltak a meszesedésbe. Örökké emlékezni fogok arra a hajnalra, amikor az indiai, hét és fél óras előadás után kimentünk a színház elé a színházi olimpia zászlajához, és teáztunk a napfelkelésben. Még most is megindít, ha eszembe jut a *Csiksomlyói passió* a Szent István-bazilika előtt, amikor együtt énekeltük a közönséggel a Boldogasszony anyánkat és a magyar himnuszt. Zengett az egész tér. Felemelő érzés volt. Annyi, de annyi megható, csodálatos pillanat történt a színházi olimpia hetei alatt, hogy nehéz lenne felsorolni az összeset. Ráadásul egy sor rendezvényre nem tudtam eljutni, csak a hírért hallottam, hogy milyen jól sikerült a Duna menti városok fesztiválja és a pécsi diáktalálkozó. Tudom, hogy az amatőrök mennyire kiválóan szerepeltek Debrecenben. Ahogy azt is elmondták, hogy micsoda karnevált varázsoltak a bábszínházak az Andrassy útra. Rengeteg esemény zajlott az elmúlt hetekben Budapesten és vidéken is. Ha bárkinek megmutatom a 10. színházi olimpia műsorfüzetét, alig hiszi el, hogy a költségvetésünkből ezt mind meg tudtuk valósítani. ☘

(Vági Barbara, Origo.hu., 2023. július 3.)

MADÁCH-PROJEKT 2023

A *Madách-projekt 2023* az év kiemelkedő nemzetközi felsőoktatási kulturális eseménye, amelyben egy közös nagyprodukció keretében, négy kontinens tizenegy országának színművészeti szakos hallgatói mutatták be Madách Imre legismertebb alkotását, *Az ember tragédiáját*, mégpedig a színházi olimpia programjának részeként. Tizenegy ország színművészeti egyetemeiről érkeztek hallgatók Budapestre, hogy saját feldolgozásukban adják elő a tragédia egy-egy jelenetét. A Madách Imre születésének 200. évfordulója alkalmából – Vidnyánszky Attila által – életre hívott projektben a tizenöt színt a hallgatók saját anyanyelvükön, saját rendezésben, az általuk megálmodott díszletekben játszották. Joggal tekinthetjük páratlan kulturális misszióknak a *Madách-projekt 2023* vállalkozást, hiszen négy kontinens fiatal egyetemistái a magyar irodalom egyik remekművével foglalkoztak hónapokon át, hogy saját színházi gondolkodásmódjuk szerint, saját kultúrájuk szűrőjén keresztül mutassák be a magyarországi közönség előtt, gazdagítva ezzel a Madách-mű nemzetközi tekintélyét is.

A CSÁSZÁRNÉ SZOLGÁLATÁBAN

Ezen a címen írta meg Marton Zoltán feleségének, Marton Évának, a világhírű operaénekesnőnek a káprázatos pályáivét, és a munka előkészületeiről a Lyukasóra múlt évi decemberi számában beszámoltunk olvasóinknak. A könyv az idei könyvhétre meg is jelent a Magyar Állami Operaház gondozásában, Ókovács Szilveszter főigazgató előszavával. A császárné szolgálatában című kötetében a szerző ötvenkét esztendő naplói alapján számol be teljes őszinteséggel életük történetéről, Marton Éva csodálatos karrierjéről a kezdetektől fogva. Mostani számunkban Marton Zoltán megjelent kötetéből adunk közre érdekes részletet, idézve néhány gondolatot Ókovács Szilveszter előszavából is. (A szerkesztő)

ÓKOVÁCS SZILVESZTER ELŐSZAVÁBÓL

„Orvosok írását csak patikusok tudják olvasni.” A közkeletű vélekedést vissza-kézből cáfolja Marton G. Zoltán sebész főorvos könyve, akit egész életében boszszantóan leprofesszoroztak. Mivel az a tapasztalatom, hogy emberek amúgy sosem kérik ki maguknak, ha egy grádicsal feljebb szólítják meg őket, ez az őszinteség máris megkapó. Marton főorvos kötete tehát nemcsak olvasható, de egyenesen az olvasmányosság új dimenzióját nyitogatja: keresetlen, majdnem illetlen, csaknem kínosan szókimondó – de sosem bántó. Amiről pedig hallgat, látványos hallgatás az, következésképp diszkrét is. És mindig az igazság érdekli, ebben olykor még imádott asszonyával szemben is ugyanúgy kérlelhetetlen.

De vajon ki szerző? Egy orvos? Egy férj? Egy apa? Egy autodidakta menedzser? Egy született operarajongó? És ki a hős? A világ egyik legnagyobb szopránja? Egy feleség? Egy anya? Egy életre szóló játszótárs? Netán mégis inkább maga a szerző? Az orvos, a férj? Eldönthetetlen, mert Marton G. Zoltán (párhuzamos) életrajzi mimikrije szédítő villódzása egy nemzetközi karrier történetének, egy orvosi pályának, egy család életének. És az opera világának abból az idejéből, amikor még a lemezek és a közvetítések révén sztárokat lehetett felépíteni és megismerni, amikor a rajongás ma már e körben ismeretlen mértéke volt természetes.

A szerző e szálakat életszerűen összegubancolja, és olyan kalendáriumszerű tálalásban adja elénk, amelyben hol saját életének pauszpapírján át sejlik fel Marton Éva utánozhatatlan pályája, alakja, hol fordítva: a művésznő sikereinek hátterében, ha nem is objektívvá, de rendkívüli szubjektívvá zoomolhatunk arra a személyre, aki valószínűleg ugyanolyan varázsló a backstage-ben, mint a XX. század legjelentősebb magyar énekesnője az operaszínpadon. Komplementer működése ez egy kivételes házaspárnak...

DR. MARTON G. ZOLTÁN

Manilai karácsony

(Részlet A császárné szolgálatában című kötetből)

Éva Chicagóból repült Manilába, ahol az Andrea Cheniér-ben Maddalenát énekelte Plácido Domingo partnereként, én a gyerekekkel Hamburgból.

1979. december 18-án Zolika még az első órán iskolában volt, aztán betegsége hivatkozva az *au pair* elhozta. Janet a gyerekeket és a csomagokat taxival hozta a repülőterre, ott találkoztunk. Akkoriban a beszállás lényegesen simábban ment, mint manapság. A landolás alatt egy szülés beindulásánál segédkeztem, amit aztán a kifutópálya mellett a rohamkocsiban a mentősök fejeztek be. A repülőtéren nem várt minket senki. Fülledt meleg volt. Taxival mentünk a hotelbe, ahol a San Franciscó-i Opera társulatát szállásolták el. Éva nem volt ott. A művészeket ugyanis a palotában helyezték el. Miután sikerült tisztázni, hogy kik vagyunk, limuzinnal szállítottak minket. No ott már körülugráltak minket, közben Éva is megérkezett a próbáról. Nagy volt az öröm, Éva csak úgy sugárzott, jó volt látni, mennyire boldog, legalábbis addig a percig, amíg ki nem csomagolták a gyerekek holmiját. Úgy látszik, a hazai női személyzet azt hitte, hogy az Alpokba megyünk, mert csak téli holmit pakoltak. Hát akkor én minden voltam, csak aranyos férj és gondos apa nem... A kedélyek persze hamarosan megnyugodtak. A gyerekek beestek az ágyba, mi pedig örültünk egymásnak. A virágok – és Éva – bódító illatát a mai napig érzem!

Az első reggelit egy közel tizenöt méteres asztalnál szolgálták fel, melynek közepén legalább egymásmágyarási friss déligyümölcsöt halmoztak fel, köztük olyanokat, melyeket most láttunk először. Néhány ma is a kedven-

ceink közé tartozik. Reggeli után szóltak, hogy előkészítették mindent, mehetünk nyári ruhát vásárolni. Előállt a limuzin, biztonsági kocsi elől, biztonsági kocsi hátul, megkülönböztetett jelzéssel száguldottunk a kijelölt áruházba. Még New Yorkban mondta Zoli, mikor először ültünk együtt egy hosszú limuzinban, hogy kíváncsi lesz, milyen érzés, amikor majd egyszer rendőri kíséret vezet fel minket. Hát most bekövetkezett, és persze nagyon tetszett neki a szituáció. Egyirányú utcában a forgalommal szemben haladtunk, előttünk a nyitott dzsipből kihajoló rendőr gumibottal verte az embereket, hogy kitérjenek az útból. Ez nagyon nem a mi világunk. A gyerekek arcára fagyott a mosoly, és elcsendesedtek.

Az áruház teljesen üres volt, kiürítették miattunk, csak biztonsági emberek szaladgáltak ide-oda. Évát a tulajdonosnő kísérte néhány kiválasztott elárússal. Hűtött friss gyümölcslével kínáltak, a kért árut odahozták, Évának csak ki kellett választania, amire a szüksége volt. Természetesen fizetésről szó sem lehetett. Mire hazaértünk, a lakosztályunkban volt a ruhás csomag.

Az első *Tosca*-előadás előtt eljátszották az amerikai és Fülöp-szigeteki himnuszt. Én a Marcos házaspáré (Ferdinand Marcos 1965 és 1986 között volt az ország elnöke) melletti páholyban kaptam helyet, néhány bennfentes és Marta Domingo asszony társaságában. Az előadás kiválóan sikerült, a Marton-Domingo-Díaz-trió a legjobbat nyújtotta a San Franciscó-i zenekarral, Kurt Herbert Adler vezényletével. Utána Marcos elnök ültetett vacsorást adott legalább ezer fő részére. Az elnöki udvartartás, az operai stáb, valamint a hozzátartozók az óriási teremben, a pódiumon szemben ültünk. Én az Adler feleségével egészen a szélen kaptam helyet, amiért az elnök jobbján

A Császárné szolgálatában

I.

Manilai karácsony 1979,
Marton Éva a gyerekekkel

Imelda, az amerikai
követő, Éva és Diana,
Manila 1979 december

Marton Zoltán orvosi ügyelet
előtt, Hamburg, 1979

Marton Éva
lányával,
Dianával

Marcos elnökkel és feleségével, Imeldával Manilában

ülő Éva panaszt is tett Imelda Marcossal. A tömeg ellenére kellemes hívős volt, a terem közepén egy óriási fából faragott csillár ezernyi égője világított, és felejthetetlen, bódító virág-illat áradt. Néhány beszéd után, aminek a felét sem értettem, kezdődhetett a vacsora. Ennyi pincért egyszerre kiszolgálni azóta sem láttam, az volt az érzésem, hogy minden vendégre jut egy. Még vacsora előtt tájékoztattak bennünket, hogy enni csak akkor szabad, miután az elnök elkezdett, amikor pedig befejezte, mindenkinek abba is kellett hagynia. Miután nem tudtam, milyen étvágya van az elnöknek, mindent, amilyen gyorsan csak lehetett – etikett ide, etikett oda – belapátoltam.

A vacsora még éjfél előtt befejeződött. A társulat kb. kétszáz-háromszáz meghívott vendéggel a palota diszkójában folytatta a szórakozást. Nejem megmutatta, hogy nemcsak énekelni, hanem táncolni is tud. Aztán Imelda asszony kedvesen felajánlotta nekem, hogy válasszak a tíz csodálatos, feltűnően átlátszó, abszolút mini, fehér tüllruhába öltöztetett helyi szépség közül. Bár az ötletet nem tartottam rossznak, mielőtt elcsábulhattam volna, megjelent drága nejem, és egy királynői mozdulattal eltávolította a tíz hölgyet. „Ő már választott” – mondta Imelda asszonynak, aki az arcomat látva jót nevetett. Hajnali öt körül indultunk haza. A diszko a második emeleten működött, spirális alakú, gyönyörű, faburkolatú korlátal szegélyezett lépcsőházzal. Évának, az első emeletet elhagyva, mint gyerekkorában oly gyakran, kedve támadt lecsúszni a korlátan. A buzgó hadügyminiszter, aki különben is rajongva nézte nejemet, rögtön felajánlotta, hogy ő majd lent elkapja. A kis huncut különben alig ért Éva melléig, de sportos kiállású volt. Éva, rá oly jellemző módon azonnal cselekedett: felpattant a korlátra, és elkezdett fenéken lecsúszni. A gyorsulásban selyemruhája is segítette cseppet sem csontváz alkatú nejemet. Hadügyminiszterünk elszántan várt a földszinten. Éva pillanatok alatt lesöpört a korlátan – egyenest a jöember karjaiba. Majdnem agyonütötte. A szerencsétlent úgy kellett Éva alól kibányászni – gondolom, nem ilyen pozícióról ábrándozott –, isteni csoda, hogy nem történt semmi bajuk, legalábbis első orvosi vizsgálatom alapján. Gyorsan visszamentünk a lakosztályunkba. Ismét bebizonyosodott, hogy Évának igaza volt: igen, én már választottam, méghozzá milyen jól! A szobában Marcos elnök ajándéka várt, hatalmas, Éva-méretű orchidea. Másnapra kialudtuk magunkat. Miután lassan megszoktuk a trópusi időjárást, kérésemre precízen elkészítették a két darab kispályás focikaput, még hálót is raktak rá, ezzel megkezdődtek a mérkőzések. A csapatokat a szereplők, a személyzet, a biztonsági emberek és mi alkottuk Zolival. A kiadós játék után birtokba vettük a palota úszómedencéjét, a

személyzet emberei oda már nem követhettek bennünket.

Egyszer megpróbáltunk Zolival kiszökni a palotából, hogy egy kicsit körülnézzünk. Mondanom se kell, a biztonsági emberek még időben utolértek minket, és szinte sírva kértek, hogy ezt ne csináljuk, mert ha velünk valami történik, akkor nekik végük van. Így maradtunk továbbra is az aranykalitkában. Este fogadást adott a társulat részére az amerikai nagykövetség asszonya. Egy kedves fénykép őrizi a négy hölgyet: Imelda asszonyt, a nagykövetség asszonyt, Évát és Dianát. Lett volna még egy fogadás, de azt a másnapi előadás miatt lemondtuk, és inkább a személyzettel és a gyerekekkel önfeledt bújócskát játszottunk, majd egy könnyű vacsora után nyugovóra tértünk. Másnap focival és fürdéssel telt az idő.

A második Tosca-előadáson ezúttal az a megtiszteltetés ért, hogy Imelda asszonnyal ülhettem a páholyukban. Kifejezetten szép nő volt. Számos grandiózus építkezést végeztetett, és élénken támogatta a kulturális életet. Ennek keretében került sor Manilában a Tosca bemutatására is. A páholyt jó néhány centis golyóálló, átlátható páncélüveg védte. Miután viszonylag magas növésű vagyok, a fejem kilátszott. Szinte ösztönösen lecsúsztam az ülésen. „*Félsz?*” – kérdezte Imelda asszony nevetve. „*Nem, csak nem vagyok golyóálló*” – válaszoltam. Erre minden átmenet nélkül megmutatta a karján a merényletekből származó lövési sérüléseket. Szünetben a VIP-helyiségbe tévedt, vagy szándékosan bejött egy farmernadrágos fiatalember, és egyenesen Imelda felé tartott. No, megmutathattam, mire vagyok képes, hogy engem sem a golya költött. Miután ismét rend lett, Imelda teljesen megváltozott, a biztonsági embereket és a magas rangú kíséreit olyan hangon teremtette le, hogy nekem felállt a szőr a hátamon. „*Még azt mondtad, hogy te félsz?*” – szólt oda nekem, amikor ismét a páholyában ültünk, de most már ismét a szépasszony volt, és nem az uralkodó. „*Nem, csak nem szeretem, ha tehetetlenül kiszolgáltatott vagyok*” – válaszoltam. Szótlanul, hosszan végigmért, én pedig ismét lecsúsztam a páncélüveg mögé. Kezdődhet a második felvonás...

Előadás után Imelda asszony adott fogadást a palota varázslatos parkjában. Kis idő után egy fiatalember csapódott hozzám. Magyarul szólított meg, és egy velünk szomszédos ország követségének munkatársaként mutatkozott be. Dicsérte az előadást, majd minden átmenet nélkül megkérdezte, hogy én, a művész nő férje tényleg német sebészprofesszor vagyok-e, mint ahogy azt az amerikai sajtókonferencián mondták. „*Először is magyar vagyok, másodsor, ugyan egy német sebészeti klinikán dolgozom, de csak főorvosként.*” „*Érdekes! És mondja, az előadás szünetében történtekkel*

kapcsolatban, hol kapott harci kiképzést?” „*De kíváncsinak tetszik lenni... Még a katonaságnál, a határőrségnél, és azóta olykor magánemberként, felfrissítem ez irányú ismereteimet. Ha volna még további kérdése, azt a San Francisco-i Opera sajtóirodáján írásban tegye fel. További kellemes estét!*” – és barátságosan mosolyogva otthagytam. Nem láttam többet, és a sajtóirodához sem érkezett semmilyen kérdés. Sosem derült ki, hogy kinek a szolgálatában állhatott a jóember.

Másnap Imelda asszony vezetésével egy német gyártmányú autóbusszal vittek minket egy kihelyezett kulturális ifjúsági központba, ahol az egész délelőttöt töltöttük. A fiatalok különféle műsorait néztük meg, közös játékokban, népi szokásaikban vettünk részt. Kora délután tértünk vissza Manilába, városnézésre. A mi autóbuszunkból Imelda asszony jórészt maga mutatta meg az egyes helyeket, és mesélte el történetüket. Éva lemaradt minderről, mert *A végzet hatalma* keresztmetszetét próbálta.

24-én este mindenki átjött hozzánk, hogy közösen ünnepeljük a karácsonyt. A feldíszített óriási műfenyő teljes fényében ragyogott, a vacsora után összegyűltünk körülötte, karácsonyi dalokat énekeltek, nélkülem, mert nekem – hála Istennek – hallásom ugyan van, de hangom nulla. A gyerekekkel játszottunk, és még kisebb ajándékokra is futotta. Nagyon sok országból gyűlt össze a csapat. Igazi hangulatos, békés nemzetközi karácsony volt.

25-én *A végzet hatalma* keresztmetszetét adták elő a Rizal Parkban lévő szabadtéri színpadon. José Rizal hazafi, író és költő volt, aki 1896-ban kivítta a spanyol királyság ellen a Fülöp-szigetek függetlenségét. Az ő tiszteletére nevezték el a hatalmas, száznegyven hektáros parkot, és a közepén emlékművet emeltek, amely egyben a zéró pontnak is számít a Fülöp-szigeteken. Az ingyenes koncertre huszonöt-harmincezer néző gyűlt össze. Gyerekeink közepén, külön ültek az első sorban, Marcos és Imelda asszony tőlük jobbra, a biztonsági emberek gyűrűjében. Én a színpad mögött Évának segítettem. Főleg a folyadék-utánpótlás miatt, mert a hőség és a pára szinte elviselhetetlen volt. A színpad fedelet kapott. Szinte állt a levegő. Ennek ellenére a Marton-Giacomini-Diaz-csapat Kurt Herbert Adler vezényletével újra kitett magáért. Még a számtalan ide-oda futkosó – mi több, még a színpad tetején is figyelő – biztonsági ember, valamint a kóbor cicák nyávogása sem zavarta őket. A közönségnek nagyon tetszett a produkció. Az előadás után a Marcos házaspár ismét fogadást adott, és minden résztvevőt gazdagon megajándékozott.

27-én lement a harmadik *Tosca*. Miután a Domingo házaspár a második előadás után már elrepült, így ezen az estén is Giacomini énekelte. Én pedig a páncélüveg mögött lehúzódva, Imelda asszony oldalán hallgattam végig ezt az előadást is.

Indulásunk előtt Imelda asszony még megmutatta a gyerekeknek az Első Palotát és a nagytermet a fafaragásos óriási csillárral. Invitált maradásra, nehezen értette meg, hogy szilveszterkor ügyeletes vagyok. „*Mindenki által szeretett doktor, vigyázzon a családjára, és New Yorkban, a Gioconda-premierén találkozzunk*” – mondta búcsúzásul. Az egész személyzet kikísérhetett minket egészen a repülőgépig. Érzékeny, szeretetteljes búcsút vetünk tőlük, sajnálták, hogy elmegyünk, mert, ahogy mondták, a következő állami küldöttség, amelyiket ide várnak, már közel sem lesz ilyen barátságos társaság.

*

Eilbeckben. Hamburg, 1979. december 31. A Fülöp-szigeteki repülőtérszolgálat gépe Imelda külön bemutatója miatt másfél órással később indult el. Természetesen első osztályon repültünk, a gyerekek vacsora után már el is aludtak.

Amikor 29-én délelőtt landoltunk a hideg Hamburgban, a vámos rögtön kiszúrt egy fafaragásos ládát, ami nem is volt olyan kicsi. Mi csak annyit tudtunk róla, hogy Marcosék külön ajándéka. – *Honnan jöttek? – Manilából – Mi van benne? – Ajándékok a Marcos házaspártól. – Viccel? – Nem, miért viccelnék!? – Nyissa ki!* Előkotortam a lakathoz tartozó kulcsot, és kinyitottam a ládát. Rögtön a tetején volt a Marcos házaspár bekeretezett képe és a szöveg: „*To Eva and Zoltan with Love Imelda and Ferdinand Marcos.*” Miután útleveleinkben láthatta, hogy egyikünk Éva és a másikunk meg Zoltán, rájött, hogy nem fullentettünk...

Pedig amikor otthon kipakoltuk a ládát, kiderült, hogy bizony bőven lett volna elvámolni való. Először is két karóra, Évának egy Chopard-21 Happy Diamonddal (azóta is hordja), nekem egy sportos Cartier. Két cse-resznye nagyságú igazgyöngy fülbevaló és egy ugyanakkora gyűrű, nekem egy aranybevonatú asztali állóóra, amelynek a számlapján minden harmincadik másodpercben megjelenik Imelda asszony profilja. Még most is itt van, velem szemben, de sajnos már nem működik. Kaptunk még egy ezüstből font kosarat, benne egy kagylókból összeállított virágcsokorral, és egy kagylókból készült fürdőszoba-garnitúrát. De voltak még a ládában különféle nemzeti szöttek, terítők, valamint bambuszából készült, leheletvékony, ingnek való anyag, no és kagylóból készült keretben Imelda és Ferdinand Marcos nekünk dedikált képe.

Arra a kijelentésemre, hogy ez egy felejthetetlen, mesészerű élmény volt, de számunkra messze van a valóságtól, az ötéves Diana csendben megjegyezte: „*Igen, papa, de ennyi szegény embert sem láttam még soha.*” A valóság számunkra az volt, hogy december 31-én várt a munka, ügyeletes voltam a klinikán, Évának pedig január 2-án be kellett ugrania a római *Toscába*, melyet Daniel Oren dirigált.

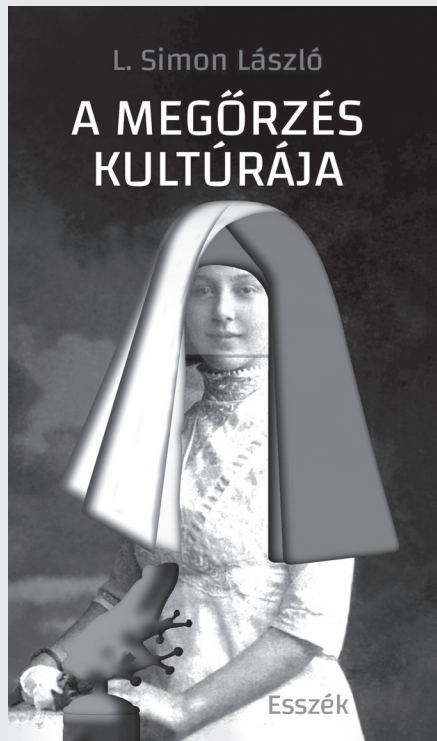
A szilveszteri buli ezúttal elmaradt. ☛

A MEGŐRZÉS KULTÚRÁJA

„A nemzet a tudás maga. S ha ez így van, létünk, nemzeti szuverenitásunk és egyéni szabadságunk ma egyaránt e tudás meglétén, illetve hiányán áll vagy bukik. Az egyszerre modern és konzervatív L. Simon László idejében fölismerte ennek a nemzeti hagyományainkban gyökerező tudásnak a fundamentális jelentőségét. S dacosan vállalja az ezzel a fölismeréssel mindenkor együtt járó írói felelősséget is” – írja Soltész Márton irodalomtörténész L. Simon László *A megőrzés kultúrája* című legújabb esszékiötetének konklúziójaként. A kötet szerkesztőjeként Soltész így folytatja: „L. Simon az a típusú gondolkodó ágens, aki a pártpolitikán túl íróként is utolsó leheletéig politizálni fog. Mert hiszi: nemcsak joga, de kötelessége is megszólalni, véleményt nyilvánítani – és általánosan közvéleményt formálni.” A Kertész Imre Intézet gondozásában, a Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Alapítvány kiadásában 2023 júliusában megjelent könyv az alkotó elmúlt két évben született alkalmi írásaiból válogat.

A szerző csaknem húsz írását összegző esszékiötetének első ciklusában az író műhelytitkaiba nyerhetünk bepillantást. A *Miért írok?* című, szenvedélyes hangú vallomás a szerző írói jubileumát, azaz első kötete megjelenésének negyedszázados évfordulóját ünneplő esten hangzott el, ahol Kassákra és Vörösmartyra hivatkozva jelölte ki saját feladatát: küzdeni, ereje szerint „a legnemesbekért”.

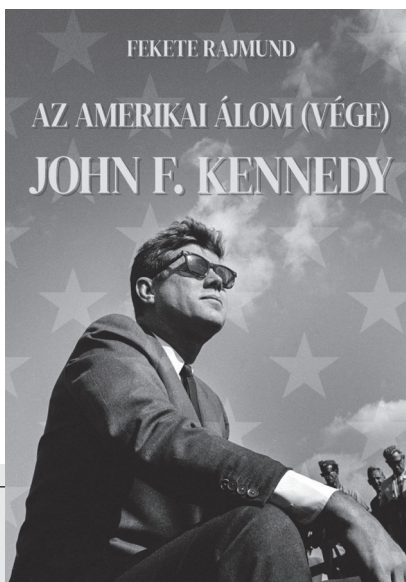
A címadó ciklus – *A megőrzés kultúrája* – a magyar múzeumügy megújítása jegyében fogalmaz meg diagnózist és terápiás javaslatot is egyszerre. L. Simon egyszerre ironikus-szórakoztató, egyszerre statisztikai adatokkal és konkrét stratégiai érvekkel körülbástyázott vitairatai nyilvánvalóvá teszik: őszinte elkötelezettség a közgyűjtemények megmentésének és modernizálásának, a mindenkor magyar értékek közkinccsé tételének.

„A nemzet közös ihlet” – ezen József Attilától származó idézet adja a harmadik ciklus címét, amelyben ismét az író L. Simon szólal meg: egyebek között kiemeli a hatvanéves *Magyar Műhely* köre általa vallott és védelt alapelveket és értékeket, majd a két legutóbbi, immáron a szerző elnöksége idején szervezett tokaji írótanácskozás megnyitó előadásait is olvashatjuk ebben a fejezetben.

A *Művészet és mesterségbeli tudás* című utolsó ciklusban négy kiváló kortárs művész, Pogány Gábor Benő, Horváth Éva, Elekes Gyula és dr. Mária egy-egy kiállításának megnyitóján elhangzott beszédét gyűjti csokorba – folytatva a 2012-es *Szubjektív ikonosztással* megkezdett műkritikai és művészetnépszerűsítő hagyományt. ❖ W. I.

L. Simon László József Attila-díjas író, költő, szerkesztő, kultúrpolitikus. Az irodalmi élet szenvedélyes résztvevője és képviselője, a magyar kultúrpolitika sokszínű és összetett életművel büszkélkedhető szereplője. Húszéves kora óta publikál, kezdetben verseket, rövidebb prózai munkákat, recenziókat és kritikákat, majd esszéket, tanulmányokat. Két és fél évtizedet tevékenykedett szerkesztőként olyan rangos folyóiratokban, mint a *Magyar Műhely*, a *Szépirodalmi Figyelő* és a *Kortárs*. Alapítása óta szerkesztője a *Kommentár* konzervatív társadalomtudományi folyóiratnak, ahol publikál is. A Magyar Írószövetségben eltöltött hat éves vezetői munkája során számtalan hazai és nemzetközi kulturális program, konferencia, előadás, könyvbemutató szervezése fűződik a nevéhez. Évek óta foglalkozik a kultúra finanszírozási kérdéseivel, a magyar közgyűjtemények helyzetével. 2010-ben egyéni országgyűlési képviselőként kezd el politizálni, 2011-től három évig a Nemzeti Kulturális Alap elnöke, közben az Emberi Erőforrások Minisztériumának kultúráért felelős államtitkáraként is dolgozott. Kormánybiztosként irányította a budai Várbazár felújítását. 2014-től a Miniszterelnökség államtitkáraként kulturális örökségvédelemmel foglalkozott: elindította a budai Várral foglalkozó Nemzeti Hauszmann Tervet, a Nemzeti Kastély- és Várprogramot, részt vállalt a Rómer Flóris Terv és a Népi építészeti program kidolgozásában is. 2021-ben lemondott országgyűlési képviselői mandátumáról, s felhagyott az aktív politikusi munkával, azóta a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója. 2023 óta a Magyar Művészeti Akadémia tagja. *A megőrzés kultúrája* a tizenhetedik kötete.

Az amerikai álom vége

„Fekete Rajmund könyve a Kennedy-mítoszról foglalkozik. Azzal a tudatosan formált Kennedy-képpel, amelynek a kialakításában minden megtervezett és alaposan végiggondolt volt... Mert korunknak is szüksége van legendára, mítoszra és hősré. Adta magát, hogy Kennedy legyen az” – írja Schmidt Mária történész Fekete Rajmund *Az amerikai álom vége* című kötetének előszavában, amelyet a KKETTK Alapítvány az idejű könyvhétre jelentetett meg. A lassan

hatvan éve lejátszódott elnökgylkosság, a dallasi események mindmáig foglalkoztatják nemcsak az amerikai nemzetet, hanem a világ közvéleményét is. A kötet egyik fontos törekvése, hogy a média útján teremtett Kennedy-képet összevesse a valós közéleti személyiséggel és teljesítménnyel. Az alaposan, egyben érdekesen megírt tudományos munka számtalan újszerű gondolatot felvetve egy modern fellépésű és kommunikációjú politikust mutat be. ❖ W. I.

APAKÖNYV

Beszélgetés Orosz Istvánnal

Orosz István dedikálja az Apakönyv című kötetét

Orosz István Kossuth-díjas grafikusművész, író, animációsfilm-rendező legújabb kötetét *Apakönyv* címen írta édesapjáról, Orosz László irodalomtörténészről, Kecskemét jeles személyiségéről, opusát az idei ünnepi könyvhéten mutatták be Kecskeméten, a Katona József Könyvtárban. A tanár, irodalomtudós apa emlékiratát és többkötetnyi naplóját a szerző saját emlékekkel megtoldva, archívumok dokumentumaival és íróasztalfiókok mélyén talált levelekkel kiegészítve a kecskeméti *Forrás* folyóirat számára rendezte sajtó alá, majd a Katona József Könyvtár kérésére formálta könyvvé. A könyv tehát önéletrajzi ihletésű, és megelevenedik benne a korabeli Kecskemét is.

A könyvbemutató után *Horvát Péter*, a Magyar Nemzet munkatársa beszélgetett a szerzővel, beszélgetésüket most lapunkban is közreadjuk.

– *Mi indította arra, hogy könyvet írjon az édesapjáról?*

– Apu halála után előkerült a memoárja és ötkötetnyi naplója. Ezeket egészítettem ki a saját emlékeimmel. Nem könyvnek szántam, a *Forrás* folyóiratban – amelynek szerkesztőségi tagja volt – jelentettük meg tizenhárom részben az anyagot. Ezután ajánlotta fel a Katona József Könyvtár igazgatója, Bujdosóné Danyi Erzsébet, hogy kiadnák mindezt könyv formába rendezve is. További anyagokat kezdtem gyűjteni, és beszélgettem régi tanítványaival, ismerőseivel, akik megosztották velem az emlékeiket. Miután 1956-ban exponálta magát, így az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában is átnéztem a róla és a korabeli kecskeméti értelmiségről szóló jelentéseket. A memoárban és a naplókban is sok, velem kapcsolatos konkrétum szerepelt, amit igyekeztem beépíteni a

könyvbe, így az *Apakönyv* cím nem egészen pontos; egy kicsit önéletrajz is lett. Sőt nem is kicsit. Sokkal könnyebb úgy írni magamról, hogy az általa meghúzott sorok mögé vagy közé fűzöm be a sajátjaimat. Még valami indokolhatta, hogy megírtam az apámmal kapcsolatos emlékeimet: az, hogy félttem, el fogom felejteni őket. Azzal nyugtattam magam, hogy amit leírok, azt már nyugodtan el lehet felejteni, de kezdek rájönni, épp fordítva van; a leírt mondatok mélyebben vésődnek be a szürkeállomány barázdái közé, mélyebben, mint az emlékek, átveszik a helyüket, és egy idő után pontosabban emlékszem a leírt mondatokra, mint az emlékekre, amelyek felidéztek őket. Természetesen Kecskemét is szerepel a könyvben, ahol kisdíák volt, s ahova felnőttként tért vissza tanítani, de megjelenik benne az első bécsi döntés értelmében visszatérő Kárpátalja, a szülők, nagyszülők vidéke, ahol gimnazista, s ahol leérettségizik, és a budapesti Eötvös Collegiumban töltött időszakról is szól egy jókora rész, meg persze a téri határok közé alig beszorítható háborúról. Apám barátaitól, illetve inkább a barátok leszármazottjaitól sok, általa írt levelet is megkaptam, a legtöbbit Nagy Miklós irodalomtörténész lányától, amelyekből sok, számomra korábban ismeretlen információ is előkerült.

– *Mit tudott meg a levelekből és az elmondásokból, illetve hogyan árnyalta az édesapjáról kialakított képét?*

– Több tudott vagy inkább csak sejtett dolog felől megbizonyosodtam, de új, ismeretlen adatok is kiderültek róla, illetve a környezetéről. Elolvastam a tőle származó és róla szóló írásokat. Nagyon sok tanulmányát, cikkeit, kritikáit, könyveit, melyeket életében nem olvastam, most szereztem meg. És persze megpróbáltam felfedezni a kapcsolatokat a kutatási területei és a személyisége között.

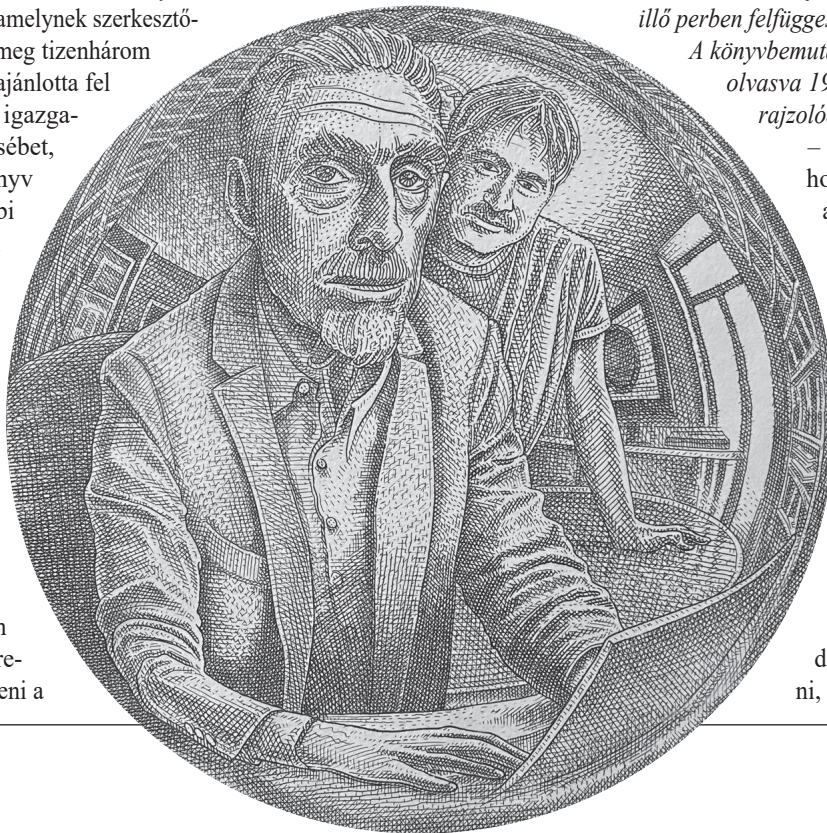
– *Milyen volt a viszonya az édesapjával?*

– A mi apa-fiú kapcsolatunk talán egy kicsit fegyelmezettebb volt, mint egy átlagos szülő-gyerek viszony. Jó kapcsolat volt, de messze nem majomszeretet, hanem – most úgy látom –, kicsit távolságtartó. Ő klasszikus tanárember volt, és ebből valamit a családban is megőrzött.

– *Édesapja 1956-os szerepvállalása miatt nyolc hónapig előzetes letartóztatásban volt, majd egy abszurd drámának is beillő perben felfüggesztett börtönbüntetésre ítélték.*

A könyvbemutatón említette, hogy a leveleit olvasva 1956 előtt egy más ember képe rajzolódott ki ön előtt.

– '56-ra nem emlékszem, arra, hogy 1957–58-ban hiányzik az apám, már igen. Az, hogy mennyit változott ő az élményei hatására, nehezen felmérhető. Való igaz, hogy korai írásaiban levelezésében sokkal több a könnyed humor, mint később, és akikre visszaemlékeznek, azokkal kapcsolatban sokkal több vidám emlék van '56 előtről. Ez persze betudható annak is, hogy fiatalon az ember könnyedebb életet él. Azután megváltozott, de talán nem '56-hoz kell kötni, hanem természetes folyamat,

hogy az idő előrehaladtával az ember kedélye már nem olyan oldott.

– Azt gondolnám, hogy érzékeny dolog egy édesapáról és életének szereplőiről írni. Vigyázni, hogy ne sértsük az emléket, és ne bántuk meg azokat, akik még itt vannak. Mennyire érezte ezt nehézségnek a könyv írása során?

– Csak a vége felé éltem ezt át, amikor nagyjából megvolt a törzsanyag. A kérdés, hogy publikálhatom-e, illetve mennyit oszthatok meg másokkal. Meglehetősen zárkózott ember volt, főképp idős korában, tehát

a memoár és a naplók írása idején, amiből az következne, hogy ne jelenjenek meg ezek az emlékezések; de abba is belegondoltam, hogy ha egy ember évtizedeken keresztül szépirodalmi igénnyel, arányos szerkesztéssel és a pontos olvashatóságra is ügyelve vezet naplót, azzal lehet, hogy más szándéka is volt, nem csak az, hogy később elolvassa visszaemlékezessen élete fontos és kevésbé fontos epizódjaira. Szerény ember volt, aki aligha hozakodott volna elő azzal, hogy publikáljuk, de nem hiszem, hogy nagyon ellenére lenne, hogy közlésem. Elismerem, hagytam ki olyan részeket, melyek bántóak lehetnek másokra nézve, de inkább magamra vállaltam a szöveget megszakító kommentárjaim révén a keményebb megfogalmazásokat.

– Az '56-os szerepe, illetve tudósi nagysága mennyiben határozta meg az ön pályáját?

– Az '56-os szerepvállalása olyannyira meghatározta, hogy nem lettem bölcsész, noha gimnazista koromban sokkal többet foglalkoztam iro-

Orosz István a kecskeméti Katona József Könyvtár vendégeként

FOTÓ: BANCZIK RÓBERT

dalommal, mint képzőművészettel. De ő és egyetemen dolgozó barátai is azt ajánlották, hogy nem érdemes bölcsészkarra felvételiznem, mert csak egy kudarcélménnyel lennék gazdagabb, úgysem juthatok be ilyen életrajzzal. Ezért mentem az Iparművészeti Főiskolára, ami nem csak helyileg, ideológiai szempontból is periferikus hely volt. Oda kis túlzással elég volt, ha jól rajzolt az ember, de azt nem kérdezték, hogy honnan jön. Azért így is meglepetésként ért, hogy bejutottam. Persze megismerve a hangulatot és tanárokat, ez később mégsem volt már annyira meglepő. Azért is jelentkeztem oda, mert úgy gondoltam, hogy nem távolodom el az irodalomtól, mert könyveket illusztrálhatok, színházi plakátokat tervezhetek, tehát irodalmi miliőben dolgozhatom.

– Igen jelentős pályát futott be képzőművészként és szépiróként is. Hogyan viszonyult önhöz mint képzőművészhez és íróhoz az édesapja?

– Az utóbbi tizenöt-húsz évben lettem intenzívebben író, amikor már elő merem hozakodni az otthoni irodalmárkörnyezetben is a dolgaimmal. Apám 2016-ban halt meg, így csak egy-két korai könyvemet ismerte. Elég kritikus volt, és ha valamire nem mondott semmit, az akkor volt rendben. Én viszont sokszor kihasználtam a tudását. Amikor például elkezdtem foglalkozni egy XVI. századi írónkkal, Bocskay Györggyel, az ő gyönyörű kalligráfiaival, őt kértem meg, fordítsa le nekem magyarra a latinul írt szövegeket. Nem volt könnyű, mert szépséges kalligráfiairól volt ugyan szó, de a rengeteg cirkalom miatt nagyon nehéz volt kiolvasni őket. Azt hiszem, örömmel segített.

– Amikor könyvet ír, hallja őt magában?

– Amikor az *Apakönyvet* írtam, igen, hallottam, amikor más könyvemet írtam, akkor nem.

– Az *Apakönyvben* nemcsak édesapjáról és önmagáról, hanem az akkori Kecskemétről is mesél.

– Apám Csépan született, Kecskeméten tanult, majd Beregszászra került, és ott érettségizett, azután Budapesten, az Eötvös Collegiumban diplomázott. Ezután tért vissza Kecskemétre. Ez alatt a bő évtized alatt is nagyon sokat változott a város, úgy érezte, mintha egy másikba tért volna vissza. Én pedig ismerem az 1956 utáni, majd a rendszerváltást követően megváltozó Kecskemétet és a mait, így tulajdonképpen egy többszörösen átváltozó város jelenik meg a könyvben. Emocionálisan nem mindig egyféléképpen viszonyultunk a városhoz. Apám gyermekkorában kemény dresszúra volt az itteni egyházi kollégiumban tanulni. Az 1950-es években gyakran írt arról, mennyire szeretne elkerülni Kecskemétről, ez persze '56 után szóba sem jöhetett. De lehet, hogy épp ekkor változott meg a város iránti ellenszenv is. Sok szeretetet, megható baráti gesztust idézett föl ő is, és rengeteget találtam én is, amelyek az igaztalanul büntetett embert karolták föl. Sok ilyen pozitív élmény van a könyvben, messze több, mint a megtorlók oldalán jelentkező negatívum. Én Kecskeméten nőttem fel, sok barátom volt és van itt, esetemben nem nagyon tudta átírni az idő a gyerekkor eredendő boldogságát. A főiskola elvégzése után a kecskeméti színházban, később az itteni rajzfilmstúdióban is dolgoztam. Budakeszin élek, de sokat jártam haza, főleg amíg éltek a szüleim, és a KTE-meccseket néha nem csak a tévében nézem meg. ♦♦

AZ ASZTAL

Bertalan Tivadar a műtermében

Kicsi falu a határ mentén. Kicsi ház a megfekedett, lehuppant, zsúpszalma púpja alatt. A házban egy magányos öregasszony, aki betértemkor ölse ejtett kézzel üldögélt az ajtó mellett, a pitvaron. Jöttömre nehézkesen mozdult, kissé görnyedten bekísért a házba. Az előtérbe lépve a nagyon régi, szabad tűzhelyes kormosság fogadott. Oldalt egy későbbi születésű búbos vasajtós tetetője. Nem tudni, mikor sült itt utoljára kenyér. Az agyagpadlatos szobában aztán földbe gyökerezett a lábam. A filmes kíváncsiság hozott ide, de ilyen élményre nem számítottam. A dohos szoba közepén, ott állt egy asztal, amely nyomban szembelekött. – Úristen! – mondtam magamnak. – Ez nem akármilyen asztal. Ha jól nézem, ez egy késő gótikus, kora renaissance, úgynevezett bölcsőasztal. Látványtervező lévén, szinte kötelességem volt ezt szakszerűen megállapítani. Ezen az asztalon kívül csak egy dikó, fölötté a Szűzanya olajnyomata és három kifakult, barnás fotó, s az asztal körül négy támlás ülőke, de az asztal uralt mindent. Miért hívják bölcsőasztalnak? Talán mert az alsó szerkezetén tartották a kosarat, amelyben a csecsemő feküdt.

– Mami! – fordultam az öregasszonyhoz, mikor magamhoz tértem – Tudja maga, mi ez?

– Hogyne tudnám, lelkem, hát egy asztal.

– De miféle asztal?!

– Egy szegény, rozoga asztal. Csoda, hogy még szét nem hullott.

– Nem mondták még magának, hogy milyen érték ez a rozogaság? Ilyen talán még a múzeumoknak sincs!

Az öregasszony nagyot sóhajtott.

– Nem járnak erre ilyen népek, még másimilyenek se nagyon... Annyit már mondtak, hogy mindjárt összeroskad, meg azt, ha közel viszi a fülét az ember, hallani a szű muzsikáját. Én már nem nagyon használom, tálalni már nem

mernék rá, még ha volna is mit és volna kinek. Összerogyna a tányérok súlyától. Azt ismondták, hogy hoznak helyébe egy rendes asztalt, ez meg jó lesz a kályhába, de nem hoztak.

– Atyavilág, de jól tették! Tudja, milyen érték ez? Legalább hétszáz éves lehet. Van egy bútorokkal is foglalkozó múzeum Pesten, ott rendbehoznák, restaurálnák, és akkor egy kiállítás különleges díszé is lehetne.

Az öregasszony lehuppant az asztalnál jóval fiatalabb ülőkék egyikére, és hitetlenkedve legyintett.

– Ugyan már! Látom, hogy itten körbejárja ezt az asztalt, mint a tojós tyúk, nagyon teszszik magának ez a rozogaság. Elviheti, csak hozzon helyébe egy épkezlábat. De tényleg hozzon ám!

– Isten őrizz, kirabolnám! Erre maga nagyon vigyázzon, hogy egy szélhámos el ne vigye! Ezért az asztalért maga sok pénzt kaphat. Megígérem, hogy én felhívom a múzeum figyelmét erre a kincsre. És mondja már, mamikám, honnan van ez az ősrégi darab?

– Honnan volna? A szüleimtől, nekik meg az ő szüleiktől, szépapámtól, meg azok szépapáitól, bizony mennek az évek, fiaskám...

– És maga egyedül él itten?

– Úgy bizony. A két fiamat elvitte a Donkanyar... A lányomat meg elvette egy amerikai, és elvitte valahová. Oh... Ohióba. Már van családjuk, egyszer talán hazajönnek. Az uram? Az uramat úgy megrúgta a lova, hogy belehótt. Szegény akkor már többet ivott, mint kellett volna, tudja, a fiai miatt. Nincs énnekem már senkim. Ha van is valaki távoli, tőlem nem lehet örökölni, nem jelentkezik.

– Nem lehetne örökölni? Hát ez az asztal?

– Hagyja már azt az asztalt! Errefelé se kellett már senkinek.

– És el tudja látni magát így, egyedül?

– Hát, bizony, kegyelemkenyéren élek, de van néhány tyúkom is. Tojnak.

– Na, ez az asztal sokat javíthat a helyzeten... És hol vannak a község vezetői?

– Jaj, aranyfiam, van azoknak elég gondjuk, semhogy velem törődjenek! Kapok segélyt, és hoznak a boltból ezt-azt, amíg a segély futja... Már mindenki kihalt mellőlem. Nem tudom, engem miért tartogat a Jóisten. Nem látta a boldog lányt? Azt beszélük, ott mutogatja magát, a főút mellett az árokparton. Vele se tudnak mit kezdeni. Őt is az Ég tartja el, meg amit odadobnak neki... És mondja, még meg se kérdeztem, maga hogy kerül errefelé?

– Nem csak én, egy egész csapat, úgy hívják, hogy stáb, van itt. A kastélyban fészkelünk be. Egy ilyen öreg háznál is szeretnénk forgatni, ha megengedi nekünk, ez a ház alkalmasnak látszik. Persze fizetnénk érte és a pénz, ugye, mindig jól jön.

– És pont ilyen düledező ház kell maguknak? Vannak itt szép házak is.

– Ilyen. Éppen ilyen kell. Régi történeten dolgozunk. Le is fotóznám, hogy megmutathassam a rendezőnek.

– Fotózzon csak nyugodtan, nem árt az senkinek, én arrébb megyek...

– Nem, nem, maradjon csak nyugodtan! Tudja, kivételes engedélyt kaptunk, hogy itt, a határsávbán forgathassunk.

Búcsúzáskor utánam szól: – És az asztal? Jó lenne egy másik, nem összeroskadni készülő...

– Majd a múzeum, szólok nekik! Megígérem.

Utánam lépett, egészen a kapuig. – De ugye, maga nem csap be? És mondja csak, miféle az a régi történet, amit itt akarnak forgatni?

– A történet? Egy öregasszonyról szól, hogyan él magányosan egy öreg házban. Na, isten áldja, nemsokára jövünk! Addig is nagyon vigyázzon az asztalára! ♣

A Magyar Örökség díj átadása a Ráday Házban

Áldozatos életeket és a köz javáért végzett életműveket díjaztak a Ráday Házban június 24-én, a Magyar Örökség díj 105. átadási ünnepségén. Ez alkalommal *Sebő Ferenc* népzenekutató és posztumusz az ötvenes években a kommunisták által brutálisan meggyilkolt *Boldog Brenner János* katolikus pap is elismerésben részesültek. *Szalai Béla* filológiai munkássága, *gróf Kálnoky Tibornak* az erdélyi magyarságért végzett szolgálata, *Hegedűs Loránt* református püspök teológiai és írói munkássága is jutalmat kapott. Ők építik tovább a magyar szellem láthatatlan múzeumát, amelyet 1995-ben a Magyarországi Alapítvány kurátorai – Makovecz Imre elképzelése nyomán – elgondoltak. Ezzel a díjjal méltányolták a *Gyergyószárhegyi Művésztelep* képzőművészeti értékteremtő és értékőrző ténykedését, valamint a *Magyar Történelmi Társulat* múltunkat kutató és feltáró tudományos munkásságát is. Magyar Örökség díjat évente négy alkalommal adnak át példaértékű életművekért.

Egy nemzedék betiltott névjegye

Beszélgetés Mezey Katalinnal

Kísérlet 1970 – egy nemzedék betiltott névjegye címmel jelent meg az Írók Alapítványa – Széphalom Könyvműhely újdonsága a 94. Ünnepi Könyvhéten.

A kötetet az egyik akkori szerző és szerkesztő, a *Kilencek* költőcsoport tagja, Mezey Katalin Kossuth- és József Attila-díjas prózaíró, költő, műfordító gondozta. A könyv az 1970-ben, az akkori fiatal költő- és írónemzedék bemutatkozását szolgáló, megszerkesztett, majd betiltott és rendőrileg elkobzott irodalmi periodika első három számának anyagát tartalmazza, Juhász Ferenc és Voigt Vilmos bevezetőivel. Mezey Katalinnal a kötetről, múltáról és aktuális kérdésekről is beszélgettünk.

– *A Kilencek költőcsoport első nagy volumenű szellemi alkotása az Elérhetetlen föld című antológia volt, amely kitarító munkával 1969-ben szabad utat kapott. Ezután egy új irodalmi folyóirat indítását készítették elő 1970-ben. Ez az anyag csak most látott napvilágot. Mi történt vele?*

– 1970 tavaszán állt össze a szerkesztőbizottság: új periodika indítását terveztük, amelyben nemzedékünk költőinek, íróinak javát szerettük volna publikációhoz juttatni. A szerkesztőbizottság tagjai Fajó János festőművész, Molnár Mátyás, a vajai Vay Ádám Múzeum igazgatója, Oláh János költő, Rózsa Endre költő, Varga László irodalomtörténész és jómagam voltunk. A periodika ötlete Molnár Mátyás fejében született meg, és eredetileg a vajai kastélymúzeumban kialakított alkotóotthon baráti körének kiadványa lett volna. Az engedélyt augusztusban meg is kaptuk a megyei tanácstól. Nagyon központosított volt akkoriban a politikai élet, az irodalompolitika is, így sejtettük, hogy nem lesz hosszú életű a vállalkozásunk, ezért indulásként egyszerre három számmal akartunk kirukkolni. Az első két szám bevezetőjét Juhász Ferenc Kossuth-díjas költő, a harmadik számát Voigt Vilmos, a későbbi neves folklórkutató, akkoriban egyetemi adjunktus írta, a borítókat Fajó János tervezte. A kiadványok nyomdai kivitelezése ősszel meg is kezdődött. De a dekoratív, színes borítók idő előtt feltűntek egy minisztériumi „illetékesnek”, és 1970. november 14-i dátummal a kiadási engedélyt visszavonták. A három folyóiratszám kész belveit a Szabolcs-Szatmár Megyei Könyvtár sokszorosítójában rendőrileg lefoglalták, soha egyetlenegy sem kaptunk kézhez belőlük.

– *Mivel indokolták az engedély visszavonását?*

– Az indoklás szerint: „az engedély megadásán során hatásköri túllépés történt [...], mert az engedélyezés nem a Megyei Tanács Igazgatási

Osztálya, hanem a Művelődési Minisztérium Kiadói Főigazgatósága hatáskörébe tartozik”. Aztán elkészült a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága kulturális „szakértőinek” állásfoglalása, amelynek értelmében a *Kilencek* elnevezésű költőtársaság is a magyar irodalmi élet nemkívánatos eleme, mivel műveikben azt a történelmi folytonosság tudatot képviselik, amely anno nagyban elősegítette az ötvenhatos események kirobbanását. Nincs szükség a nemzeti identitásban gyökerező művészeti alkotásokra, irodalmi művekre különösen nincs, mert ezek ismét olyan felfordulások előkészítői lehetnek, amilyen az „ellenforradalom” volt, amikor is az írók jelentős politikai tényezőkké váltak. Ehelyett a nemzetközi kötődésű, bonyolult kontextusú, belterjes témákat körüljáró modern irányzatokat kell előtérbe helyezni, hogy csökkenjen a népszerű írók, költők nemkívánatos társadalmi befolyása. Ezt később magától az állásfoglalás szövegezőjétől, Király István irodalomtörténésztől, a kor nagyhatalmú kultúrpolitikusától hallottuk. 1989-ben ismét a Művelődési Minisztériumhoz fordultunk, hogy megpróbáljuk visszaszerezni az elkobzott lapszámokat. Annyi történt, hogy Glatz Ferenc, az akkori művelődési miniszter írásban rehabilitálta a periodika hat szerkesztőjét, és megkaptuk a 2. szám rotalemezeit.

– *Hogy született meg mégis ez a kiadvány?*

– 2020-ban elhatároztam, hogy mementóként legalább a nyomólemezeket visszacapott második számot és a lesújtó történet dokumentumait megjelentettem könyv formájában. A szerkesztés során megkerestem Molnár Sándort, a Vay Ádám Múzeum jelenlegi igazgatóját, egykori szerkesztőtársunk fiát, kérve, hogy gyűjtse ki a múzeum irattárából a periodikával kapcsolatos eredeti dokumentumokat. Nagy öröömre az archívumból előkerült a periodika mindhárom számának eredeti kézirata is. Ennek és az NKA támogatásának köszönhető, hogy a 94. Ünnepi

Mezey Katalin legújabb kötetével

Könyvhétre megjelenhetett a kötet. Sajnos, mire ifjúságunk nagy vállalkozása mégiscsak révbé ért, rajtam kívül már az egykori szerkesztőbizottság valamennyi tagja eltávozott az élők sorából.

– *A Kísérlet 1970 egy olyan kezdeményezésről szól, amelyet csirájában elfojtott a hatalom. A Kossuth-díjak kapcsán akadnak, akik úgy érzik, a demokratikus Magyarországon is hasonló elnyomást kell megélniük... Honnan származik ez a rettenetes sértettség, amit egymásra vetítenek a szemben állók?*

– Véleményem szerint két lényegi mozgatója van a vitának. Az egyik nyilvánvaló: többen szeretnének díjat kapni, mint ahányan megkapják. A másik, ami miatt elmérgesedett a vita, a posztmodern irodalmi irányzat képviselőinek az elégedetlensége, akik a 70-es, 80-as évek óta fokozatosan az irodalmi élet vezető irányzatává nőttek ki magukat, mind több fórumot, elismerést, díjakat kaptak, az egyetemi oktatásban, a nyilvánosságban, a könyvmarketing területén is máig kiemelkedő helyet foglalnak el. Az elmúlt évtizedben pedig azok a kiemelkedő alkotók is megkapták a megérdemelt elismeréseket, díjakat, akik nem kifejezetten a posztmodern irányzatok képviselői, akiknek a műveiben a maguk érdemi súlyával jelennek meg történelmi sorsfordulóink, a közösségi elkötelezettség, de létünk szakrális dimenziói is átélhető műveikben. A „progresszív” esztétika mindezt elavultnak állítja, miközben a XX. és XXI. századi magyar irodalom, de a világirodalom elismert, kiváló alkotói is kiemelkedő életműveket hoztak létre például a történelmi realizmusban vagy a szakrális szemléletben gyökerező művészi látásmóddal. Tehát a vitában nemcsak egyes alkotók díjak utáni sóvárgása, hanem a posztmodern és más, „haladónak” tartott esztétikai irányzatok kizárólagosságra törekvő mentalitása is megszólalt, amikor azokat a kiváló alkotókat becsmérték, akik az elmúlt évtizedben – kicsit megkétszerezve ugyan, de – megérdemelten kaptak jelentős elismeréseket. És egy további szépség-hibája is volt az említett tiltakozásnak: ha egy művész nincs valamely díjra hivatalosan felterjesztve, akkor a díjbizottságok nem tárgyalják a díjazásukat. Márpedig az úgynevezett ellenzéki írók és írószervezetek az elmúlt években nem terjesztették fel a véleményük szerint elismerésre méltó költőket, írókat állami kitüntetésekre, ennek ellenére indulatosan számon kérik a díjak elmaradását. ♦♦

TEST-KÉPEK

Kettős tárlat a Halász-kastélyban

Csernus Tibor
festőművész

Csernus Tibor Kossuth-díjas grafikus és festő, valamint Boldi Kossuth- és Munkácsy-díjas szobrászművész **TEST-KÉPEK** című tárlata július 15-én nyílt meg Kápolnásnyéken, a Halász-kastélyban. A Csernus festményein, Boldi szobrain a test szépségét hangsúlyozó nagyszabású kiállítást Hoppál Péter országgyűlési képviselő, a KIM miniszteri biztosa nyitotta meg, és Kosinsky Richárd művészettörténész, a KOGART kurátora mutatta be a megnyitó vendégeinek. Magát az anyagot is Kosinsky rendezte a Halász-kastély tereiben a KOGART Művészeti Alapítvány, a Kárpát-medencei Művészeti Népfőiskola, valamint a Velencei-tavi Kistérséget Alapítvány jóvoltából.

Hoppál Péter Csernus Tibor munkásságáról elmondta: halála után a Kovács Gábor Művészeti Alapítvány karolta fel örökségét, hozta haza, dolgozta fel és gondozza ma is. Nem véletlenül, hiszen a KOGART legfontosabb missziója a magyar képzőművészet értékeinek feltárása és bemutatása. Csernusra, a világhírű művészre hatással volt Bernáth Aurél, ám később a saját útjára lépett. Boldi kapcsán pedig kiemelte: Bencsik István volt a mestere, de az iskolai kereteken túllépve nemzetközi szintre indult. Mindkét művésznél felfedezhető az az inspiráció, melyet az emberi test szépsége és esendőse jelentett nekik az ábrázolás során. Mindkét kiállító jobbra aktokkal van jelen a kápolnásnyéki kiállításon, s a kettőt – a szobrokat és a festményeket – együtt szemlélve ismerhető fel a művészettörténész-kurátor üzenete.

CSERNUS TIBOR Kossuth-díjas festő és grafikus 1927-ben született Kondoroson, és 2007-ben, nyolcvanévesen hunyt el Párizsban. Mivel Csernus újszerű, szürrealista, illetve szürnaturalista látásmódja nem felelt meg a szocialista rezsim kultúrpolitikai elvárásainak, ezért fokozatosan ellehetetlenítették, akadályozták, hogy kiállíthasson Magyarországon. Egy ideig még a barátai által szerzett könyvillusztrációkból, film- és más témájú plakátok tervezéséből élt, majd 1964-ben feleségével, a szobrász Sylvester Katalinnal végleg Párizsban telepedtek le.

Csernus Tibor festészete az 1980-as években a régi mesterek felé fordult, azok technikájának kortárs interpretációját adva. Témájában visszanyúl az előképekhez, de szabadon válogatja és rendezi össze a mitológiai és bibliai történetek szereplőit egy jelenetbe. Aktjai és tanulmányrajzai nem egyszerű előképek, hanem gyakran egy gondolat különféle aspektusú vizuális kibontásai. A látszólag befejezetlennek tűnő részletek, átjavított felületek, türelmetlennek tűnő festékelhúzások egymás fölé kerülnek a vásznon, s expresszivitásuk hiába sugall sietséget, valójában egyre lassúbb, egyre alaposabban kiérlelt munka eredményei.

BOLDI, azaz *Szmrecsányi Boldizsár* Kossuth- és Munkácsy-díjas szobrász Budapesten született 1970 októberében. Szobrászata természetelvű, középpontjában az ember és az emberi test áll. Mindezt a márvány vagy a különleges patinájú bronzöntvények zárt formáival hozza párbeszédbe. A klasszikus szobrászati hagyományokra épített, letisztult, a humán alapformáiba redukált modern nyelvezte teszi rokonná alkotói gondolkodásmódját Csernus festészetével. **BOLDI** esetében a moralitás kérdése is megjelenik, de aktjai szimbólumként kerülnek bemutatásra, és ezáltal egy-egy problematika szó szerint is körbejárhatóvá válik az alkotások sorozatán keresztül. A szobrászművész az emberi testhez visszafogottan nyúl hozzá, annak szcenírozott, expresszív jellege helyett inkább jelentéshordozó tulajdonságaira épít.

A két alkotó egy kiállításon való szerepeltetése izgalmas kísérlet. A kurátor szavaival élve: „A festék megengedő puhasága kerül szembe a kő kérlelhetetlen merevségével. A két alkotó elsöre ellentétesnek tűnő formanyelvének metszéspontját az azokban megfogalmazott, kutató művészeti kvalitások képpé és alakká formálásában találjuk.” A tárlat a Halász-kastélyban november 12-éig látogatható.

◆◆ (Weltler Ildikó)

Baloldalt L. Simon László,
középen Boldi,
jobboldalt Hoppál Péter

Enteriőrképek a Halász-kastély termeiben
a TEST-KÉPEK kiállításból

Kiállítás-megnyitó a kastély udvarán

TAXNER-TÓTH ERNŐ

VÁNDORÚTON KICKELHAHN FELÉ

Kickelhahn magasán írta Goethe a *Vándor éji dalát* – persze egy asszonyhoz, Charlotte von Steinhez: *Über allen Gipfel ist es Ruh...* Kosztolányi Dezső fordításában: „A szikla-tetőn / tompa csönd. / Elhal remegőn / odafönt / a szél lehellette is. / Madárka se rebben a fák bogára, / várj, nemsokára / pihensz te is.” Ahogy a vers lefordíthatatlan titkaihoz, úgy az erdős táj fölötti csúcshoz is – ott a Nagy Hermann-sziklához – hosszú út vezet. Ilmenauból a tizennyolc és fél kilométeres Goethewanderwegen juthatunk el Stützerbachba és onnan Gabelbachba. A fölöttük – 881 méter magasban – található pazar kilátás ihlethette meg a költőt, na meg a szerelem. Ez a magasság ma ugyanakkora, mint a Német Demokratikus Köztársaság idején volt. A másik azonosság az lehet, hogy Goethe korában is sokfélék voltak az emberek (és szerelmeik). E sorok írója sem csak kutyás határőrökre emlékszik ott, hanem barátokra is Ilmenautól Weimarig, Berlinig – és vissza.

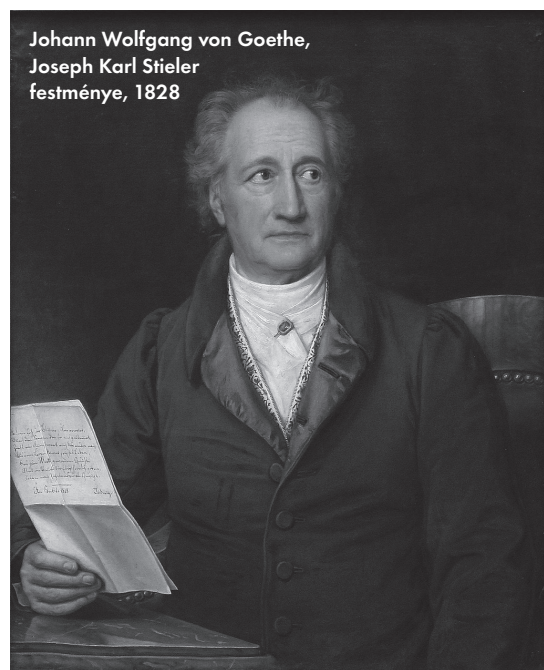
A Petőfi Irodalmi Múzeum nemzetközi kapcsolatokért felelős munkatársaként – a tallinni Petőfi-kiállítás után – eljutottam Berlinbe is. Nem tudom, sokat megélt főigazgatóm milyen szándékkal társította mellém Szekeres Lászlót, aki nem beszélt németül, én pedig nem tudtam, hogy közös munkahelyünkön ő a III/3. egyik legbuzgóbb beépített ügynöke. Különben szorgalmas és hozzáértő munkatársa volt a Jókai kritikai kiadásnak. Kutatónak indult, a szege-di egyetem tanársegédédeként csukták le 56-os tevékenysége miatt, és nyilván a börtönben vállalkozott besúgói szerepre. Tudományos pályafutása megtört, felesége elvált tőle. Ez utóbbiról keveset tudtam, amikor a repülő leszállt velünk a schwechati betonra. Ott nem várt minket senki, noha a többi szovjet csatlós országban ez volt a szokás.

Magunk jutottunk el az Alexanderplatzra, a Hotel Stadt Berlinig, ahol közös szobát kaptunk. Rég elfelejtettem, milyen volt Szekeres szobatársaként, csak arra emlékszem, naponta többször tiszta zoknit húzott, a használtat pedig esténként kimosta. Az elegáns szállodában természetesen szép fürdőszobánk is volt, reggelit viszont csak akkor kaptunk – volna –, ha annak árátapidíjunktól fedezzük, de azzal mindketten takarékoskodtunk. Az NDK-ban sok

minden olcsóbb és jobb minőségű volt, mint Magyarországon. Engem ebből a Salamander cipő és a fiamnak szánt gyerekjáték, főleg a modellvasút érdekelt, ezért a keleti márkának is mindig szűkében voltam. Sokat sétáltam és nézegettem. Minden sarkon hirdették: „Hauptstadt der DDR”, noha senki nem vonta kétségbe, hogy Berlin az NDK fővárosa. Első benyomásom mindenesetre az volt: a világ legellenszenvesebb városa.

Emlékezetemben magammal vittem Alfred Döblin *Berlin, Alexanderplatz* című, 1929-ben megjelent regényét, de amit láttam, az nem emlékeztetett sem annak Berlinjére, sem a több magyar író által emlegetett – szabados mulatóival sokakat vonzó –, vidám és fényes városra. Erősen magán viselte a háborús pusztítás nyomait és a politikai rendszer jellegzetességeit. Ahhoz, hogy megkedveljem Berlint, ahová 1990-ig legalább évente egyszer mindig elvitt valamilyen hivatalos feladat, nagyban hozzájárul a Múzeum-sziget. Különösen a roppant gazdag Pergamon Múzeum. Ritkán fordultam meg úgy Berlinben, hogy az asszírokat és babilóniaiakat meg ne nézzem. Lassan megszerettem ezt az igen ellentmondásos várost. Néhány év múlva följutottam – többek között – a szállodánk közelében lévő híres tv-torony tetején körbe forgó kávéházba, ahonnan az egész környéket be lehetett látni, s a külvárosok bizony a valóságban is sokkal hangulatosabbak, mint a belső (keleti) rész. Szabad óráimban bemászálhattam Kelet-Berlint, a nyugati külvárosokba csak 1990 után jutottam el. Korábban csak a Spree városnéző túrán hajózázhattam. Nyugaton éreztem rá az üdülői hangulatot árasztó tavak lenyűgöző szépségére. Az NDK-ban rendezett konferenciák révén eljutottam – Berlinen és Weimaron kívül – Drezdába, Lipcsébe, Jénába, Erfurtba, Meissenbe is. Láttam különböző jellegzetességeiket.

Berlin városképét a lehangelő paneltömeg ellenére építészetiileg igyekeztek „modern” épületekkel javítani. Lehetőleg minél nagyobbakkal. A Palast der Republik – amit a berliniek „Erich csillárboltjának” neveztek – hatalmas üvegfelületeivel mintha az átláthatóságot sugallta volna, noha az aligha volt jellemző Honecker rendszerére. Viszont a nagy építmények bombasztikus jellege helyett

Johann Wolfgang von Goethe,
Joseph Karl Stieler
festménye, 1828

szakszerűség uralta a műemlékek helyreállítását. A hengegő benyomást keltő tv-toronytól, nem messze a „régis Berlin” megőrzésének szándékával rekonstruálták a Nikolaiviertel, melynek történelmi légkörét megkedveltem. Az Ephraim-Palais és a Knoblauchhaus mellett remek kiskocsmák sokasága nyílt itt. Régi fényében állították helyre a konyhájáról nevezetes Fischer és Lustig vendéglőt is. Ezekbe időnként sorban állás nélkül is be lehetett ülni. A berliniek szerettek dicsekedni a helyi konyhával, csúcspontján a hagyományosan készített csülökkel, amit én túl zsírosnak találtam. Noha a városban a háború után betelepültek közül sokan erős szász dialektusban beszéltek (amit nehezen értettem), a pincérek és pincérnők mindenhol már a bejáratnál poroszos szigorral állították meg a betévedőket. Addig senki nem ülhetett le, amíg nem találtak neki helyet valamelyik asztalnál. Mit sem törődve, hogy ott összetartozó társaságok ültek, az egyedül (vagy kettesben) érkezők helyét asztaluknál jelölték ki. Más lehetőségünk nem volt, vállalnunk kellett ezt a kellemetlenséget.

Visszatérve az első berlini utamhoz, a szállodában ránk váró utasítás szerint megérkezésünk után rögtön föl kellett keresnünk az NDK Művészeti Akadémiájának illetékes

munkatársát. A minket fogadó intézményt az ország első miniszterelnöke 1950-ben alapította, a hatalmukba került (1694/1696-tól létező) Porosz Művészeti Akadémia jogfolytonos utódaként. Fennállása időszakában a miniszterelnökség közvetlen hatáskörébe tartozott, ami nagy belföldi tekintélyt és kiemelt költségvetést biztosított. A világ művészeti-tudományos közege azonban nehezen fogadta be, együttműködésre az MTA sem mutatott érdeklődést. Ezért Magyarországon az államközi egyezmény keretében a Petőfi Irodalmi Múzeummal állapodtak meg a munkatársak kölcsönös fogadásában. Ennek köszönhetően mehettünk Berlinbe, majd 1975-ben én képviselhettem országunkat – életemben először VIP vendégként –, amikor miniszterelnöki szinten ünnepelték fennállásuk 25. évfordulóját. Más országokból sok magas rangú főelvtárs érkezett, s persze a fontosabb helybeliek is megjelentek. Mellettük néhány világhírű író is meghívták. A véletlen úgy hozta, hogy a díszvacsorán az akkor világszerte roppant sikeres Peter Weiss mellett kaptam helyet, aki kommunista párttagsága ellenére inkább Svédországban élt, ahol a drámái előadásának honoráriumát kemény valutában kapta. Nem sokan lehettünk a vendégek között, akik a *Marat/Sade* 1964-es londoni előadását (és magyar bemutatóját is) látták. Készségesen elbeszélgettem velem a sikerről és a színészi teljesítményekről, a rendezésekről, értelmezésről. Érdekes volt, egy színikritikámban föl is használtam.

Ahogy első alkalommal kiléptünk a szállodából, jobbra hosszan sorakoztak a Karl-Marx-Alle vadonatújnak látszó, többszintes panelházai. Később ezek egyikében többször vendégeskedtem kolléganőmnél, aki a Hitlerjugendből jutott egy munkásmozgalmi férjhez (nagyon kedves, idősebb cipészből lett pártvezető személyében), ami őt is pártvonalra sodorta, ahonnan a muzeológiába ejtőernyőzött. (A Lenin-békédíjas Johannes R. Becker

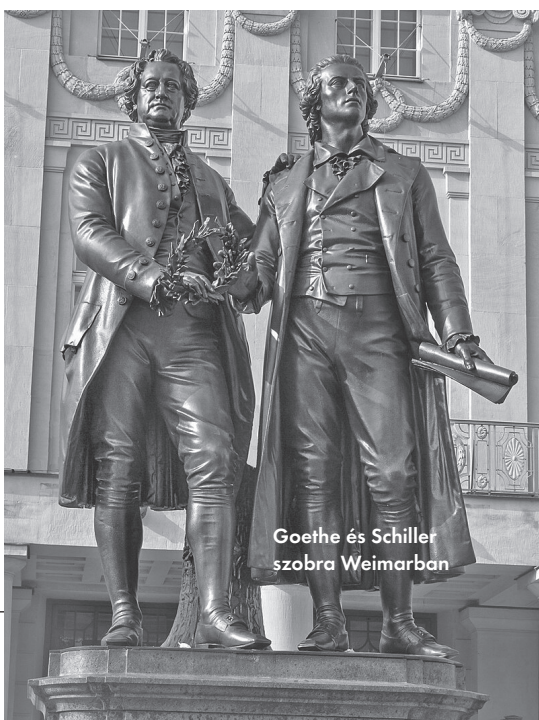
emlékházát vezette.) Kis lakásuk jellegzetes paneltermék volt, szerény, de kielégítő polgári berendezéssel. Mivel az NDK lakosai Magyarországon és Bulgárián kívül máshová nem mehettek nyaralni se, jövedelmüket – többnyire szűk – lakásuk berendezésére, például szép porcelánokra költötték. És jó vacsorákra. A múzeumügy állandó kapcsolatot alakított ki köztünk, Berlinen kívül más városokban – köztük Budapesten is – sokat találkoztunk. Nagyon elszomorított, amikor özvegyem maradvány Ausztráliába költözött. Legnagyobb meglepetésemre ott is férjhez ment, majd újabb özvegyése idején – a német újraegyesítés után – visszaköltözött Berlinbe, ott halt meg nemrég, százéves korában.

Nekünk a másik irányba, balra kellett indulnunk, hogy a híres Unter den Lindenen végig gyalogolva a kutyákkal és fegyveres határőrökkel szigorúan vigyázott falhoz jussunk, s egy pillantást vessünk a Brandenburi kapura, ami 1974-ben Nyugat-Berlin területén elérhetetlen messzeségben (kb. száz méterre) volt. A fogadó intézmény illetékes irodája a háborúban súlyosan megsérült – egykor ugyancsak híres – Adlon Hotel megmaradt és rendbe hozott szárnyában működött. Tudtommal az épületben vendégszobák is voltak, én azonban a következő évtizedek számos berlini útján mindig vagy szállodában, vagy – néhányszor – egy ide jó kétszáz méterre lévő vendégházukban laktam. Annak a szobának az ablakából, aholapidíjat kaptunk, és ahol a következő hét programját megbeszéltük, át lehetett látni Nyugat-Berlinbe, amitől szögesdróttal ellátott fal választott el. (A Spree hídjain is szögesdrót akadályozta, hogy vízbe ugorva Nyugatra ússzunk.) A székház kapuján belépve elvettük az útlevelünket, kísérő nélkül nem mehettünk föl az emeleti irodákba. Az államközi csereegyezményeket az NDK-ban sokkal fontosabbnak tekintették, mint nálunk, rögtön megkaptuk előre rögzített összegűapidíjunkat, s annyi színház- meg hangversenyjegyet, amennyit kértünk. (Láttam a híres özvegyel, Helene Weigellel érdekes, a hazaitól erősen eltérő értelmezésű Brecht-előadásokat.)

Nem tudhatom, Laci mit jelentett, de programunkat jórészt kívánságaim szerint állított-

ták össze, tanulmányutunk inkább ismerkedő jellegű volt, irodalomtörténeti kutatásokra nem jutott időnk. Vendéglátónk képviselője lelkesen egyetértett, menjünk csak három napra Weimarba, hogy fölvehessük a személyes kapcsolatot ottani partnerünkkel. (Odáig sincs ránk gondja.) Hogy másik kérésünk (kérés) milyen ideológiai-politikai akadályba ütközött, az nem világos. Csak saját költségünkön engedélyezte, hogy elmenjünk Potsdamba. Egyetlen szóval sem figyelmeztetett, hogy ez nem olyan egyszerű, ahogy a térkép alapján gondoltam. Mivel a vasút- és gyorsvasútvonalak Nyugat-Berlinből indulnak, az NDK területén csak óriási kerülővel lehetett oda eljutni. A remélt fél helyett három órát utaztunk. Potsdam is csalódás volt. A második világháborút lezáró történelmi jelentőségű potsdami találkozó színhelyére, a kastélyba be se jutottunk. A park sem volt jó állapotban. 1996-ban megint fölkerestem a várost, helyén már egy másik – igen élénk – Potsdamot találtam. A park gyönyörű volt, de a kastély akkor sem mutatkozott olyan fényesnek és nagyszabásúnak, mint valaha képzeltem.

Az állandóan nyüzsgő Friedrich-strasse állomásra érkeztek a nyugati vonatok, s innen indult az egyetlen igénybe vehető járat Nyugat-Berlin Zoo állomására. Amikor feleségemmel magánúton Skandináviába utaztunk, az akadémia egyik vezetője – valamilyen hazai szívesség viszonzásaként – szállást biztosított nekünk. Berlini megállónknak oda-vissza az volt az oka, hogy a „szocialista utak” repülőjegye igen olcsó volt, onnan viszont vonattal kellett mennünk. (Arra a jegyet forintért meg lehetett venni.) Turistáskodásunk végállomása Hamburg volt, az onnani érkezésünk időpontját jó előre megadtuk vendéglátónknak, aki vacsorameghívással várt ránk. Mi azonban – nagy ravaszul – egy korábbi járatról „kék” útlevelünk többszörös NDK-s ellenőrzése és pecsételése után Nyugat-Berlinben leszálltunk, hogy megnézzük a „mi” keleti oldalunkról oly kívánatos városrészt. Azután a megadott időpontban gyanútlanul bevonatoztunk a Friedrich-strasséra. Az útlevélablaknál elvették az iratainkat, és igen sokáig vártunk rá, hogy visszaadják. Közben meghívónk is egyre türelmetlenebb lett. Végül magas kapcsolataira hivatkozva bejutott az útlevélparancsnokhoz. Az ő révén kiderült, megérkeztünk, de bajban vagyunk. Elég nagy befolyással bírt ahhoz, hogy meggyőzhesse őt, ne csináljon vendégei szabálysértéséből hivatalos ügyet. „Utolsó figyelmeztetéssel” visszakaptuk útlevelünket. A többórás idegeskedés „jutalmaként” a vacsorameghívás érvényét veszítette, mert addigra minden étterem bezárt. Szerencsére a szálloda nem, s másnap minden nehézség nélkül haza

Goethe és Schiller szobra Weimarban

is repülhettünk. Ezúttal a repülőtéri motozás sem lépte túl a szokásos szigor határait. Más alkalommal azonban előfordult, hogy a fülkében levetkőztettek, egyszer a végbelemben is kotorásztak – fogalmam sincs mi után.

Mulatságosabb epizód, hogy egy berlini utam előtt a Váci utcán összefutottam régi ismerősömmel, aki éppen a drezdai magyar konzulátuson volt diplomata. Tanácsára kértem az MTA-tól pecsétes igazolást arról, hogy kutatási anyagom forrásai csak a nyugat-berlini könyvtárakban találhatóak meg. Mivel a Nyugaton dolgozó NDK-állampolgárok „többszöri átlépési engedéllyel” rendelkeztek, a berlini nagykövetség nekem is ilyen engedélyt kért és kapott az NDK illetékes hivatalától. Talán mert az NDK-soknak fizetésüket át kellett váltaniuk keleti márkára, azon vehették meg a földalatti menetjegyét. Úgy gondoltam tehát, én is kaphatok keleti márkáért jegyet. Ám hiába magyaráztam a pénztárosnak, hogy a magyarok ugyanabban a rendszerben élnek, mint német barátaink, mindössze a sorban állókat tartottam föl. Végül egy határozott fiatalember türelmetlenül félretolta az előtte állókat, s NDK-személyazonosságijára vett két retúrjegyet. Az egyiket nekem adta, s legyintett, amikor legalább az árát meg akartam neki téríteni. Másnap kerestem egy bizalomgerjesztő arcot a sorban állók között, aki ezzel a módszerrel ismét megvette a jegyemet. 1989-ben viszont már senkinek sem kellett engedély a nyugat-berlini utazáshoz. Igaz a Zoo-ra megérkezve nagyon irigyeltem az NDK-állampolgárokat, mert ők egy az egyben válhatták át márkájukat (márkájuk egy részét) nyugati devizára. De kevés nyugati márkámmal is eljutottam Dahlenbe. Mivel volt ingyenes belépésre jogosító igazolványom, a festményekben és néprajzi tárgyakban különösen gazdag – új – múzeumot is megnéztem.

Berlinben voltam a fal lebontása előtt néhány nappal is. Eszembe se jutott, hogy hamarosan világtörténelmi esemény szemtanúja leszek. Még az NDK fővárosának vendégei voltunk, s az irodalmi múzeumok ügyében gyűltünk össze. Nyugatiak mellett párttag kollégák (köztük két moszkvai) körében mindenki nagyon óvakodott másról, mint szakmáról beszélni. November 6-án este viszont kis baráti társaság gyűlt össze egy kelet-berlini panellakásban. Méreteit tekintve sokan voltunk, valószínűleg talán nyolcan: Berlinből, Marbachból, Londonból, Párizsból, Prágából, és már nem emlékszem, honnan, de egyforma lelkesedéssel izogattuk a bolgár vörösbort, vagy talán a hasonlóan tömegszívnálú magyart. Váratlanul nagy vitát robbantott ki a német újraegyesítés kérdése. Lehetőségében talán ketten hittünk, a többiek vagy kételkedtek, vagy egyenesen elképzelhetetlennek tartották, hogy a nagyhatalmak (köztük az angolok, franciák) beleegyezzenek.

Házigazdánkkal régi barátságban voltam,

sokszor sétáltunk – különféle alkalmakkor – a berlini utcákon. Egyszer megállított egy különös kis téren, amelynek négy pontján olyan korlátok nőttek ki a betonból, amilyenek a lejárókhhoz szoktak vezetni. „Le van falazva, mondta, pedig gyerekkoromban mindig itt szálltam föl a metróra, hogy iskolába menjek. Ha figyelsz, kis idő múlva hallod: most megállás nélkül haladnak át alattunk a nyugati szerelvények.” Ez jutott eszembe, amikor már sejtettük, de még nem tudtuk, hogy mi következik. Nehéz volt elképzelni is.

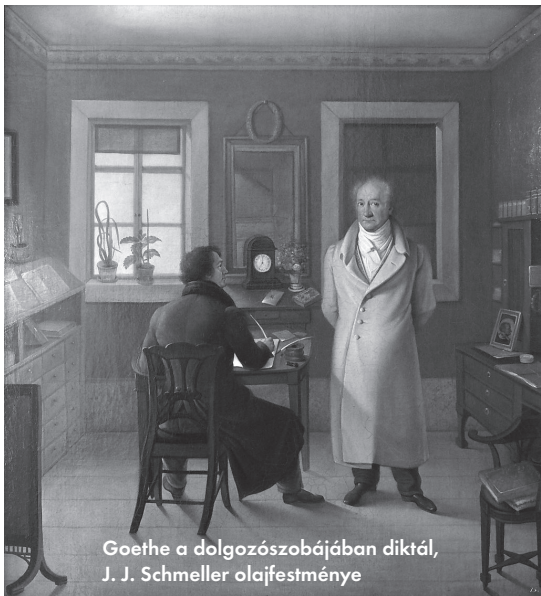
A kilencvenes évek közepén ismét Berlinben jártam, de ismerőseim színes köréből senki nem maradt, akinek ne lettek volna kisebb vagy nagyobb sérelmei az újonnan vezetők kinevezett – német – szakemberek miatt. Ugyanakkor szemmel látható volt, hogy még azok az „elvtársak” is, akik elvesztették állásukat és szerényebb hivatalokba kényszerültek, sokkalta jobban élnek, mint korábban. Régi Trabantjuk (Wartburgjuk) helyet új Volkswagennel jöttek-mentek.

Weimarba először Szekeres Laci társaságában jutottam el. A vonatok az NDK-ban is gyakran késtek, de Berlinből akkor közvetlen járással utazhattunk. Noha a vasút már 1848-ban eljutott ide, a – kisvároshoz képest kissé túlméretezett, sokvágányú – pályaudvar eredeti változatát csak az első világháború előtt kezdték el építeni, és megőrizve klasszicista jellegét utójára 1998-ban újították föl. A hosszabban elnyúló egyemeletes részből a középső kiemelkedik, külön teteje is van. Karakterét három, nagyon magas ablak határozza meg, szélein eredetileg „antik” oszlopokkal, amelyek már a hetvenes évekre ablakkereté egyszerűsödtek. Az állomás előtt ma szépen gondozott park fogadja az érkezőket, én azonban lebetonozott terere emlékszem, ami olyan lehangolóan szürke volt, mint a régi városrészbe vezető félórás gyalogút mentén sorakozó, majdnem egyforma, XX. századi emeletes bérházak.

Néhány évig rendszeres repülőjárat volt Budapestről Erfurtba. Később többnyire itt várt az NFG egyik gépkocsija, hogy átvigyen Weimarba. Nem emlékszem, hogy egyetlen éjszakát eltöltöttem volna itt, csak átutazóban jártam Erfurtban. Weimarból szabad időmben néhányszor ájtöttem, mert nagyon szerettem történelmi hangulatát. Talán Erfurt volt az NDK legbarátságosabb városa. Emlékeimben persze nem a modern rész, hanem a középkori hangulatot árasztó városmag lopta be magát: a dóm, a sok száz éves templomok és az óváros északi részén található – a X. századra visszanyúló – András negyed favázás házaival, kis üzletekkel, kocsmákkal. A szűk, macskaköves utcákon és a színes házak mellett sétálva egy kicsit visszarepülhettem az elmúlt évszázadokba, amikor a mai Marktstrasse még a fontos Via Regia kereskedelmi útvonal része volt. Itt található a Krämerbrücke is, Erfurt legrégebbi világi épülete és a város legismertebb nevezetessége.

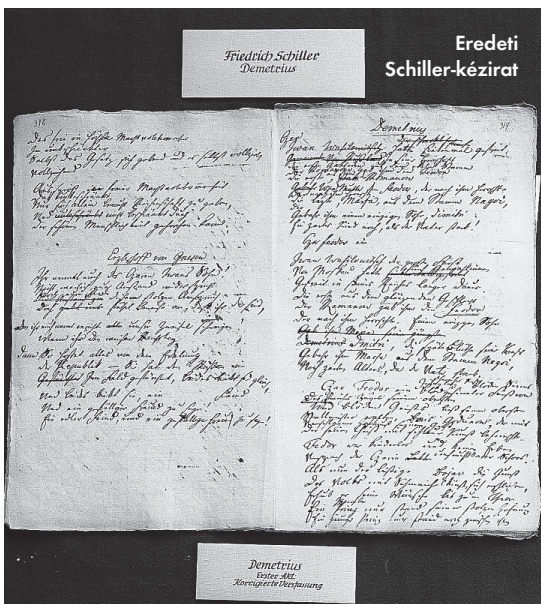
Weimarban az Ilm folyó mellett egy magaslaton áll a Goethe- und Schiller-Archiv hatalmas, XIX. századi épülete. Szerényebb külsője mögött – egyebek közt – roppant impozáns lépcsőháza lepi meg a belépőt. Innen jutnánk el a raktárakba, ha oda és az egyszerű munkaszobákba idegen beléphetne. Ez a német nyelvterület legrégebbi kéziratára, több mint ötmillió autográfárral és több száz – részben tudományos – munkatárssal. Tekintélye olyan óriási, hogy a gazdag nyugatiak vetélytársaként építették meg a legnagyobb német archívumot Marbachban (Stuttgart mellett). A két intézmény azonban a hidegháború kellős közepén is szorosan együttműködött, közösen dolgoztak több klasszikus (köztük Goethe) műveinek kritikai kiadásán. Ennek következtében innen sokan eljutottak Nyugatra, ami a szigorúan szabályozott NDK-ban a magyarnál is nagyobb privilégium volt.

Az NFG elnevezés a National Forschung und Gedenkstatt der Klassischen Deutschen Literatur in Weimar nevű „birodalom” rövidítése. Jelentőségét szemlélteti, hogy vezetőit – akárcsak a NDK Művészeti Akadémiájáét – a miniszterelnök nevezte ki, s hivatala biztosította költségvetésüket. A Goethe–Schiller-archívumon és a weimari múzeumokon kívül számos emlékhelyet is gondoztak. Tübingiában emlékhelyként kezeltek majd minden építményt, ahová Goethe néhány alkalommal betette a lábát. Nem emlékszem, hogy az NFG-nek több ezer vagy csak több száz munkatársa volt – a kertésztől a nemzetközi rangú kutatóig. Népi demokrácia ide vagy oda, külföldi munkatárs-cserékbe csak a vezető réteg tagjai kerültek be, ők jártak Magyarországra is. Az igazgatóság a weimari hercegek egykori kastélyában székel. Itt tárgyaltunk az első alkalomtól kezdve az együttműködés különböző feltételeiről és programjairól. (Többek között a Budapestre látogatók magyarországi kívánságainak előkészítéséről.) Volt magas beosztású vezető, aki velem küldte Budapestre tanuló lányának a jellegzetesen fekete német kenyeret. Volt, aki ki akarta próbálni a Balatont is. Egyik vendégünknek Pécsen voltak kutatási feladatai, ahová saját autóján utazott, mert azzal jött Budapestre is. Innen azonban nekem, aki nem tudok vezetni, kellett elirányítanom Tihanyba. Pécsre vonattal mentem, onnan meg kocsival tekeregtünk Somogyországon keresztül a Balaton felé, mert a derék úr, aki persze elvtárs is volt, de Hernek szólíttatta magát, nem nagyon ismerte ki magát a térképen. Elég későn értük el a szántódi kompot, de szerencsésen megtaláltuk a tihanyi bencés kolostorhoz vezető utat. Az akkoriban múzeumként működött, s épületében a minisztérium vendégszobát tartott fenn. Miután előkerítettem a gondnokot, aki persze nem tudott németül, s rám ezért volt feltétlenül szükség, itt helyeztük el vendégünket. Jól is érezte magát. Végül buszra szálltam, hogy Füredről az utolsó vonattal hazamenjek. Az viszont elkerülte a figyelmem, hogy előtte

Goethe a dolgozószobájában diktál, J. J. Schmeller olajfestménye

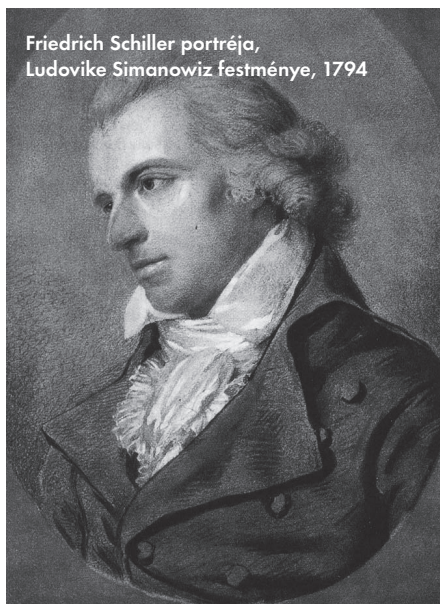
Goethe szülőháza Frankfurtban

Friedrich Schiller
Demetrius

Eredeti
Schiller-kézirat

Demetrius
Szerep a
Xenokrates-eposzban

Friedrich Schiller portréja,
Ludovike Simanowiz festménye, 1794

Goethe Iphigenia Taurisban,
1827-es lipcsei kiadás

Goethe és Schiller
Archívumának bejárata

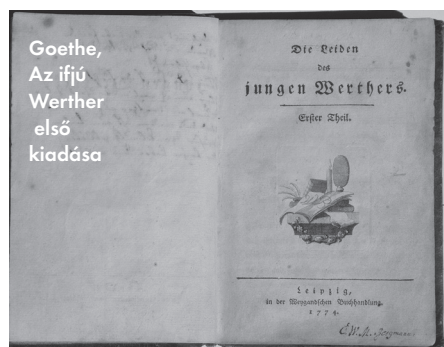
Iphigenie auf Tauris 1. Aufz. 1. Aufst.
Iphigenie: Und an dem Ufer steh' ich lange Tage
Das Land der Griechen mit der Seele suchend,
Und gegen meine Brust den Stein der Wüste
Der dumme Jone bräutend nur herüber.

való napon tértek át a nyáriról a téli menetrendre, és az utolsó vonat rég elment. Sikertelenül próbáltam stoppolni, senki sem vett föl. Szerencsére ősz volt, találtam szabad szobát az egyik szállodában. Sokféle feladat volt a weimari élmények rám háruló ára.

Első alkalommal tájékozási pontom a színház épülete volt, amiben később néhány Schiller-előadást is láttam. Noha Károly Ágost nagyherceg rokonszenve hozta Goethét Weimarba, tőle kapta miniszteri megbízatását (és vele ment először a Kickelhanhra), de édesanyja, Anna Amália varázsoltta a kisvárost kulturális központtá. Mondhatni irodalmi és zenei nagyhatalommá. (Emiatt választotta székhelyévé 1920-ban a császárkort váltó köztársaság.) Színházát is őfelsége Anna Amália támogatásával alapította Goethe. Leghíresebb szerzője (és rendezője) Schiller lett. Emlékmű utal az összetartozásukra, noha más hírességek is éltek itt. Weimar régi központja elég kicsi ahhoz, hogy közel legyen mindkét költő szülőháza. Goethének emeletén a berendezés a miniszter életformáját örökítette meg, de a költő állítólag jobban érezte magát a földszinti, puritánabb környezetben, ahol a háló- és dolgozószobája volt. No meg a könyvtára, amelynek katalógusában megtalálhatjuk Toldy Ferenc – személyesen átadott – *Handbuch der ungrische Poesie* című kötetét. Mivel pedig a klasszikus irodalmi fejedelmek után Liszt jelent meg a zenei élet reprezentánsaként, az ő háza sincs ide messze. (A nyolcvanas években magyar asszony volt múzeumja kurátora.) Az NDK-idők nem elégedtek meg a két költőfejedelem emlékházával, Goethe kultuszát egy modern épületben terjedelmes kiállítással ápolták. Ennek a vezetője lett itt a legszorosabb együttműködő partnerem. Segítőkéz ember, szívélyes intézményvezető volt, és természetesen párttag. Annyira, hogy az irodalmi muzeológusok egyik békés találkozóján, ahol nyugati vendégek is jelen voltak, fölös vitát provokált a NATO raktételepítései ellen. Budapesten pedig Schiller munkásságáról tartott előadásán állításait Marx-, Engels- és Lenin-idézetekkel támasztotta alá, ami a nyolcvanas években már elég meglepő volt. Kapcsolatunk azonban igen jó, már-már baráti volt. Nem is nagyon lepődtem meg, amikor az újraegyesítés után – amikor állása Weimarban megszűnt – sikeresen ejtőernyőzött valamelyik közeli város múzeumába.

Weimar történelmi középpontja azonban a Marktplatz, ahol néha valódi piac is működött. Közeliében találjuk a nagyhercegek kastélyát, az Anna Amalia Hercegnő Könyvtárat és azt a nagy parkot, amelyben számos költő szobra között ott áll Petőfié is. Itt találjuk azt a házat, ahol Goethe későbbi feleségével, Christiane Vulpiussal élt. A piactér nevezetessége a neogótikus városháza, mellette az ugyancsak régi

Cranach-ház, egy Goethe-kori patika, és a többször átépített Hotel Elephant. Helyi történet szerint, akik a XVIII. században átléptek a városkapun és a nagy klasszikusok, Wieland, Herder, Goethe, Schiller (majd Liszt vagy Wagner) lakása után tudakozódtak, azokat az Elephantba küldték. Én is többször laktam ott, végül a takarékoság szelleme ide is elért, s inkább a Nietzsche-ház vendégszobáinak egyikét kaptam szállásul. (Hacsak nem mentünk inkább Kochbergbe.) Az Elephant a hírehez méltóan elegáns szálloda volt, jó konyhával. Az étteremmel csak az volt a baj, hogy árait nem a mi napidíjunkhoz méretezték, hanem a bőven érkező nyugati turistákhoz. A szokásrendhez tartozott, hogy fontosabb „államközi” vendégeknek ebéd-, vagy vacsorameghívás járt: itt – az NFG igazgatóinak egyikétől. Egy alkalommal – véletlenül – a türingiai hurka nagyszabású „fesztiváljának” megnyitóünnepségére érkeztem, amelyen részt vett a város minden előkelősége, köztük az NFG vezetői, akik engem is meghívtak asztalukhoz. A disznótoron százféle hurka – hideg és meleg – változatát kóstolhattam meg. Egyik jobb volt a másiknál. A németek roppant büszkék Tüningia konyhájára. Kár, hogy a városban töltött héten több hasonló meghívást nem kaptam. Noha itt

a vendéglői asztalra ritkábban kellett várakozni, s bőven voltak olcsóbb éttermek is.

Amikor utoljára meghívtak Weimarba valamilyen értekezletre Frankfurtból (odaig repültem) vonatoztam oda. Ahogy megérkeztem, Kochbergbe vittek, ahol előtte már többször megfordultam, mert az NDK utolsó időszakában az irodalmi múzeumok nemzetközi bizottságának esedékes üléseit ide telepítették. A kastélyt a XIII. században kezdték építeni, később a von Stein család tulajdonába került. A sok más Goethe-emlékhely közül ez a legnagyobb épület, illetve épületegyüttes. 1975-ös nagy felújítása óta írói-művészi alkotóházként működött, nem tudom, meddig. Berendezése – jórészt rekonstruált – XVIII. századi bútorkorból állt. Többször laktam egy szobában, ahol súlyos klasszicista íróasztal kínált írói munkalehetőséget, és minden más tárgy is a Goethe-kor sajátos hangulatát idézte. Beleértve a konferenciatermet és a képtárat, ahol egy Mányokit fedeztem föl. A híres Rákóczi-portrét véltem fölismerni abban a festményben, amely a Von Stein-ösök egyikét örökítette meg.

GOETHE VÁNDOR ÉJI DALA

Immár minden bércezt
Csend ül,
Halk lomb, alig érzed
Lendül:
Sohajt az éj.
Már búvik a berki madárka,
Te is nemsokára
Nyugszol, ne félj...

(Tóth Árpád fordítása)

A beutaltak – kivételezett írók és művészek – igényeit kielégítő konyha ízletes étkezést biztosított. Az alagsori borospincében francia borok is voltak, amelyek erősen hozzájárultak a baráti hangulat elmélyítéséhez és az együttműködési szándék eredményességéhez. A híres parkban szép sétákat tehattunk. Egy korábbi összefoglaló alkalmából betértünk a falu kocsmájába, ahol csak pálinkát és sört lehetett kapni. A német szocializmus is megőrizte a falusi és városi élet közti különbséget, de az ő falvaik – talán a hűvösebb időjárás, talán a nagyobb léptékű gépesítés, talán csak hagyományai miatt – egészen mások, mint a magyarok. De a távolság az itteni és a kastélybeli életminőség között alig lett kisebb, mint Goethe idejében volt. Más volt persze minden, hiszen mi nem lóháton jöttünk, ahogy a költő-miniszter gyakran tette, de nem is várt bennünket semmi abból, amit a bevezetőben idézett költemény titokzatosan sugall. Kérem, olvassák el a *Charlotte von Steinhez* című Goethe-verset! Az tudja csak tolmácsolni, mi vonzotta a nagy költőt egy korosodó asszonyhoz. Magyar fordításban így kezdődik: „Miért adtál mély betekintést, / hogy jövönket sejtse szüntelen, / s ne ringasson üdvösségbe minket / se földi boldogság, se szerelem?”

Goethe szerelmi életében rejtélyes szerepet kapott – a saját írói munkáival is figyelemre méltó – Charlotte Albertine Ernestine Frau von Stein (hogy egyszer a teljes nevét is leírjam). Költőnkkel Anna Amália weimari udvarában került kapcsolatba, s viszonyuknak 1786-ban Goethe itáliai utazása vetett véget. Hazatérve szerelmi életének későbbi felesége, Christiane Vulpius lett a főszereplője. A kutatók 1700 levelet tartanak számon, amelyek részben vagy egészben a költő szerelmeihez kapcsolódnak. 1801-től jelentős részüknek a címzettje Von Stein asszony. Kochbergbe a leveleket küldönc hozta, de Goethe személyesen is sok időt töltött itt. Charlotte 1927-ben halt meg, előbb a költőnél. Öregem, talán élete lezárásaként tért vissza Weimarba. (Thomas Mann *Lotte Weimarban* című regénye azonban nem róla, hanem a *Werther* hősnőjének modelljéről – Charlotte Kestneréről – szól.)

Kochberg remek francia bora azért volt különlegesség, mert az NFG szívesebben kínálgatta az istentelenül rossz dornburgit. Ezt a Salee folyó partján emelkedő hegyek (dombok?) egyikén szüretelik. Meglehetősen északon, ahol a jó borhoz kevés a napfény. Nem tudni, Goethe nem erre gondolt-e, amikor egy anekdotában azt állítja, az igazi úr mindig hígítva issza a bort. Dornburg fő nevezetességei azonban a 90 méterrel a folyó szintje fölötti mészkösziklákon álló, Dornburger Schlösser néven ismert kastélyok. A költő a három egymás melletti közül a reneszánsz korban lakott időnként. Én pedig egy csodás kínai porcelángyűjteményt láttam itt, híres európai műhelyek porcelántermékeivel kiegészítve. Csak utólag tudtam meg, miért rendezhették ezt a lenyűgöző tárlatot.

A porcelántárgyaknak nagy kultusza volt az NDK-ban, s ma is jó drágán kaphatók. Az európai porcelángyártás első receptjét jóval Goethe születése előtt a szászországi Meissenben egy alkimista fejlesztette ki. Ez a találmány döntően befolyásolta azt, hogy az európai asztali és terítési kultúra arany-üzüst étkészleteit – részben – fölválthatta a vékony, fehér porcelán. A receptre azért volt szükség, mert e művészi különlegesség készítésének a titkát a kínaiak őrizték. A XVIII. század elején a szász választófejedelem dekrétumban rendelkezett a magvalósításról, és e célból Meissenben gyárat (manufaktúrát) alapítottak. Azóta a meisseni porcelán a legmagasabb minőséget képviseli, amit 1722 óta védjegye garantál, a fejedelem-ség címeréből vett, két keresztbe tett kard. Ilmenau környékének legnagyobb birtokosa, Von Henneberg gróf 1771-től (a közelmúltig) hasonló recept alapján gyártotta saját neve alatt forgalmazott porcelántárgyait és étkészleteit. Tudományos kutatáson alapul Ilmenau híres üvegművészete is. A nagyhercegség a bányászat és az ipar (iparművészet) segítségével gyarapítani igyekezett adóbevételét. Goethe miniszteri feladatkörébe tartozott a réz, más fémek és ásványok (közte a kaolin) bányászatának fejlesztése is. Hivatali munkája végett lakott 220 napon át (a vidékbe is szerelmes) Goethe kegyelmes úr Ilmenauban, a főterén álló többszintes barokk házba. Ennek emlékére manapság múzeum található itt. A szalon korabeli hangulatát barokk bútorok idézik. Több vers dallama született az itt álló asztali zongorán – utólag. (Korábban dalhagyományra írtak verseket. Az „új kor” hozta magával, hogy a szöveg előbb készült.) E kis tudóskodást csak azért írtam ide, mert az emlékmúzeum megidézi Goethe kedvenc énekesnőjének, Wilhelmine Schröter asszonynak az alakját is. Abban az úri társaságban, ami a Max Grimm ilmenau művész által készített üveggömbben látható, s középpontjában maga a költő szavalja: „Über allen Gipfeln / Ist es Ruh’, / In allen Wipfeln / Spürest Du / Kaum einen Haucht; / Die Vögelein schweigen in Walde / Warte nur Balde / Ruhest du auch.”

Teljes élet

Búcsú Lator Lászlótól

Életének 96. évében távozott el közülünk Lator László Kossuth-díjas és József Attila-díjas költő, műfordító, esszéista, a Nemzet Művésze, a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia alapító tagja. Augusztus 2-án, Budapesten a Farkasréti temetőben családja, pályatársai, barátai és tisztelői vettek végső búcsút tőle a református egyház szertartása szerinti búcsúztatóján.

Lator László 1927. november 19-én született az akkor Csehszlovákiához, ma Ukrajnához tartozó Tiszasásváron. Kicsi gyerekként kezdett verset írni, apja adta a kezébe Négyesy László *Magyar verstanát*. 1947-től a budapesti tudományegyetem magyar–német szakán tanult, és felvették az Eötvös Collegiumba is (onnan hamarosan kizárták). Részben nyomasztó háborús élményeiből, fogolytábori tapasztalataiból állította össze 1948-ban első verseskötetének, az *Őserdőnek* az anyagát, amelyet az akkor már működő cenzúrahivatal elutasított és bezúzatott azzal az indokkal, hogy a versei pesszimisták. Az egyetem elvégzése után Körmenden tanított gimnáziumban, és mivel versei nem jelenhettek meg, műfordítással foglalkozott. 1955-ben visszatért Pestre, az Európa Kiadóhoz került orosz szerkesztőnek, majd az ún. latin szerkesztőség főszerkesztője lett, s olasz, spanyol, francia és portugál szerzőkkel foglalkozott. Biztos ízlésű, hatalmas szaktudású szerkesztőként vezető szerepet játszott abban, hogy a világirodalom a legmagasabb szinten honosodott meg magyarul.

A hetvenes évek közepétől az ELTE világirodalmi tanszékén tartotta hamar népszerűvé váló műfordítói szemináriumát, amely később egyfajta költői mesterkurzussá vált. Tanítványai között a kortárs magyar irodalom olyan jeles képviselői voltak, mint Ferencz Győző, Imre Flóra, Tóth Krisztina, Szabó T. Anna, Lackfi János, Vörös István.

A nyolcvanas évektől gyakran szerepelt rádió- és televízióműsorokban. 1991-ben – Mészöly Dezsővel, Gyurkovics Tiborral és Lukácsy Sándorral – elindították a *Lyukasóra* című műsort, amelyben szellemes játékok segítségével ismertették meg a közönséggel a magyar irodalom elfeledett kincseit. Folyóiratunk tőlük kapta meg a *Lyukasóra* nevet.

Kevés versű költő, az 1948-as cenzori elhallgattatás után csak 1969-ben jelentkezett kötettel, amelynek a *Sárangyal* címet adta. Későbbi kötetei közül kiemelkedik az 1986-os *Fellobban, elhomályosul*, majd a 2007-es *A egyetlen lehetőség* című, válogatott költeményeit közreadó könyve.

Műfordítóként többek között Shakespeare, Burns, Heine, Schiller, Lermontov, Blok számos költeményét ültette át magyar nyelvre, fordításai több önálló kötetben jelentek meg. Válogatott esszéiből a *Szigettenger* (1993), valamint a *Szabad szemmel* (2016) című könyvében publikált. 2012-ben jelent meg *A megmaradt világ* című emlékezéskötete, amely nem önéletrajz vagy memoár a szó szoros értelmében, a szerző maga önelemzésnek hívta a kötetet.

Lator László 1992-ben a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia alapító tagja, 1998-tól 2008-

ig ügyvezető elnöke volt. Számos rangos elismerés birtokosa, amelyek közül a József Attila-díjat 1972-ben, a Kossuth-díjat 1995-ben kapta meg. 2007-ben Pro Urbe Budapest díjjal tüntették ki, 2008-ban – *Az egyetlen lehetőség* című verseskötetéért – neki ítélték a Rotary Tabán Klub első irodalmi díját. 2009-ben Prima díjat kapott. 2012-ben a Magyar Érdemrend középkeresztje polgári tagozata kitüntetését, 2015-ben a Magyar Irodalomtörténeti Társaság Babits Mihály alkotói díját vehette át. 2017-ben az Európa Könyvkiadó Wessely László-díjjal ismerte el több évtizedes kimagasló versfordítói, irodalmi, oktatói és irodalomszervező tevékenységét. 2018-ban megkapta a Nemzet Művészet címet. 2022-ben a Magyar Érdemrend középkeresztje a csillaggal kitüntetésben részesült. A Kulturális és Innovációs Minisztérium Lator Lászlót saját halottjának tekinti.

A hónap költője rovatunkban, a Lyukasóra folyóirat 2018/9-10. számában Lator László verseit adhattuk közre. Akkor alkotói munkájáról Alföldy Jenő irodalomtörténész írt átfogó laudációt. Idézzünk most ebből egy megindító részletet:

„Annyira egyenletes színvonalon űzi mesterségét-művészetét, hogy nehéz súlypontokra, »kedvencekre« lelni versei között, mert mintha korán eldöntötte volna: csak a válogatott költeményeit írja meg. Azért ő is összegyűjtött verseiből egy karcos válogatottat (*Az elhagyott szintér*; 1992). Ezen felbátorodva, most első nagy ráismerésem tárgyát emelem ki, a *Fa a sziklafalon* címűt. Személyes emlék fűz hozzá. Körülbelül tízéves koromtól meglett koromig figyeltem a csikorogva kanyarodó hatvanhármas villamosból a Krisztina körút és a Széll Kálmán tér közötti szurdok meredek falán egy surján fácskát, amely egy kőszikla réséből hajtott ki. Szurkolója lettem, mintha egy évekig tartó mérkőzésnek lettem volna tanúja. Talán négy vagy öt év kellett a megizmosodott suhángnak, hogy szétfeszítse iszonyatos életerejével azt a Toldi Miklósnak sem éppen könnyű, két fél malomkönyi koloncot. Amikor a fa húsz-huszonöt éves lehetett már, jó arasznyi távolság választotta szét a két nagy szikladarabot. Micsoda erők feszülnek a holt kőnél sokkalta lágyabb fa anyagában? – gondoltam már felnőtten. Lator László szavaival, »mostoha sorsa kényszereibe« vetve »hogy nyomta, gyúrte, kanyargatta fel / a csökönyös, fortélyos akarat / a puhasontú, vékony sudarat? « Verseiben általában is érzem ezt az energiát, s azt, ami még ugyancsak közös benne és Jékely Zoltánban: a nagy ellentétek romantikáját, a stílustörténeti előítéletekkel nem törődő, Liszt Ferenc-i dinamizmust, elragadtatást, s nem utolsósorban a finomkodás nélküli, bravúros technikát, mely nélkül aligha lesz nagy költészet, míg világ a világ.”

És olvassuk el újra az akkor közölt versei közül a *Most minden más lehet* című versét! ♣ (Sághy)

LATOR LÁSZLÓ MOST MINDEN MÁS LEHET

Ki tudja, hogy mi jön még?
Jaj annak, aki lát.
Korhadt halomba romlik
a széthulló világ.
A megáradt idő
agyunkon átfolyik,
otthagya izsamós,
vad hordalékait.
Feloldó tisztaságot
mi hozhat még nekünk?
Csak befelé növekszik
ijesztő életünk.
Most minden más lehet,
formáját nem leli,
a dolgok burka fojtott
feszültséggel teli,
mert rég tudjuk magunkban,
mint egy cellába zárt
rabok a közös sorsot,
hordozzuk a halált.
(A Lator László összes versei
című kötetből, 1946–1996)

LYUKASÓRA OLVASÓI LAP
XXXII. évfolyam, 5-6. szám, 2023/5-6.

A szerkesztőbizottság tagjai:
**Alföldy Jenő, Ágh István,
Bertalan Tivadar, Czigány György,
Dobai Péter, Iancu Laura,
Próhle Gergely, Raffay Dávid,
Rózsássy Barbara, Rozsondai Marianne,
Szakonyi Károly, Szikora János**

Főszerkesztő: **Sághy Ildikó**
Főmunkatárs: **Szakonyi Károly**
Művészeti vezető: **Réti Attila**
Olvasószerkesztő: **Bognár Antal**
Rovatvezetők:
Weltler Ildikó, Simon Erika

Szerkesztőségi postacím:
1052 Budapest, Városház u. 7.
Telefon: 30/131-0245; 30/121-5280
E-mail: iroegy@gmail.com

Kiadja: **Magyar Írók Egyesülete**
Elnök, kiadóigazgató: **Szakonyi Károly**

Nyomdai kivitelezés:
VIRTUÓZ Kiadó és Nyomdaipari Kft.
1037 Budapest, Bécsi út 267.
Felelős vezető: **Tolonics Gergely**

Terjeszti: Magyar Posta Zrt.
Hírlap Üzletága és regionális társaságai.
Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen, telefonon 06-1-767-8262 számon, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen. Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), 1900 Budapest, 06-1-767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu.
Előfizetési díj: fél évre 1320 Ft, egész évre 2640 Ft.
Egy példány ára: 450 Ft.
Megjelenik: kéthavonta.

Kéziratokat nem őrünk meg és nem küldünk vissza

LEXIKON

**HIC ET NUNC - ITT ÉS MOST
PRO FUTURO - A JÖVŐÉRT
ESCA DEORUM - ISTENEK ELEDELE
PRO BONO PUBLICO - A KÖZJÓÉRT
VESTIBULUM - ELŐCSARNOK, BEJÁRAT**

TARTALOM

LélekFormák,
kiállítás a Múcsarnokban **B/2**
Szakonyi Károly: Égi jelek **1**
A HÓNAP KÖLTŐJE
SUMONYI ZOLTÁN
Sumonyi Zoltán: Odüsszeusz,
A korintusiakhoz küldött első levél,
A rómaiakhoz küldött levél,
A nyolc boldogság himnusza,
Az első zsoltár, A 139. zsoltár,
Nemzedékem öregedő költői, **2-3**
Alföldy Jenő:
Sumonyi Zoltán verseiről **4-5**
220 éves az OSZK **6**
Farkas Gábor Farkas:
András, a könyvmester **7-10**
Rozsondai Marianne:
Hess András Chronica
Hungarorumának tizedik példánya **11**
Orbán Viktor:
Szerelmes fiunk, Petőfi Sándor **12-13**
Borbély László: Interjú Temesi Ferencsel
14-15
Weltwe Ildikó: A II. Népművészeti
Nemzeti Szalonról a Múcsarnokban
16-17
Zöld út az ifjú táncművészeknek **18**
Fehérlófia a tűzfalon **19**
Alföldy Jenő: Könyvjelzők Kányádi
Sándor verseihez **20-21**
Kányádi Sándor: Kós Károly arcképe,
Öreg ének, Harangfőliat,
Szerencsés ember, Invokáció,

Pergamentekercsre, Isten háta mögött,
Könyvjelző, Krónikás ének,
Valaki jár a fák hegyén **22-23**
Zilahy L. Ágnes:
Zilahy mint tehetség gondozó
Eötvös 175 **28**
Kulturális trendekről a 32. Bálványosi
Nyári Szabadegyetemen **28-29**
A 10. Nemzetközi Színházi
Olimpiáról **30-33**
A császárné szolgálatában,
Dr. Marton G. Zoltán könyve
Marton Éváról **34-36**
A megőrzés kultúrája **37**
Az amerikai álmom vége **37**
Orosz Istvánnal
az Apakönyvről **38-39**
Bertalan Tivadar: Az asztal **40**
Magyar Örökség díjasok **40**
Beszélgetés **Mezey Katalinnal**
legújabb könyvéről **41**
Kettős tárlat a Halász-kastélyban **42-43**
Taxner-Tóth Ernő: Vándorúton
Kickelhahn felé **44-48**
Búcsú **Lator Lászlótól 49**
A maradandóság-kereső,
Schéner Mihály pályáivéről **51-B/3**
TEST-KÉPEK, kiállítás
a Halász-kastélyban **B/4**
KÜLÖNSZÁM
A Fővárosi Állat- és Növénykert története
A Khmer Birodalom ősi fővárosa – Angkor

Kedves Olvasóink!

Kérjük önöket, hogy támogassák a Lyukasóra folyóirat megjelentetését azzal, hogy előfizetőink lesznek (lásd: postai előfizetésnél), de segíthetnek alkalmoszerű támogatással is. És a jövőben ezt (2017-től) adójuk 1%-ának felajánlásával is megtehetik. Adószámunk: 19677419-1-41 Bankszámlaszámunk: Kereskedelmi és Hitelbank 10200940-21519541-00000000. Ha erre a bankszámlára nevük és címük feltüntetése mellett befizetik az éves előfizetési díjat, vagyis a 2640 forintot, a szerkesztőségéből is folyamatosan megküldhetjük önöknek a Lyukasóra aktuális számait. Előre is köszönjük, üdvözlettel: a Szerkesztőség.

A MEGJELENÉS TÁMOGATÓI

Emberi Erőforrások Minisztériuma
Nemzeti Kulturális Alap
Petőfi Irodalmi Ügynökség
Pest Megyei Kormányhivatal
Magyar Építő Zrt.
Szerencsejáték Zrt.
Körmendi Galéria

Számunkat a Múcsarnok népművészeti kiállításának képanyagával, az Országos Széchényi Könyvtár dokumentumképeivel, az NKA fotóival, az MMA képanyagával, a kápolnásnyéki Halász-kastély kiállítás képeivel, Schéner Mihály festményeivel, valamint a Lyukasóra folyóirat archív fotó- és dokumentumanyagával illusztráltuk.

SZERZŐINK

Alföldy Jenő, 1939
Bertalan Tivadar, 1920
Borbély László, 1968

Farkas Gábor Farkas, 1966
Kányádi Sándor, 1929-2018
Kocsis Tibor, 1962
Lator László, 1927-2023
Rozsondai Marianne, 1950
Sághy Ildikó, 1941

Schéner Mihály, 1923-2009
Sumonyi Zoltán, 1942
Szakonyi Károly, 1931
Taxner-Tóth Ernő, 1935
Weltler Ildikó, 1970
Zilahy L. Ágnes

JUBILEUMI SCHÉNER-KIÁLLÍTÁS BÉKÉSCSABÁN

Békéscsaba díszpolgára, a 100 éve született sokoldalú alkotó, Schéner Mihály Kossuth-díjas festő, grafikus, szobrász, keramikus és bábtervező emlékére ez év július közepén kiállítás nyílt gazdag életművéből a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeumban. Szarvas Péter, Békéscsaba polgármestere – aki a megnyitón megmutatta saját Schéner-képét is – mondandójában fontosnak tartotta hangsúlyozni, hogy a város díszpolgárára emlékezni nemcsak büszkeséget jelent, hanem kötelességgel is jár. A kiállítás 2023. október 1-jeig látogatható a Munkácsy-múzeum Rell Lajos-termében.

„A MARADANDÓSÁG-KERESŐ”

Schéner Mihály pályáivéről

Móttó: „*En a fantáziát éppúgy az alkotás domináns szférájának tekintem, mint a természetet. A fantázia határtalan, soha nem látott területekre sodor... A fantázia intenzívvé válna: az ember áldott állapota.*”

(Schéner Mihály)

Schéner Mihályra emlékezve érdemes Szakolczay Lajos irodalomtörténész és művészetkritikus szavaira figyelni, amelyek a Schéner munkáit gondozó Körmendi Galéria emlékkiállításán hangzottak el 2009-ben.

„Érzékeny vevőkészüléke volt mindenre. Szinte vonzotta magához a furcsát, a groteszket, a különöt, hogy az ítéletnek sem utolsó világméretű ordenáréban (a bunkósodó szellemvilágban) megmutathassa élet-történelmet-közjót átvilágító lámpásait. Mi mást szolgálnának szentséges Szent István-ikonjai és archaikus – nemritkán a templom-épületeiben is élőlényekké magasodó – szentjei, mint a hit mögötti bástyák (országépítő jellemoszlopok) megingathatatlanságát, a fegyelmező jó, az időt munkával mulató *teremtés* hallatlan erejét... Schéner kedélyvilága – a művész ecsetjét és ceruzáját többnyire a lélekpukkasztó kivagyiság tengerébe merítette – a jól észlelhető *fullánkok* mellett a végzetetlen szeretetet, az öröms örömk paradicsomi kiskatéját is magában foglalta. A *viharos vizeken* – volt belőlük elég – azért nem süllyedt el a hajója, mert a kazánokat rakó ördöghadon kívül mindig ott tüsténkedett a szépségbe tántorult, megannyi gályarabból álló angyalsereg is...

Attól volt hiteles – önarcképei egyfajta jól megkonstruált gúnyrajzok –, hogy volt bátorsága, mersze saját magán is nevetni. Komor méltósággal, a feladattól átszellemlülve rajzolta-festette a templomokat, és gyermeki hittel szervezte (részvevőként is tündökölt) a boldogságbetakarító ünnepeket és virágkarnevalokat. Személyiségében a komoly tudós és a csínytevő gyermek szétválaszthatatlan volt. S ami a legfőbb: mélyről jövő, szenvedések során kialakult-kialakított *népisége* – a népi

Schéner Mihály portréja

kultúrához (kézművességhez, népköltészethez, hagyományvilághoz) való vonzalma – nem jelvényként fityegő öngazolás volt, hanem az így érezett modernség vállalása. Egyetemesség. Amelyben az archeincünkét Európára fordító Csokonai Vitéz éppúgy tartópillér, mint a modern építészet – nem egy konstruktív rajza a bizonyosság – megannyi nagyja. »A népiség szívügyem, nehéz küzdelmet ró rám. Az én meglehetősen stilizált és átstrukturált népiségemet ugyanis soha nem fogadták szívesen a magukat igazi népieknek tartók. Nem tudták megérteni és befogadni, mivel szelleméhez sem tudtak közel kerülni« – vetette papírra 1994-ben.”

Ezután pedig olvassuk el Schéner önéletrajzi mondatait, amelyeket a Békéscsabán 1970-ben megjelent katalógusának előszavában adott közre.

„1923. január 9-én születtem Medgyes-

Mézesbábok (1964)

egyházán, és Békéscsabán érettségiztem 1941-ben. Húszéves koromig paraszti környezetben éltem. 1942-ben kerültem fel Pestre. Rudnay Gyula mesternél tanultam a Képzőművészeti Főiskolán. 1947-ben szereztem tanári diplomát. Különböző helyeken tanítottam. 1956-tól kizárólag festéssel foglalkozom. 1962-ben volt első önálló kiállításom a budapesti Csók-galériában. Akkori, expresszionista felfogásom vitákat váltott ki. Ebben az időszakban egy jelentős londoni galéria tulajdonosa, aki műgyűjtő is egyben, megvette kiállított anyagom nagy részét.

Pályámra nagy hatással volt két külföldi utam. Az első 1964-ben Párizsba vezetett, ahol a modern európai művészetet tanulmányoztam. Innen Londonba kerültem. 1965-ben a londoni Grosvenor Galéria tulajdonosa kiállította anyagomat. Második egyéves külföldi tanulmányutam

Dorottya-kocsi

Cím nélkül I. (1985)

Kézkivirágzások
(1969)

Cím nélkül II. (1985)

SCHÉNER MIHÁLY DIABOLIKON

Az ördögök visszajöttek a középkorból.
A világ egyre gonoszabbá válik.
Az ember pusztítja a természetet és önmagát.
Az ördögök bennünk és köztünk vannak,
hol rejtve – alakoskodva puhán –,
hol zsarnokain életünkre törnek.
Korunk ördögei rafináltak és sokfélék, szaporák.
Teherként hordozzuk őket;
nyomasztanak, félelemmel töltenek el,
és szinte elviselhetetlenek.
A művészet feladata,
hogy formát adjon és felmutassa ördögeinket,
melyek mint víziók elkentek, homályosak.
De a leírt ördögöknek is
csak a művész tud ezerféle formát adni.
Célja, hogy megmutassa és megnevezze őket,
azért, hogy az ember megszabaduljon nyomasztó terhüktől.

során ismét Párizsba utaztam, innen Svédországba mentem. Párizsban kezdtem először magyar folklórral foglalkozni, midőn idegenben a gyerekkorból feltörő paraszti emlékeim találkoztak a modern művészet iránti igényemmel. Pásztorok, betyárok, szegénylegények, mézeskalács huszárok tűnnek fel munkáimban az építés és konstruálás szándékával, melyre ez a kor különböző anyagok felhasználásával nagy lehetőséget kínál. Alkotásuk során az a törekvés vezetett, hogy a magyar folklórt az európai stílustörekvésekbe építsem.”

Folytassuk Mezei Ottó művészettörténész szavaival!

„Schéner Mihály negyvenegy évesen rendezhette meg első önálló kiállítását a Csók István Galériában. Erre 1962 tavaszán került sor, a régi-új művészetpolitika megszilárdulásának kényes időszakában. A hivatalos kritika (más ugyanis nem volt!) – egy-két rokonszenves kivételtől eltekintve – dühödten rontott neki a bemutatott anyagnak és magának a művésznek, aki végül is egy szerencsés véletlennek köszönhetően felülemelkedhetett az alpári csatározáson. Egy, a vasfüggöny innenső oldalára vetődött, mint később kiderült, Chagallhoz hasonlóan vityebszki származású angol műgyűjtő, Eric Estorick a kelet-közép-európai progresszív művészet iránti lelkes buzgalmában megvásárolta az anyag java részét. Ezzel és egy londoni kiállítással biztosította Schéner Mihály – akkortájt kivételes szerencsének, kegynek számító – többrendbeli nyugat- és észak-európai, valamint észak-amerikai tanulmányútjának, sőt egy egyéves franciaországi tartózkodásának minimális költségeit. Következő egyéni kiállítására csak 1969-ben kerülhetett sor, ismét a Csók István Galériában. Nagyjából erről az időszakáról nyilatkozott úgy a művész, hogy ezt, a hatvanas évek közepétől a hetvenes évek elejéig tartó korszakát tekinti a *legizgalmasabbnak* művészetében...”

Fejezzük be mostani Schéner Mihály megemlékezésünket Juhász Ferenc *A maradandóság-kereső* című írásából idézett gondolatokkal.

„A halál ellen: játszani! kiáltottam fel Schéner Mihály játék-dolgai, látomás-játékai előtt büvölten ácsorogva! És most is ezt mondom másképp-szavakkal, kitekerve, mint egy embertestből kiboncolt szívet (hogy lássuk rejtelmeit), a jelentés-lényeget! Dolgunk megkeresni a maradandóságot!

Az esztétika a szív erkölce! Ezt mondtam én fiatal költőknek egykoron. És hadd fordítsam Schéner Mihályra e rejtelmesnek mondható meghatározást: lám, Schéner Mihály gyermek-szíve a szeretet égő csipkebokra. Ez az ő esztétikája. És ez a csoda! Mert fordítva is igaz: a szív esztétikája az erkölcs!”

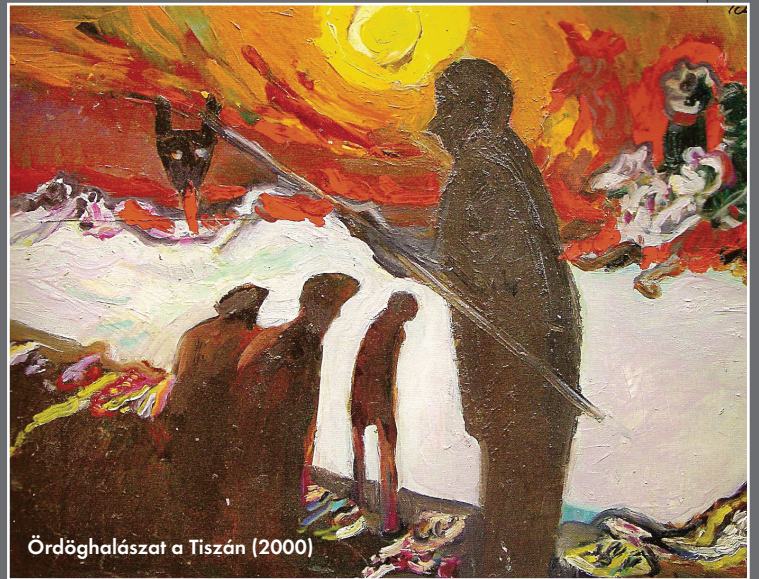
✦ (Weltler)

Szent István misztériumá (1990)

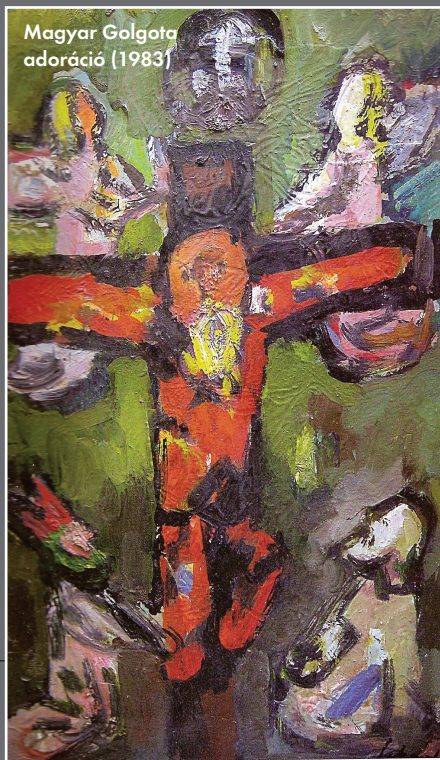
Összejövetel (1996)

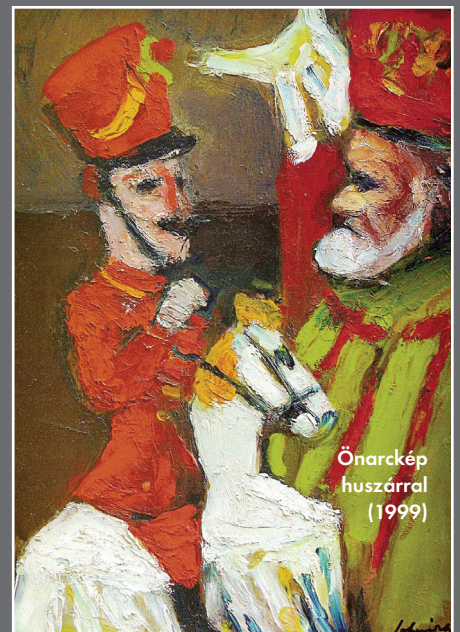
Ördöghalászat a Tiszán (2000)

Emlékek
a velencei
karneválról

Magyar Golgota
adoráció (1983)

Önarckép
huszárral
(1999)

TEST-KÉPEK

Csernus Tibor képei és Boldi szobrai
a Halász-kastélyban

Cikkünk a 42. oldalon

Pillanatképek a kápolnásnyéki kiállításról

Ár: 450 Ft